

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
Кафедра конституційного, адміністративного та фінансового права

Національна академія правових наук України
Західний регіональний науковий центр Національної академії правових наук
України

Навчально-наукова лабораторія дослідження проблем
публічного адміністрування та децентралізації влади
Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого
самоврядування Національної академії правових наук України

Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук
України

Євразійська асоціація правничих шкіл та правників

Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення

збірник тез

***Науково-практичного круглого столу,
присвяченого 75-й річниці проголошення
Загальної декларації прав людини***

(м. Хмельницький, 8 грудня 2023 року)

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2023

З 38 **Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення:** збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 8 грудня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. 148 с.

ISBN 978-617-7572-71-7

У збірнику представлені доповіді, які були подані на Науково-практичний круглий стіл «Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення», присвячений 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини, що відбувся у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 8 грудня 2023 року. Розміщені у збірнику тези доповідей стосуються таких напрямів: «Захист прав людини в умовах воєнного стану», «Міжнародно-правові засоби захисту прав людини», «Реалізація громадянами України права на судовий захист», «Реалізація громадянами конституційного права на безоплатну правову допомогу», «Захист прав соціально незахищених категорій громадян», «Перспективи вдосконалення системи захисту прав людини в Україні».

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет Науково-практичного круглого столу «Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення», присвяченого 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини, не завжди поділяє думку учасників круглого столу.

У збірнику максимально точно збережена орфографія, пунктуація та стилістика, які були запропоновані учасниками круглого столу.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу, дотримання принципів академічної доброчесності несуть учасники круглого столу, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

УДК 342.7:341.231.14

ЗМІСТ

Аблязов Денис Едуардович, Кузнецова Людмила Валеріївна. Міжнародно-правовий захист прав людини в умовах сучасних геополітичних викликів	6
Андрієвська Ольга Олександрівна. Забезпечення прав членів територіальної громади на участь у місцевому самоврядуванні в Україні в умовах воєнного стану	8
Андрусак Ірина Павлівна. Вплив домашнього насильства на соціальні відносини та поведінку дітей	9
Антонов Костянтин Володимирович. Дотримання прав людини під час тримання під вартою в окремих злочинах в умовах воєнного стану	11
Батанов Олександр Васильович. Людина в муніципальному праві: аксіологічний аспект	13
Бичок Софія Володимирівна, Щербак Геннадій Ростиславович. Механізми ЄС для регулювання захисту прав людини у європейській системі права	17
Бондаренко Діана Сергіївна. Реалізація принципу розумності строків у адміністративному судочинстві	20
Вальчук Соломія Дмитрівна. Відступ України від своїх зобов'язань у сфері прав людини під час воєнного стану	22
Ватрас Володимир Антонович. Захист сімейних прав та інтересів органами конституційного контролю: на прикладі Федерального Конституційного суду Німеччини	25
Вахненко Тетяна Віталіївна. Окремі правові колізії дотримання прав і свобод людини в кримінальному процесуальному законодавстві	27
Волкова Дарія Євгенівна. Систематизація релігійних організацій в Україні: конституційно-доктринальні підходи	29
Волкова Інна Валентинівна. Процесуальні наслідки недотримання вимог щодо обов'язкової реєстрації в ЄСІТС	32
Гаврік Роман Олександрович. Проблемні питання визначення місця проживання дитини з одним із батьків за межами України та її вивезення за кордон як способів захисту сімейних прав та інтересів дитини в умовах воєнного стану	35
Галус Олена Олександрівна. Особливості прийняття на публічну службу та її проходження в умовах воєнного стану	37
Головко Павло Вадимович. Значення та доцільність військових судів в Україні: досвід та виклики у сучасній війні проти Росії	40
Громов Денис Дмитрович. Правове забезпечення соціально-економічного розвитку України в умовах воєнного стану	43
Гут Сергій Федорович. Щодо проблем застосування положень про врегулювання спору за участю судді	45
Іваненко Валерія Сергіївна. Конвалідація: інструмент захисту прав та інтересів громадян на окупованих територіях	47
Кармаза Олександра Олександрівна. До питання про застосування штучного інтелекту в судочинстві України	49
Кащук Денис Анатолійович. Правові засади усунення від права на спадкування у Австрії	52

Ковтун Олена Миколаївна. Правові проблеми відшкодування шкоди, заподіяної довікільно внаслідок збройної агресії російської федерації проти України	53
Корж Ігор Федорович. Окремі проблеми забезпечення прав людини в Україні	56
Костицький Михайло Васильович, Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна. Права людини як критерій демократичності суспільства і держави	58
Кравчук Роман Володимирович. Реалізація соціальних прав людини: конституційні гарантії, їх реальний стан та перспективи реформування	60
Кравчук Степан Йосипович. Конституційні права громадян України в період воєнної агресії РФ: проблемні аспекти захисту та шляхи їх вирішення	62
Крисаченко Валентин Семенович. Влада і суспільство: виміри легітимності	65
Куксов Владислав Геннадійович. Умови правомірності обмеження прав людини в час пандемічних загроз	68
Курепін Вячеслав Миколайович. Обмеження основних прав та свобод громадян: правила їх виконання	70
Левандовський Чеслав Чеславович. Захист прав іноземців в умовах воєнного стану під час участі нерезидентів у публічних закупівлях в Україні	72
Литвиненко Ірина Леонідівна. Право знати свої права та обов'язки як конституційна гарантія їх реалізації	76
Мазан Дарина Анатоліївна. Забезпечення прав людини органами місцевого самоврядування в умовах воєнного стану	78
Марущин Юрій Віталійович. Міжнародний досвід надання електронних публічних послуг як інструмент підвищення ефективності та захисту прав людини в Україні	80
Медвідь Федір Михайлович, Твердохліб Анатолій Іванович, Красун Аліна Русланівна. Категорія “людська гідність” в системі прав людини	81
Мельник Надія Володимирівна. Захист прав дитини в умовах воєнного стану	83
Мельник Олексій Петрович, Рибалко Володимир Орестович. Роль Генеральної ради судової влади в судовій системі Іспанії (за матеріалами робочого візиту членів Вищої ради правосуддя до Генеральної ради судової влади Іспанії)	86
Михеснко Юлія Миколаївна. Новелізація Конституції України (легальність та легітимність)	88
Natalia Mishyna. Researching Role of Local and Regional Authorities in The Implementation of ECtHR Judgments	90
Муха Микола Євгенович. Захист сімейних прав та інтересів в контексті вирішення спорів між батьками щодо здійснення ними особистих немайнових прав та обов'язків щодо дітей	91
Муха Милослава Олександрівна. Інноваційна діяльність в сфері транспортної інфраструктури міста Києва як вирішення актуальних проблем в галузі захисту прав споживачів	93
Налуцишин Віктор Володимирович. Міжнародно-правові засоби захисту прав людини	96
Налуцишин Володимир Вікторович. Виконання постанов Європейського суду з прав людини: гарантія захисту прав людини	97
Налуцишин Роман Вікторович. Основні міжнародні документи щодо захисту прав людини	98
Омельчук Олег Миколайович. Електронне судочинство та міжнародний досвід цифрової трансформації судових систем	100

Панченко Сергій Володимирович. Поняття «охорони» та «захисту» в цивільному законодавстві	102
Петришин Олександр Віталійович. Права людини в умовах обороноздатної демократії	105
Піндера Микола Володимирович. Право на захист здоров'я та життя: організація безпечного освітнього простору в закладах вищої освіти	108
Плисюк Наталія Миколаївна. Кримінально-правовий захист права людини на життя в Україні	110
Пухка Юлія Володимирівна. Вплив правових позицій Верховного Суду на здійснення правосуддя у трудових спорах	112
Пухкий Володимир Михайлович. Місцеві районні державні адміністрації та їх роль у державному управлінні: проблемні аспекти доцільності існування	114
Рижук Ірина Володимирівна. Національні механізми захисту прав людини в умовах воєнного часу	117
Розізнаний Євген Григорович. Питання статусу органів опіки та піклування як органу, уповноваженого здійснювати захист сімейних прав та інтересів дитини	119
Самбор Микола Анатолійович. Права, свободи та інтереси людини: сучасні обставини, що визначають вектори розвитку та змістовне наповнення	121
Сидорович Руслан Михайлович. Інститут державної служби як ключовий елемент державно-правової реальності	124
Сінкевич Анна Олегівна. Дотримання прав людини в діяльності місцевих громад	126
Слінько Тетяна Миколаївна. Гармонізація законодавства України з міжнародними нормами у галузі прав людини	127
Таргоній Михайло Вячеславович. Проблеми виконання рішень Європейського Суду з прав людини	130
Токар Алла Миколаївна. Захист прав особи під час реалізації процедури примусового видворення	133
Томков Никита Олегович. Особливості імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні	135
Формуз Ігор Володимирович. Система пільг та соціальних послуг в Україні	136
Царенко Ольга Михайлівна, Фомінов Дмитро Олександрович. Правила прикордонного режиму в умовах правового режиму воєнного стану	139
Шершель Ольга Вікторівна. Методологічні аспекти дослідження обмеження прав людини	140
Школьник Олена Ігорівна. Знецінення небезпеки домашнього насильства як актуальна проблема в умовах воєнного стану	142
Ювсечко Ярослав Володимирович. Національні механізми судового захисту прав людини в Україні та їх співзв'язок з юрисдикцією Європейського суду з прав людини	144

*Аблязов Денис Едуардович,
доцент кафедри публічного та приватного права
Східноєвропейського університету імені Руафа Аблязова, кандидат юридичних наук*

*Кузнецова Людмила Валеріївна,
т.в.о. декана факультету права та гуманітаристики
Східноєвропейського університету імені Руафа Аблязова,
кандидат юридичних наук, доцент*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Забезпечення прав і свобод людини є головним завданням міжнародного співтовариства та міжнародних правозахисних організацій. Людина, її права, свободи та інтереси визначають спрямованість міжнародної політики та формують нову галузь права – міжнародного права – міжнародно-правовий захист прав людини. Проблема прав і свобод людини завжди була актуальною для цивілізованого суспільства, як у минулому, так і сьогодні.

Права людини є феноменом культури сучасного міжнародного співтовариства, що відображає систему ціннісних орієнтацій особи, вкоріненої в конкретній історичній епосі і залежить, відповідно, від ідеології світового правового співтовариства. Проблема прав людини, її захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз вимагає вирішення, обумовлюючи пріоритетність розгляду правових проблем серед широкого спектру глобальних проблем людства.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження [1, с.126].

З точки зору міжнародного публічного права, міжнародний захист прав людини складають міжнародно-правові принципи і норми, що визначають загальні стандарти і рамки поведінки держав в їх діяльності з визнання, захисту і контролю за дотриманням соціально обумовлених прав і свобод фізичних осіб і їх об'єднань на певній території, а також для регулювання міждержавного співробітництва в цій галузі.

Захист прав і свобод людини в умовах війни гарантує кожному обирати той чи інший законний спосіб захисту своїх порушених прав. Права людини гарантовано мають бути забезпечені публічною владою з метою їх реалізації громадянами. Так, наприклад, норми національного законодавства передбачають право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, Конституція і законодавство України передбачають можливість здійснення громадянами певних дій, а також утворення системи органів держави, призначенням якої є допомога громадянам у реалізації й захисті їх прав [2].

Ст.55 Конституції України прописано, що кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Конституція України передбачає, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і напрями діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3) [3].

Права людини не є абсолютними. Це керівні ідеї, які необхідно застосувати до окремих випадків залежно від обставин. У деяких випадках вони можуть бути обмежені або скасовані, особливо в ситуаціях, коли одне право людини здається таким, що суперечить іншому, або коли дотримання прав однієї людини загрожує порушенням прав іншої людини. Такі міркування

балансу часто обертаються навколо компромісу між бажаними цілями безпеки та свободи – іншими словами, навколо питання, якою мірою держава повинна встановлювати правила, що обмежують індивідуальні свободи. Іноді таке «дозволене» обмеження прямо згадується у документах з прав людини [3].

Поняття механізмів міжнародного захисту прав людини можна визначити як сукупність міжнародних органів, які мають на своїй меті підтримку міжнародних стандартів прав і свобод людини та їх відновлення у випадку порушення. Інше кажучи, такі міжнародні органи необхідні для контролю та спостереження за виконанням державами своїх зобов'язань за міжнародними угодами.

Міжнародні механізми захисту прав людини реалізуються шляхом звернення до спеціальних міждержавних правозахисних організацій. Особливостями є те, що в більшості випадків рішення даних органів є обов'язковими до виконання, а отже, вони можуть дійсно впливати на суб'єктів міжнародного права та сприяти тому, щоб міжнародна спільнота не ігнорувала порушення прав людини [4, с.21].

Проблеми глобальної безпеки, протидія збройним конфліктам посідають особливе місце в структурі міжнародної політики, визначають суперечності сучасного етапу міжнародного розвитку. Глобальна безпека як чинник міжнародних відносин, вплив якого має універсальний характер і врахування якого в діяльності міжнародного співтовариства та в зовнішній політиці окремих держав призводить до радикальних змін у поведінці суб'єктів міжнародних відносин, до трансформації сутності проблеми безпеки після закінчення «холодної війни» й розпаду біполярної міжнародної системи, потребує концептуального перегляду принципів функціонування міжнародних і національних інститутів, що відповідають за безпеку, а також врахування в нових доктринах інформаційного складника міжнародного співробітництва [5].

Отже, питання захисту прав людини на національному та міжнародному рівні залишається актуальним. Необхідно враховувати той фактор, що суспільство не є сталим об'єктом, йому притаманний постійний розвиток, який надсилає нові виклики на які необхідно реагувати.

Література:

1. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 8. С. 124-129.
2. Белолюбова О.О. Міжнародний захист прав людини у цифровому суспільстві. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/18741/>
3. Конституція України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Гаргат-Українчук О.М., Юрчишин Н.Г. Проблема міжнародного захисту прав людини. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/26264/111>.
4. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина. Ужгород, 2003. 57 С.
5. Щербина М.Г. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту. URL: https://dndi.mvs.gov.ua/files/pdf/Zbirnyk_theses_2020_12_10.pdf#page=47

*Андрієвська Ольга Олександрівна,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького
управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЧЛЕНІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ НА УЧАСТЬ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Захист прав людини є однією із найважливіших функцій держави і суспільства. В умовах воєнного стану цей захист набуває особливого значення. Право на участь в місцевому самоврядуванні закріплено у Конституції України (ст.140), Законі України «Про місцеве самоврядування» та інших нормативно-правових актах, а також, воно є одним із основних муніципальних прав людини.

Місцеве самоврядування в Україні - державна гарантія прав і практичних можливостей територіальних громад - добровільне утворення жителями села або кількох сіл, селищ, міст самостійно чи під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів [2].

Відповідно до ч. 3 статті 140 Конституції України місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Відповідно до ст.3 ЗУ «Про місцеве самоврядування»: громадяни України беруть участь у місцевому самоврядуванні за приналежністю до певних територіальних громад та будь-які обмеження права громадян України на участь у місцевому самоврядуванні за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, тривалості проживання на відповідній території, мовні чи інші причини заборонені.

В умовах воєнного стану на реалізацію права на місцеве самоврядування накладаються певні обмеження. Це пов'язано, зокрема, з: введенням воєнного стану та пов'язаних з цим обмеженнями; активними бойовими діями на території України та масовою евакуацією населення з небезпечних регіонів [3].

Забезпечення прав членів територіальної громади на участь у місцевому самоврядуванні в умовах воєнного стану здійснюється, насамперед, за допомогою законодавчого регулювання цієї сфери. Зокрема, у статті 21 ЗУ «Про місцеве самоврядування» вказано, що обмеження права територіальної громади на місцеве самоврядування може бути застосоване лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [4].

Органи місцевого самоврядування на період воєнного стану вживають заходів щодо забезпечення права на участь у місцевому самоврядуванні шляхом: проведення інформаційних кампаній щодо реалізації права на участь у місцевому самоврядуванні в умовах воєнного стану; створення умов для реалізації внутрішньо переміщеними особами свого права на участь у місцевому самоврядуванні; надання інформації про діяльність органів місцевого самоврядування.

Наприклад, у багатьох українських громадах в умовах воєнного стану створено онлайн-платформи для залучення громадян до місцевого самоврядування. Ці майданчики дозволяють громадянам брати участь у громадських обговореннях, голосувати та подавати пропозиції та запити до органів місцевого самоврядування [3].

Незважаючи на конкретні заходи, вжиті для забезпечення права на участь у місцевому самоврядуванні в умовах воєнного стану, в цій галузі існують певні проблеми. До них входять: недостатня інформованість громадян про права і можливості участі в місцевому самоврядуванні в умовах воєнного стану; відсутність ефективних механізмів реалізації права на участь у місцевому самоврядуванні в умовах воєнного стану; обмеження доступу громадян до інформації про діяльність місцевих органів влади.

Для вирішення проблеми забезпечення цього права можна вжити такі заходи:

1. Посилення інформаційної кампанії з реалізації права на участь у місцевих органах влади в умовах воєнного стану. Вона повинна бути спрямована на інформування громадян про права і можливості участі в місцевому самоврядуванні в умовах воєнного стану, а також про механізми реалізації цього права. Інформація повинна поширюватися різними каналами, зокрема через ЗМІ, соціальні мережі та місцеві органи влади.

2. Розроблення ефективних механізмів реалізації права на участь у місцевому самоврядуванні в умовах воєнного стану. Механізм повинен адаптуватися до умов воєнного стану та надавати громадянам можливість брати участь у місцевому самоврядуванні, незважаючи на обмеження, пов'язані з військовими операціями. Такий механізм полягає в наступному:

3. Впровадження онлайн-форм для громадського обговорення, голосування та інших форм участі громадян в органах місцевого самоврядування;

4. Створення мобільної групи для проведення громадських обговорень в населених пунктах без доступу в інтернет. Зокрема, шляхом створення онлайн-платформи, доступної для внутрішньо переміщених осіб, шляхом створення спеціального механізму участі внутрішньо переміщених осіб у місцевому самоврядуванні.

5. Забезпечити доступ громадян до інформації про діяльність місцевих органів влади; місцеві органи влади повинні забезпечити, щоб громадяни мали доступ до інформації про діяльність, таку як рішення, плани та програми. Інформація повинна бути доступною різними мовами, включаючи мову жестів для людей з вадами слуху.

Література:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4871>

2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#n48>

3. Використання інструментів місцевої демократії під час дії воєнного стану. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/use-of-local-democracy-tools-under-martial-law>

4. Нормативне забезпечення місцевого самоврядування. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/11321084.pdf>

Андрусяк Ірина Павлівна,

*доцент кафедри теорії права і конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВПЛИВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ ТА ПОВЕДІНКУ ДІТЕЙ

В умовах військових та глобальних трансформацій необхідною державної політикою є питання протидії та запобігання домашньому насильству. Вказане зумовлено тим, що стресові ситуації, такі як фінансові труднощі, безробіття, агресії, психологічні переживання або інші труднощі, можуть підвищити ризик виникнення насильства в родині, і діти первинно стають потерпілими, або свідками насильства (науковці основними жертвами найчастіше називають жінок, людей похилого віку та дітей [1]). Батьки з психічними проблемами, такими як депресія чи розлади особистості, можуть мати обмежені засоби управління стресом та емоціями, що може призводити до насильства. Деякі родини можуть стикатися з кількома чинниками ризику одночасно, що збільшує ймовірність виникнення домашнього насильства. Також, акцентуємо увагу, що проблема має масовий характер і стосується всіх держав не залежно від економічних

критеріїв чи рівня розвитку публічних демократичних інститутів, «домашнє насильство є глобальним явищем, яке перетинає кордони» [2].

Дослідження домашнього насильства щодо дітей допомагає підвищити рівень обізнаності та свідомості громадськості стосовно цієї проблеми, результати вагомі для виокремлення об'єктивних даних та статистики, що розкривають розповсюдження домашнього насильства серед дітей та аналіз проблеми дозволяє визначити фактори ризику, що сприяють домашньому насильству, а також фактори захисту, які можуть зменшити вразливість дітей. Науковий аналіз питань домашнього насильства дозволяє надати інформацію для розробки та впровадження програм та інтервенцій для попередження проявів та реабілітації дітей, які стали жертвами домашнього насильства.

Діти можуть ставати жертвами домашнього насильства з різних причин, і це часто є складною проблемою, обумовленою різноманітними факторами, оскільки ця група осіб тільки формує свою правосвідомість та правову культуру. Якщо діти, які виростають в середовищі, де насильство є нормою, можуть сприймати його як природну частину міжособистих відносин, відтворюючи аналогічний шаблон у власних стосунках.

Діти, які стають потерпілими внаслідок домашнього насильства, можуть зазнавати серйозних фізичних, емоційних та психологічних травм. Ось деякі можливі наслідки для дітей, які пережили домашнє насильство:

фізичні травми - діти можуть отримувати травми в результаті фізичного насильства, що може призвести до подряпин, саджань, переломів та інших тілесних ушкоджень;

емоційні травми - довготривале домашнє насильство може викликати постійний емоційний стрес, тривогу та страх у дитини. Також постійне відчуття загрози може призвести до гіперактивності, роздратованості та зниження самоповаги.

психологічні наслідки - діти можуть розвивати психічні проблеми, такі як депресія, посттравматичний стресовий розлад, емоційну ізоляцію та інші психічні порушення.

проблеми в навчанні та розвитку – ця категорія осіб, які пережили насильство, можуть виявляти труднощі у навчанні через емоційні та психологічні труднощі. До цього також слід віднести затримку у фізичному та соціальному розвитку;

соціальна ізоляція - діти можуть мати труднощі у встановленні та підтриманні дружби через соціальну ізоляцію та низьку самооцінку;

копіювання моделі насильства - існує ризик того, що діти, які бачать насильство вдома, можуть повторювати цю модель у своїх взаєминах.

Для допомоги дітям, які стали потерпілими внаслідок домашнього насильства, важливо надавати підтримку та звертатися за допомогою до відповідних служб та фахівців, таких як соціальні працівники, психотерапевти та інші спеціалізовані органи. В час військових дій та воєнного стану доступ до таких спеціальних служб є утрудненим, що зумовлює потребу додаткового акцентування на політиці протидії домашнього насильства щодо всіх груп, у тому числі й дітей.

Вагомо акцентувати на інший аспект – «підвищення обізнаності про домашнє насильство є життєво важливим» [3], оскільки вказане є первинним фактором запобіганню цього негативного явища.

Література:

1. Stelko-Pereira A. C., Williams L. C. A. Sobre o conceito de violência: Distinções necessárias. In L. C. A. Williams, J. M. D. Maia, & K. S. A. Rios (Orgs.), Aspectos psicológicos da violência: Pesquisa e intervenção cognitivo-comportamental. Santo André, SP: ESETEC, 2010. P. 41-66.
2. Maimon-Blau I. Medicolegal aspects of domestic violence against children *Dental Traumatology*. 2023. November. <https://doi.org/10.1111/edt.12899>
3. Prabhadevi R., Anuradha Kunal S., Prabhu R. Shadow pandemic: domestic violence and child abuse during the covid-19 lockdown in India. Artigo. IMSEAR. ID: sea-212434

*Антонов Костянтин Володимирович,
аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового
гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В ОКРЕМИХ ЗЛОЧИНАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дія правового режиму воєнного стану вимагає особливого підходу до забезпечення належної поведінки осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення. Застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до зазначеної категорії осіб потребує досягнення балансу між забезпеченням ефективного ведення кримінального провадження і правами особи, стосовно якої воно здійснюється, на свободу та особисту недоторканність.

Необхідність швидкого, повного та неупереджувального досудового розслідування під час дії правового режиму воєнного стану потребує адаптації процесуальних норм, якими регулюються ізоляційні запобіжні заходи (зокрема, тримання під вартою), до специфічних умов, що стали наслідком веденням на території держави бойових дій.

Реагуючи на актуальні загрози, пов'язані із військовою агресією РФ, Верховною Радою України прийнято Закон України від 14.04.2022 р. № 2198-IX, яким доповнено статтю 176 КПК України частиною шостою, відповідно до якої (та внесених до неї подальших змін) під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114², 258-258⁶, 260, 261, 437-442 Кримінального кодексу України, за наявності ризиків, зазначених у статті 177 КПК України, застосовується запобіжний захід тримання під вартою [1]. В свою чергу, статтю 176 КПК України на підставі Закону України від 16.08.2022 р. № 2531-IX доповнено частиною восьмою, згідно з якою (та внесених до неї подальших змін) під час дії воєнного стану до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 402-405, 407, 408, 429 Кримінального кодексу України, застосовується виключно запобіжний захід тримання під вартою [2].

При цьому, на підставі ч. 4 ст. 183 КПК України у останній редакції, під час дії воєнного стану слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні щодо злочину, передбаченого статтями 109-114², 258-258⁶, 260, 261, 402-405, 407, 408, 429, 437-442 Кримінального кодексу України.

Тримання під вартою є найбільш суворим та винятковим запобіжним заходом. Винятковість цього заходу безпосередньо визначена в законодавстві (ч. 1 ст. 183 КПК України) та обумовлюється тим, що застосування тримання під вартою пов'язано із суттєвим обмеженням фундаментальних прав людини, передусім права на свободу та особисту недоторканність.

Тримання під вартою є найпоширенішим у застосуванні при здійсненні кримінального провадження в умовах воєнного стану. Так, у 2022 році до суду було подано 30423 клопотання про застосування запобіжних заходів, з яких 19697 про тримання під вартою [3]. За період з січня по вересень 2023 року ці показники складають 30407 та 18199 клопотань відповідно [4].

У 2014 році законодавець вже здійснював спробу нормативно закріпити безальтернативність обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у скоєнні окремих злочинів проти основ національної та громадської безпеки України [5]. Однак відповідна норма була в подальшому визнана неконституційною. Своє рішення колегія суддів обґрунтувала тим, що встановлене нормативне регулювання обрання запобіжного заходу не узгоджується з міжнародною практикою, оскільки суд, зваживши відповідні ризики, обставини конкретної справи, не може застосувати до вказаних осіб інший більш м'який запобіжний захід, який обґрунтований на

законодавчому рівні лише кваліфікацією злочину, що є порушенням принципу верховенства права та обмежує право особи на свободу та особисту недоторканність [6].

Слід зазначити, що право на свободу не є абсолютним, тобто таким, що не може бути обмежене. Про вказане свідчить існування вимог щодо домірності (пропорційності) та суспільної необхідності застосування обмежень конституційних прав. Вказані обмеження мають переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими [7].

Легітимною метою доповнення статті 176 КПК України частиною шостою у цей історичний період є суспільна необхідність у захисті суверенітету і територіальної цілісності України, а також забезпеченні її державної (національної) безпеки (стаття 17 Конституції України). В свою чергу, легітимними засобами для досягнення вказаної мети доцільно визначити зокрема і кримінально-процесуальні інститути, у тому числі ізоляційні запобіжні заходи, що можуть бути застосовані до осіб, які вчиняють відповідні посягання.

Вважаємо, що безальтернативність обрання під час дії воєнного стану тримання під вартою щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні найбільш суспільно-небезпечних злочинів проти основ національної безпеки України, громадської безпеки, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, є одним із наслідків відступу України від своїх зобов'язань, що здійснив законодавець на підставі статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [8]. Зауважимо, що 28.02.2022 Україна проінформувала Генерального секретаря Ради Європи про відповідну дерогацію, обумовлену масштабною неспровокованою військовою агресією з боку рф [9]. Цей крок дозволив дотриматись формальних умов легітимності обмеження права на свободу та особисту недоторканність на період дії воєнного стану в українському законодавстві.

На відміну від вищевказаних змін, законодавча ініціатива у доповненні статті 176 КПК України частиною восьмою аргументована лише тим, що військовий злочин, вчинений військовослужбовцем під час дії правового режиму воєнного стану, свідчить про максимальний ступінь суспільно-небезпечного діяння, а відтак до такого військовослужбовця може бути застосовано виключно запобіжний захід – тримання під вартою [10]. Зазначене формулювання не узгоджується із положеннями статті 177 КПК України, яка визначає мету і підстави застосування запобіжних заходів.

У частині другій статті 29 Конституції України не міститься винятків стосовно підстав застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, пов'язаних із тяжкістю вчиненого нею злочину. Навіть коли йдеться про військовий злочин, вчинений під час дії правового режиму воєнного стану, врахування приписів статті 177 КПК України при винесенні судового рішення для тримання особи під вартою є обов'язковим. Водночас безальтернативне рішення, винесене на підставі застосування ч. 8 ст. 176 КПК України може бути оцінене як формальне, що нівелює мету та суть правосуддя.

З огляду на вищезазначене, вважаємо за доцільне розмежувати домірність (пропорційність) та суспільну необхідність у безальтернативному застосуванні в умовах воєнного стану запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ч. 6 ст. 176 КПК України, порівняно із військовими злочинами (ч. 8 ст. 176 КПК України).

У зв'язку із вищевказаним, на нашу думку існує потреба перегляду ст. 176 КПК України щодо виключення військових злочинів, вчинених військовослужбовцями під час дії воєнного стану, як підстави для безальтернативного застосування тримання під вартою.

Література:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022 р. № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text> (дата звернення: 22.11.2023).

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану : Закон України від 16.08.2022 р. № 2531-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2531-20#Text> (дата звернення: 22.11.2023).

3. Звіт про роботу органів прокуратури за 12 місяців 2022 року (усього по Україні). URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225745 (дата звернення: 22.11.2023).

4. Звіт про роботу органів прокуратури за січень – вересень 2023 року (усього по Україні). URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=238159 (дата звернення: 22.11.2023).

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 07.10.2014 р. № 1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text> (дата звернення: 22.11.2023)..

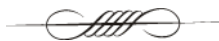
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Ковтун М.А., Савченко Н.В., Костоглодова І.Д., Чернобука В.І. щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини п'ятої статті 176 КПК України : Рішення Конституційного суду України від 25.06.2019 № 7-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text> (дата звернення: 22.11.2023).

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України "Про психіатричну допомогу" : Рішення Конституційного суду України від 01.06.2016 № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#n23> (дата звернення: 22.11.2023).

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 22.11.2023).

9. Про відступ України від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: заява Постійного представництва України при Раді Європи від 28.02.2022 р. № 31011/32-017-3. URL: <https://rm.coe.int/1680a5b0b0> (дата звернення: 22.11.2023).

10. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану)». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1339013> (дата звернення: 22.11.2023).

Батанов Олександр Васильович,

провідний науковий співробітник відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

ЛЮДИНА В МУНІЦИПАЛЬНОМУ ПРАВІ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Прийняття Конституції України, формування законодавства про місцеве самоврядування, розвиток доктрини муніципального права стали потужним поштовхом до активізації української муніципалогії, одним із найбільш актуальних та перспективних

напрямоків якої є проблема муніципальних прав людини, які є функціонально-телеологічною домінантою предмету муніципального права та серцевиною його людиновимірної доктрини.

Відповідний інтерес до цієї тематики обумовлений тим, що проблеми муніципального права потребують додаткового дослідження не лише з т. з. з'ясування його предмету, методу, місця у системі права, а і переосмислення усієї філософії взаємозв'язку людини та муніципального права, формування його людиновимірної концепції.

Людиновимірна (людиноцентристська) концепція сучасної муніципально-правової доктрини є визначальною парадигмальною передумовою перегляду сутності та змісту предмету сучасного муніципального права. Втім лише останнім часом на сторінках муніципально-правової літератури вчені-муніципалісти намагаються акцентувати увагу на трансформації політичних, соціально-економічних та духовно-культурних умов у державі, що змушують модифікувати орієнтири не тільки у муніципально-правовому регулюванні, але і у розробці наукового підґрунтя такої діяльності.

Базис для певних трансформаційних процесів у сфері місцевого самоврядування був закладений ще у Програмі державної підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні [1], у якій не лише декларувалося, що «що розвиток місцевого самоврядування є на сучасному етапі одним із найпріоритетніших напрямів державної політики України», а і встановлювався основний вектори її реалізації: «сприяння формуванню економічно достатніх територіальних громад».

Станом на сьогодні одним з найважливіших документів програмного характеру у сфері децентралізації та розвитку муніципального права залишається Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. [2], наслідком реалізації якої є суттєві зміни сутнісного характеру, які вже впроваджуються протягом останніх років у практиці муніципального будівництва. У цьому контексті, справедливою буде в цілому схвальна оцінка тим реформаційним процесам, що останніми роками відбуваються у сфері місцевого самоврядування, оскільки вони спрямовані на наближення муніципальної влади до потреб людини та утвердження принципу верховенства права у місцевому самоврядуванні.

Філософія людиноцентризму загалом полягає не тільки у визнанні людини соціокультурним феноменом, який є центральною ланкою всіх соціальних процесів та явищ, але і у вивченні проблем людини в усіх її сутнісних аспектах (у т. ч. і в аспекті її зв'язку із державою). Людиноцентризм як самостійний концепт філософського розуміння людини, не тільки вбирає в себе та розвиває ідеї антропоцентризму, гуманізму і філософської антропології, але й значно поглиблює та пристосовує їх до сучасних умов розвитку суспільства та територіальних громад.

Саме філософський зміст людиноцентризму є основою для оновленої концепції муніципально-правової доктрини та муніципального права, яка полягає у забезпеченні та дотриманні у муніципальній (публічно-самоврядній) сфері принципу верховенства права (правовладдя). При цьому автор вже багато років стверджує, що дослідження прав людини у контексті місцевого самоврядування та конституційно-правових проблем організації та функціонування муніципальної влади, так саме як і концептуалізація місцевого самоврядування через призму прав людини та реалізації принципу верховенства права, який передбачає панування права у суспільстві та вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо, є одним з найважливіших завдань юридичної науки. Це має не тільки науково-теоретичне значення, а й насамперед практичну значущість: і з точки зору розвитку законодавства, і в плані вирішення конкретних питань формування реального місцевого самоврядування та становлення муніципальної влади та сучасної доктрини муніципального права [3].

У силу цього, слід особливо наголосити на беззаперечній необхідності перегляду основних ознак, категорій та інститутів муніципального права, виходячи саме із суті та призначення принципу верховенства права. Вірне з'ясування та тлумачення сутності

принципу верховенства права дасть змогу не лише визначити предмет та функціональне призначення муніципального права, а і зміст методів муніципально-правового регулювання та пріоритети у їх використанні.

Людиновимірна концепція муніципального права має базуватися на ідейних та праксеологічних засадах муніципальних прав людини. Свідченням тому є вихідні засади Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. [4], прийняття якої зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, розв'язання системних проблем у зазначеній сфері. Так, метою Стратегії проголошується забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника у процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Про унікальну роль місцевого самоврядування у процесах реалізації та захисту прав людини свідчить формування та практичне здійснення системи вимірювання індексу реалізації прав людини на місцевому рівні, що є спільним проєктом Української Гельсінської спілки з прав людини та Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Цей проєкт, перші результати якого були презентовані ще у грудні 2016 року, побудований за міжнародними принципами «Human Rights Indicators» та є уніфікованим механізмом оцінки дієвості місцевої влади у сфері забезпечення прав та потреб громади. Мета цієї ініціативи – оцінити стан дотримання прав людини в межах компетенції органів місцевого самоврядування в низці регіонів та в адміністративних одиницях різного рівня. Своєрідний «паспорт» дотримання прав людини має стати підставою для подальших кроків і у сфері навчання державних службовців, і у сфері більш пильного контролю з боку місцевої громади за діяльністю місцевих органів управління [5].

Домінантною ідеєю доктрини людського виміру місцевого самоврядування є те, що територіальна громада як первинний системоутворюючий елемент муніципальної влади насамперед є «природною» корпоративною одиницею, автономність якої виходить не з державної влади, а із суверенітету народу. Держава лише визнає її діяльність, яка реалізується жителями – членами територіальних громад як їх природна соціальна претензія в односторонньому порядку. Держава з допомогою правових засобів лише впорядковує самоврядну активність місцевого населення, не встановлюючи чи створюючи її. Вона, з одного боку, визнаючи природні можливості громад через санкціонування системи муніципальних функцій і повноважень, які пов'язані з регулюванням питань місцевого життя територіальних громад, з іншого боку, має визнати й факт існування муніципальних прав людини.

У силу цього, вважають М. О. Баймуратов та Б. Я. Кофман, більшість прав людини сформувались і виникли саме як її муніципальні права. Це, на їх думку, підтверджує системний аналіз історичної ретроспективи становлення і розвитку європейського (західного) місцевого самоврядування, а по великому рахунку, європейських (західних) цінностей (базових принципів) муніципалізму, де муніципальні права людини виступають одною з найважливіших цінностей [6, с. 103–104].

Основою аксіологічного підходу як у праві в цілому, так і муніципальному праві зокрема, є «визнання людини найвищою соціальною цінністю та визнання права цінністю, формою відображення і способом втілення людських цінностей. Застосування цього підходу дозволяє встановити, що закономірністю формування, прояву й розвитку ціннісних властивостей відношення людини й права є розвиток і поступальне здійснення гуманістичної природи права. Одним із проявів такого здійснення є поступ як філософсько-правової та політико-правової думки, так і політико-правової практики у напрямі визнання та утвердження людини «найвищою соціально-правовою цінністю» [7, с. 11].

Спираючись на ці теоретико-методологічні підходи, можна зробити висновок, що правовий статус людини у системі місцевого самоврядування характеризується органічною єдністю індивідуальних муніципальних суб'єктивних прав, які належать кожному жителю

окремо і можуть бути реалізовані окремим жителем – членом територіальної громади незалежно від інших її членів, та колективних муніципальних прав, реалізація яких можлива лише за допомогою колективних дій усіх чи більшості жителів – членів територіальної громади. За допомогою цього забезпечується, з одного боку, людиноцентристська орієнтація місцевого самоврядування і, з іншого – інтеграція автономних, індивідуалістичних начал муніципальної свободи з принципами колективізму, общинності на місцевому рівні організації політичного, господарсько-економічного та соціально-культурного життя.

При цьому, саме людиноцентризм має стати ідейною основою функціонування не лише держави, її органів та посадових осіб, а й місцевого самоврядування. На відміну від юридико-позитивістського праворозуміння, яке тривалий час домінувало у вітчизняній (та й не тільки вітчизняній) теоретичній і практичній юриспруденції, мало державоцентристську, а не людиноцентристську спрямованість, тобто було орієнтоване на державу, а не на людину, сучасне муніципальне право спирається на доктрину природного права. Останнє має визначальне значення з точки зору концептуалізації муніципальних прав людини.

Як свого роду конгломерат автономності людини та публічності, індивідуалізму та колективізму, муніципальні права утворюють у цьому плані важливий елемент нормативного змісту конструкції всієї конституційної моделі місцевого самоврядування. Саме завдяки цьому конституційні інститути муніципальної демократії функціонально-телеологічно орієнтовані не на адміністративно-державні, а на громадянські структури, на пріоритет безпосередніх форм колективної участі жителів у вирішенні питань місцевого значення. А самі інститути місцевого самоврядування в їхньому нормативно-правовому закріпленні просто неможливо розглядати у відриві від муніципальних прав людини, які втілюють у собі суб'єктивні та об'єктивні, внутрішні та зовнішні фактори функціонування даних інститутів як засобу реалізації кожним окремим жителем – членом територіальної громади своїх індивідуальних можливостей брати участь у вирішенні питань місцевого значення.

У силу зазначеного, можна зробити низку висновків та узагальнень:

- становлення повноцінної системи місцевого самоврядування, дієздатних територіальних громад та розвиток муніципального права (як галузі права, юридичної науки та навчальної дисципліни) нерозривно пов'язані з проблематикою прав людини, в тому числі з становленням муніципальних прав жителів – членів територіальної громади;

- муніципальні права людини є невід'ємною цінністю демократичного суспільства та держави – муніципальною цінністю (аксіоконцептосфера муніципалізму та сучасного муніципального права), завдяки послідовному та системному втіленню якої існує та стабільно функціонує не лише громадянське суспільство, а його державна організація – конституційна держава;

- завдяки муніципальним правам людини найкраще та яскравіше розкривається не лише феноменологія місцевого самоврядування та локальної демократії, а й філософія вільної людини (гносеологічний (епістемологічний) вимір муніципалізму та сучасного муніципального права);

- проблематика взаємозв'язків муніципального права, муніципальної влади і муніципальних прав людини тісно пов'язана з історією розвитку людинорозуміння та праворозуміння в цілому та, звідси, муніципального людинорозуміння та муніципального праворозуміння, а її вирішення безпосередньо залежить від того, яке місце відводиться людині у формуванні, функціонуванні і розвитку муніципального права та муніципальної влади.

Література:

1. Програма державної підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні: Затверджена Указом Президента України «Про державну підтримку розвитку місцевого самоврядування в Україні» від 30 серпня 2001 року. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/749/2001#Text>

2. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. №

333-р. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

3. Батанов О. В. Людина і муніципальне право: взаємоз'язок та розвиток. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 32–37.

4. Національна стратегія у сфері прав людини: Затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>

5. Індикатори місцевої правозахисної паспортизації: Інструмент моніторингу та оцінювання діяльності місцевої влади щодо реалізації та захисту прав людини [Науково-практичне видання]. Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2017. 47 с.

6. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Муніципальні права людини як оптимальний і перспективний напрямок дослідження конституційно-правового та муніципально-правового статусу людини. The 21th International scientific and practical conference «*Scientists and methods of using modern technologies*» (May 30 – June 02, 2023) Melbourne, Australia. International Science Group. 2023. С. 101–110.

7. Бігун В. С. Людина в праві: аксіологічний підхід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права». Київ, 2004. 19 с.

Бичок Софія Володимирівна,
студентка 3 курсу факультету міжнародної торгівлі і права
Державного торговельно-економічного університету

Щербак Геннадій Ростиславович,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії, асистент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету

МЕХАНІЗМИ ЄС ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ ПРАВА

Європейський Союз, Рада Європи та ОБСЄ є трьома основними елементами європейської системи захисту прав людини. Незважаючи на те, що Європейський Союз був заснований як економічна та політична організація без спеціального правозахисного повноваження щодо прав людини, наразі вона стає невіддільною частиною програм ЄС, що швидко розвиваються. Європейське співтовариство офіційно стало відомим як Європейський Союз після набуття чинності Маастрихтського договору про поглиблення та розширення європейської інтеграції (далі - Договір про Європейський Союз) від листопада 1993 р.

Система Європейського Союзу вирізняється функціональним механізмом, який все більше удосконалюється з точки зору дотримання прав людини та основоположних свобод. У захисті прав і свобод людини найбільш важливу роль відіграє саме Суд ЄС. Також захист прав людини є одним з центральних елементів правової системи задля забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку. Крім того, згідно зі статтею 2 Договору про Європейський Союз, всі держави-члени повинні поділяти цінності свободи, поваги до людської гідності, демократії, рівності, верховенства права та прав людини в суспільствах, де домінують принципи плюралізму, недискримінації, терпимості, справедливості, солідарності та рівності між жінками та чоловіками [1]. Відповідно до статті 3, передбачається, що окрім створення внутрішнього ринку ЄС, однією з цілей Союзу є боротьба з соціальною ізоляцією та дискримінацією, сприяння справедливості та захисту, рівності, солідарності поколінь та захисту прав дітей [1].

Проте Європейському Союзу досі бракує повноцінного механізму захисту прав людини. Національні системи захисту прав людини держав-членів доповнюються відповідними нормами на базі системи захисту ЄС.

Рішення Суду Європейського Союзу, які відіграли важливу роль у створенні механізмів захисту прав людини в ЄС, поступово забезпечують та гарантують принцип поваги до прав і свобод людини, який не закріплений в установчих договорах Європейського Союзу. Питання основних прав людини вперше розглядалося Судом ЄС у 1969 році у контексті справи «Stauder» про порушення права на приватне життя системою соціального забезпечення. У своєму рішенні по цій справі Суд Європейського Союзу зазначив, що він буде захищати фундаментальні права людини, які випливають із загальних принципів спільноти [2]. Пізніше Суд ЄС підтвердив свою позицію у справі «International Handelsgesellschaft» у 1970 році, зазначивши, що «повага до основоположних прав є невіддільною частиною загальних принципів права, дотримання яких забезпечує Суд», наголосивши, що основоположні права людини є невіддільною частиною основних принципів права Європейських співтовариств і повинні гарантуватися в рамках їх структури та цілей відповідно до спільних тенденцій держав-членів [3].

Верховенство прав людини в праві Європейського Співтовариства більше не викликає сумнівів, а прецедентне право Суду Європейського Союзу стало вихідною точкою для розробки каталогу прав людини в Європейському Співтоваристві. Відтоді всі інституції та держави-члени Європейського Співтовариства схвалили та прийняли судову практику Суду ЄС, яка надалі була закріплена в преамбулі Єдиного європейського акту, Маастрихтському, Амстердамському та Ніццькому договорах. Крім того, у 1974 р. Суд Європейських співтовариств виніс рішення у справі «Nold57», в якому постановив, що міжнародно-правові акти з прав людини, до яких приєдналися держави-члени ЄС, в першу чергу ЄКПЛ, мають право враховуватись в рамках права ЄС[4].

Амстердамський договір, підписаний 2 жовтня 1997 року, включив захист прав людини в число його положень. Завдяки ухваленню цього акта законодавство ЄС нарешті включило ґрунтовні положення про забезпечення основоположних прав людини. Згідно з Амстердамським договором, права людини є одним з фундаментальних принципів ЄС, а їх дотримання є умовою вступу в ЄС. Відповідно до частини 1 статті 6 Договору про ЄС, зі змінами, внесеними Амстердамським договором, ЄС заснований на спільних принципах свободи, демократії, поваги до прав людини і основоположних свобод та верховенства права, які є спільними для всіх держав-членів [5].

Стаття 7 Договору про ЄС була змінена Ніццьким договором, який був підписаний 11 грудня 2000 року і набув чинності 1 лютого 2003 року. Тепер крім констатації грубого порушення державою-членом принципів ЄС, включаючи принцип поваги до прав і свобод людини, і санкцій щодо цієї держави, передбачалася можливість застосування превентивної процедури. Відтоді вона дозволяє застосування запобіжної процедури на додаток до накладень санкцій та декларуванню серйозних правопорушень державами-членами принципів ЄС, включаючи принцип поваги до прав і свобод людини.

На засіданні Європейської ради 07.12.2000 р. була прийнята Хартія основних прав Європейського Союзу (далі – Хартія), яка поклала початок заповненню правової прогалини щодо питань в даній галузі. Хартія була прийнята як політичний документ, який служив основою для створення спільних національних норм і права ЄС. Після цього Хартія Європейського Союзу про основні права була включена до проекту Конституції для Європи, а в результаті - до Лісабонського договору 2007 року. 1 грудня 2009 р. набув чинності Лісабонський договір - Основний документ ЄС, а разом з ним Хартія, як його невіддільна частина. Таким чином, Європейський Союз отримав правовий інструмент, що містить найширший серед всієї міжнародної спільноти перелік громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав осіб.

Однак, відсутність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у системі ЄС розглядалося як недолік. ЄС визнав Європейську конвенцію 1950 р., проте досі не

є її учасником, і тому Конвенція не становить частину права ЄС. Незважаючи на те, що ЄС не прагне займати провідну позицію щодо захисту прав людини в Європі, Рада Європи та Європейський Союз досі конкурують між собою в цьому питанні. Суд ЄС відмовив у приєднанні до Європейської конвенції без внесення змін до установчих документів євроінтеграційних організацій. Серед основних аргументів такої заяви було те, що це означає запозичення норм без врахування специфіки ЄС та його права. Інша причина полягала в тому, що Європейська конвенція 1950 року не містила детального переліку соціальних, економічних і культурних прав, який міститься в іншому документі Ради Європи - Європейській соціальній хартії 1961 року (переглянутій у 1996 році). Крім того, Суд вирішив не підпорядковувати свою компетенцію Європейському суду з прав людини. Враховуючи те, що громадяни ЄС можуть звертатися за захистом своїх прав до судів ЄС та Європейської конвенції 1950 року, актуальним є питання про те, чиє рішення матиме пріоритет у разі виникнення колізії.

Важливо також згадати, що 02.10.2013 р. було прийнято Протокол № 16 до ЄКПЛ, який набув чинності 01.08.2018 р. В якому вказується, що Суд ЄС має право запитувати від ЄСПЛ консультативні висновки, у разі, якщо ЄС стане учасником Конвенції. Хоча такі висновки не є юридично обов'язковими, вони є частиною прецедентного права ЄСПЛ і містять офіційне тлумачення Конвенції [6]. Таким чином, попри те, що ЄС співпрацює з Радою Європи, і обидві міжнародні організації визнають важливість захисту прав людини; Суд ЄС готовий брати до уваги деякі правові положення ЄСПЛ при вирішенні спорів; водночас, ЄС не бажає ставати учасником Конвенції та виконувати рішення міжнародного судового органу іншої міжнародної організації - Ради Європи.

«Приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції з прав людини стане важливою віхою у захисті прав людини та основоположних свобод у всій Європі. Приєднання допоможе гарантувати узгодженість і відповідність між законодавством ЄС і системою Конвенції. Це також забезпечить, що Євросоюз підлягатиме такому самому міжнародному нагляду щодо дотримання прав людини, як і його 27 держав-членів і 20 інших країн Ради Європи, які не є членами ЄС. Це означає, що громадяни зможуть оскаржити дії ЄС перед Європейським судом з прав людини. ЄС також зможе доєднатись до своїх держав-членів у розгляді справ у Європейському суді з прав людини стосовно порушень, які виникли через законодавство ЄС. Європейська конвенція з прав людини представляє все те, за що виступають Рада Європи і Європейський Союз», - Марія Пейчинович-Бурич, Генеральна секретарка Ради Європи.

Таким чином, правозахисна діяльність ЄС охоплює широке коло тематичних питань, таких як - захист прав дітей, жінок та людей з інвалідністю; - боротьба з тортурами; - боротьба з дискримінацією, расизмом та всіма формами нетерпимості. В рамках спільних програм ЄС активно співпрацює з Радою Європи. Слід також зазначити, що існує зв'язок між прецедентним правом Суду ЄС та ЄСПЛ. Незважаючи на те, що ці дві організації інколи мають різні правові позиції зі схожих питань, можна сказати, що вони частково використовують практику одна одної.

Тому набуття Європейським Союзом міжнародної правосуб'єктності та інституційні зміни всередині нього, зміна міжнародно-правового статусу Хартії основних прав Європейського Союзу, а також переговорний процес щодо приєднання ЄС до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод створюють підґрунтя для модифікації та перспективи розвитку всієї європейської системи захисту прав людини.

Література:

1. Договір про Європейський Союз від 07.02.1992. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT> (дата звернення: 01.12.2023 р.)
2. Рішення Суду ЄС у справі «Erich Stauder c. Ville d'Ulm-Sozialamt» від 12.11.1969 р. справа № 29/69. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61969CJ0029> (дата звернення: 01.12.2023 р.)

3. Рішення Суду ЄС у справі «International Handelsgesellschaft с. Einfuhr-und Vorratsstelle für Getreide» від 17 грудня 1970 р. справа № 11/70. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:61970CJ0011> (дата звернення: 01.12.2023 р.)

4. Рішення Суду ЄС у справі 4-73 "J. NOLD, KOHLEN-UND BAUSTOFFGROBHANDLUNG V. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES" (витяг) // Європейське право. - 2013. - № 1-2. - С. 217-221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpr_2013_1-2_20 (дата звернення: 01.12.2023 р.)

5. Оржель О. Ю. Амстердамський договір 1997 // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Амстердамський_договір_1997 (дата звернення: 01.12.2023).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004#Text (дата звернення: 01.12.2023 р.)

Бондаренко Діана Сергіївна,

студентка III курсу Полтавського фахового коледжу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Визначення принципів адміністративного судочинства є основоположним критерієм при розгляді справи судом та безпосередньо для вирішення спору по суті, оскільки саме на основі принципів ґрунтується визначення загальних засад здійснення адміністративного судочинства. Відповідно до законодавства розрізняють як загальні принципи, до яких можна віднести рівність усіх учасників судового процесу та верховенство права так і галузеві, тобто спеціальні принципи на основі яких ефективно функціонує здійснення судового процесу в адміністративному судочинстві. До таких, відповідно слід віднести недопустимість зловживання процесуальними правами, значення цього принципу розкривається коли учасники справи навмисно затягують розгляд справи. Принцип офіційності, що характерний виключно для адміністративного судочинства та полягає у більш активній, порівняно з іншими видами судочинства ролі суду. Тож система принципів і формує загальні положення, з приводу здійснення судового розгляду справ в адміністративному судочинстві.

Разом з тим, одним із найважливіших галузевих принципів в адміністративному судочинстві є принцип розумності строків розгляду справи судом. Законодавче визначення поняття розумності строків знайшло своє закріплення у КАС України. У цілому принцип розумності строків – складне та оціночне поняття, що визначає час, якого б було достатньо для вчинення певних процесуальних дій та встановлення обставин справи [1]. Відповідно для суду встановлюється зобов'язання дотримуватися таких розумних строків, в межах яких їм слід вчинити певні процесуальні дії. Тож поняття розумності строків розгляду справи судом є досить мінливим та індивідуалізованим поняттям, оскільки на визначення розумності строків впливають декілька аспектів, а саме: 1) складність справи; 2) поведінка учасників справи; 3) рівень значимості справи для позивача. Розгляд кожного із аспектів є важливим для чіткого розуміння поняття принципу розумності строків.

Складність справи, на відміну від інших аспектів, що включає розумність строків, є досить об'єктивним критерієм, оскільки при встановленні обставин справи, суд звертає увагу на те, які дії були здійснені учасниками адміністративного судочинства. Так у справі «Федіна проти України» суд звертає увагу на те, що хоч складність справи була висока та у ході провадження було реалізовано досить багато етапів суд вважає, що в цій справі тривалість провадження була надмірною та несумісною з вимогою «розумного строку». Тож як бачимо, не завжди строк є розумним, навіть якщо пов'язувати його із складністю справи [2].

Поведінку учасників справи пов'язують із захистом своїх інтересів у суді, проте не завжди такий спосіб захисту є ефективним для вирішення справи та відповідає принципу розумності строків. З одного боку громадяни, що звернулись за судовим захистом мають право застосовувати певні інструменти для захисту своїх прав та інтересів, прикладом цього може бути відвід судді або витребування судом доказів з відповідача, якщо у позивача не було можливості пред'явити такі докази. Проте іноді учасники справи маскуючи свої дії під метою ефективного вирішення спору навмисно затягують судовий процес. Так у справі «Смірнова проти України» суд звертає увагу на поведінку і позивачки і відповідача, оскільки ними було вчинено ряд певних дій, щоб навмисно затягнути судовий процес. Такими діями суд вважає: досить часту неявку позивачки на слухання та проведення додаткових експертиз оскаржуваного майна. Таким чином Суд з'ясував, що у діях позивача та відповідача прослідковується певна логіка та поетапність дій. Тож Суд зауважує, що заявниця безсумнівно була відповідальною за ряд затримок. Він зазначає, що протягом розгляду, який ще триває, заявниця п'ять разів просила перенести слухання і щонайменше тридцять разів не з'явилася до суду. Суд вважає аргументи заявниці про те, що слухання проводилися в місті, яке знаходиться далеко від місця її проживання, непереконливими. Суд зазначає, що, подаючи свій позов, заявниця була добре обізнана про звичайні обов'язки та незручності, які пов'язані з участю в цивільному провадженні [3].

Важливість справи для позивача передбачає певну необхідність оперативного розгляду справи, тобто цей критерій характеризується наявністю певних обставин, що передбачають швидке та ефективне вирішення справи. Підхід суду до визначення справи рівня важливості для позивача індивідуалізується залежно від обставин та пояснень, які надаються нею. Такими обставинами в першу чергу визнається стан здоров'я позивача, оскільки суд припускає, що стан здоров'я може впливати і на ефективне вирішення справи.

Рівень публічності справи стосується тих обставин, за яких вирішення такої справи буде вважатися суспільно значущою дією для захисту прав та законних інтересів суспільства. Публічність справи полягає в тому, що для самого суспільства та держави в цілому є необхідним швидке вирішення справи. Справи, які можуть відзначатися публічності стосуються наприклад службових та посадових осіб певних органів. Такими органами можуть бути органи місцевого самоврядування, дії чи рішення яких порушили права та/чи законні інтереси суспільства та держави.

Отже, проаналізувавши особливості нормативно-правового регулювання та практичного застосування принципу розумності строків, можна дійти висновку, що даний принцип у системі принципів адміністративного судочинства відіграє досить важливу роль у судовому процесі. Принцип розумності строків включає в себе певні аспекти, до яких відноситься складність справи, поведінка учасників під час судового провадження та рівень значимості результату розгляду публічно-правового спору.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-37, ст.446
2. Справа «Федіна проти України»: рішення Європейського Суду з прав людини, 02.09.2010, № 17185/02. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_802
3. Справа «Смірнова проти України»: рішення Європейського Суду з прав людини, 08.11.2005, № 36655/02. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_440

Вальчук Соломія Дмитрівна,
*студентка другого курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ВІДСТУП УКРАЇНИ ВІД СВОЇХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Права людини є фундаментальною складовою сучасного світового порядку, яка визнає і забезпечує недоторканність та гідність кожної особи, незалежно від її походження, статі, віросповідання, чи інших характеристик. Однак, зі змінами сучасних реалій постає питання, щодо їх дотримання. Зокрема, умови глобальних криз та військових конфліктів стають каталізаторами для відступу держав від своїх зобов'язань, щодо захисту прав своїх громадян.

Загалом, держави мають право на дерогацію, тобто тимчасовий відступ від дотримання деяких своїх договірних зобов'язань в умовах війни або іншої надзвичайної ситуації, яка ставить під загрозу життя нації [1, с. 119]. Це право передбачене у трьох основних договорах з прав людини: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. [2] (далі – МПГПП), Американська конвенція з прав людини 1969 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [3] (далі – ЄКПЛ). Оскільки Україна із перелічених ратифікувала тільки два, то мова буде йти саме про них.

Відповідно до п. 1 ст. 4 МПГПП «держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження» [2, ст. 4]. Якщо порівнювати з положенням ЄКПЛ, зокрема ст. 15, то вони є досить схожими за змістом.

Україна вперше за час своєї незалежності використала право дерогації з початком збройної агресії російської федерації. 21 травня 2015 року у Постанові Верховної Ради було схвалено Заяву «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» [6]. Також були внесені зміни до законів, у яких довелось відступити від зобов'язань, що випливають з пункту 3 статті 2, статей 9, 12, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2] та статей 5, 6, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3].

Про ці обмеження Міністерство закордонних справ проінформувало Генерального Секретаря ООН. Вони встановлювалися до тих пір, поки не будуть виведені всі незаконні збройні утворення, які фінансує та контролює росія, а також російські окупаційні війська та їхнє військове обладнання з української території, до поки Україна не відновить повний контроль над своїм державним кордоном та конституційний порядок на окупованих землях [5].

Так, закони, прийняті 12 серпня 2014 (Закон «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», Закон «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції», Закон «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції») стосувались саме таких питань: 1) Превентивне затримання осіб, причетних до тероризму, на строк до 30 діб у районі АТО прокурора без ухвали суду; 2) Надання прокурорам прав слідчих суддів у зоні АТО, якщо судді не можуть виконувати свої обов'язки; 3) Переведення справ, пов'язаних з АТО, до іншої територіальної юрисдикції та органу досудового розслідування, якщо не можна проводити досудове розслідування. Ці закони призвели до відступу України від деяких зобов'язань від ст. ст. 2, 9, 14 та 17 Пакту [2] та ст. ст. 5, 6, 8 та 13 Конвенції [2].

На сьогоднішній день Україна і досі не виконує своїх зобов'язань щодо захисту прав людини. Починаючи з 24 лютого 2022 року, Президент видав Указ «Про введення воєнного стану», а також Верховна Рада ухвалила Закон про його утвердження. У цьому акті було наведено список статей Конституції, які надавали можливість тимчасово обмежувати права та свободи громадян. Пізніше Генеральному Секретарю ООН була відправлена нотифікація, яка роз'яснювала обсяг використання відступу.

У ній наші посадовці розписали статті Конституції та послались на аналогічні положення Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, виконувати які Україна відмовляється. Це стосується: права на недоторканість житла [4, ст. 30; 2, ст. 17; 3, ст. 8]; на таємницю листування [4, ст. 31; 2, ст. ст. 19-20; 3, ст. 10]; права на свободу пересування [4, ст. 33; 2, ст. ст. 12-13] (ст. 2 Протоколу №4 до Конвенції); заборону втручання в особисте та сімейне життя [4, ст. 32; 2, ст. 17; 3, ст. 8]; права на свободу думки та слова [4, ст. 34; 2, ст. 19; 3, ст. ст. 9-10]; права на участь в управлінні державними справами [4, ст. 38; 2, ст. 25] (ст. 3 Додаткового протоколу до Конвенції); права на мирні зібрання [4, ст. 39; 2, ст. 21; 3, ст. 11]; захисту права власності [4, ст. 41; 2, ст. 25] (ст. 1 Додаткового протоколу до Конвенції); права на працю [4, ст. 43; 2, ст. ст. 22, 25; 3, ст. 14]; права на страйк [4, ст. 44; 2, ст. ст. 21-22; 3, ст. 11] тощо [5].

Також Генерального Секретаря повідомили, що за Законом про воєнний стан в Україні військові органи можуть вживати заходи, які пов'язані із відступом від деяких зобов'язань за МПГПП та ЄКПЛ.

Мова йшла про такі заходи: охороняти та регулювати роботу важливих об'єктів за рішенням Кабінету Міністрів; залучати працездатних осіб до оборонних та суспільно корисних робіт за порядком, визначеним Кабінетом Міністрів; використовувати та перепрофілювати підприємства, установи та організації для потреб оборони за законодавством про працю; відчужувати або вилучати майно для державних потреб за законом; запроваджувати комендантську годину та світломаскування за рішенням Кабінету Міністрів; обмежувати в'їзд, виїзд та пересування осіб та транспорту за рішенням Кабінету Міністрів; перевіряти документи та проводити огляди за рішенням Кабінету Міністрів з дотриманням Конституції; забороняти масові заходи; забороняти або обмежувати вибір місця перебування чи проживання осіб на території, де діє воєнний стан, за рішенням Кабінету Міністрів; регулювати роботу ЗМІ та комунікацій для військових потреб і роз'яснювальної роботи; не допускати використання приватних радіостанцій і комп'ютерних мереж; конфіскувати електронну техніку, телевізори, відео- і аудіопристрої, комп'ютери та інші комунікаційні засоби у випадку недотримання правових норм воєнного стану; забороняти продаж зброї, потужних і отруйних речовин, алкоголю та спирту за наказом Кабінету Міністрів; запроваджувати спеціальний режим у галузі виготовлення та продажу медичних препаратів, які містять наркотики, психотропи та прекурсори, за переліком Кабінету Міністрів; конфіскувати навчальну та бойову техніку, вибухівку, радіоактивні, потужні і отруйні речовини і матеріали; забороняти громадянам, які знаходяться на військовому або спеціальному обліку, переїжджати без дозволу відповідних органів; обмежувати альтернативну службу; встановлювати військово-квартирну повинність з розквартирування військових, правоохоронців, цивільного захисту, евакуйованого населення та військових установ; встановлювати порядок використання фонду захисних споруд; проводити евакуацію населення та цінностей, якщо є загроза їх пошкодження або знищення, за переліком Кабінету Міністрів тощо [5].

Отже, можна зробити висновок, що як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [2, ст. 4], так і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [3, ст. 15] дозволяють відхилитися від деяких зобов'язань у разі надзвичайної ситуації (війни або іншої загрози суспільству). Однак, для цих випадків існують певні правила, які включають процедурні аспекти та встановлюють неприпустимість серйозних порушень основних прав людини. До таких прав належать право на життя, право не зазнавати катувань, жорстокого або

зневажливого ставлення або покарання, право не бути в рабстві або поневоленні, право не нести кримінальну відповідальність за дії, які не були злочинами на момент їх вчинення.

Однак і тут буде застосовуватись обмеження певними критеріями достатності щодо будь-якого питання, вирішеного на власний розсуд державним органом чи посадовою особою. Адже держави можуть застосовувати такі заходи лише в тій мірі, в якій це вимагає тяжкість обставин, за умови, що ці заходи не суперечать їхнім іншим зобов'язанням під міжнародним правом і не призводять до дискримінації тільки за ознаками раси, статі, кольору шкіри, мови, віросповідання або соціального походження».

Тому дегорація не може бути тільки на підставі того, що діє певний правовий режим воєнного стану і що це його обумовлює. Здається, що при ухваленні рішень ми не взяли до уваги зазначені критерії. Ми зосередились на формальному підході до застосування міжнародних норм.

Звичайно, що відступ від зобов'язань призводить до порушення існуючого правопорядку. І з юридичної точки зору це не можна дозволяти на довгий час. А коли до цього додаються проблеми у роботі судової влади (недостатнє фінансування, відсутність марок, паперу, неінформування сторін про терміни розгляду справ, блокування системи відбору та дисциплінарної процедури) все свідчить про фактичну нездатність здійснювати правосуддя відповідно до європейських стандартів верховенства права.

Література:

1. Христова Г. О. Відступ держави від зобов'язань у сфері прав людини під час суспільної небезпеки. *Visegrad Journal on Human Rights* 2018. № 4 (2). С. 119-126. URL: <https://journal-vjhr.sk> (дата звернення: 27.11.2023)

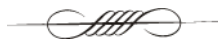
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.11.2023).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.11.2023).

4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.11.2023).

5. Богатир В. Як через війну в Україні обмежувалися права людини (повний список). *Юридична газета : онлайн версія*. URL: <https://yur-gazeta.com> (дата звернення: 27.11.2023).

6. Про Заяву Верховної Ради України "Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод" : Постанова Верхов. Ради України від 21.05.2015 р. № 462-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text> (дата звернення: 27.11.2023).

Ватрас Володимир Антонович,

професор кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

ЗАХИСТ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ОРГАНАМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ: НА ПРИКЛАДІ ФЕДЕРАЛЬНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ НІМЕЧЧИНИ

Правові позиції органів конституційної юрисдикції є джерелами сімейного права, які можуть бути застосовані при вирішенні сімейних справ та справ, які віднесені до компетенції відповідних органів поряд із іншими джерелами; такі правові позиції мають субсидіарний та правозастосовчий характер і по суті є застосовними лише у сферах, належно не врегульованих іншими джерелами права (усунення правових прогалів, колізій та розкриття правових термінів та порядку застосування правових норм). Однак, за їх допомогою можливим є захист сімейних прав та інтересів, однак в контексті вирішення питання про відповідність відповідного положення закону, що застосовується до спірних правовідносин, конституції держави. Значний інтерес викликає практика органів конституційної юрисдикції зарубіжних країн. Для прикладу можемо навести правові позиції, викладені у рішеннях Федерального Конституційного Суду Німеччини.

В Рішенні Федерального Конституційного суду Німеччини від 21 липня 2010 року (справа про нерівне становище шлюбу і зареєстрованого цивільного партнерства в Законі про податки на спадщину та дарування), суд зазначив, що після введення в 2001 році у Німеччині інституту зареєстрованого цивільного партнерства, партнери в зареєстрованому цивільному партнерстві несли більше податкове навантаження, ніж подружжя, оскільки успадковане майно останніх підлягало оподаткуванню за ставкою від 7 до 30%, а партнери в зареєстрованому цивільному партнерстві трактувалися Законом про податки на спадщину та дарування як «інші спадкоємці» і підпадали під оподаткування успадкованого майна за ставкою від 17 до 50%. Зазначені положення законодавства ставили чоловіка та жінку, що перебувають у шлюбі, у більш вигідне становище. Податкове законодавство надавало подружжю особистий неоподатковуваний мінімум в розмірі 600 тис. німецьких марок / 307 тис. євро / і звільнення від податку забезпечувальної суми в розмірі 500 тис. німецьких марок / 256 тис. євро/, в той час, як зареєстровані цивільні партнери могли отримати лише звільнення від податків в розмірі 10 тис. німецьких марок / 5 тис. 200 євро/, а можливість використовувати звільнену від податку забезпечувальну суму взагалі не передбачалася для зареєстрованих цивільних партнерів. Законом про реформу податку на спадкування від 24 грудня 2008 року вищезгадані норми Закону про податки на спадщину та дарування були змінені на користь зареєстрованих цивільних партнерів таким чином, що особиста неоподатковувана сума і забезпечувальна сума розраховувалися однаково для подружжя у шлюбі і партнерів в зареєстрованому цивільному партнерстві. Проте успадковане після цивільного партнера майно все одно обкладалося за вищою ставкою, нарівні з далекими родичами і особами, які не перебували у родинних стосунках. У зв'язку із цим, Федеральний Конституційний Суд Німеччини прийняв рішення про те, що погіршення становища платників податків — партнерів в зареєстрованому цивільному союзі в порівнянні з платниками податків-подружжям через оподаткування їх за вищою податковою ставкою, надання значно меншого неоподаткованого мінімуму та ненадання забезпечувальної суми є порушення загального принципу рівності громадян, встановленого в абз. 1 ст. 3 Основного закону. Суд зазначив, що немає ніяких розумних підстав для погіршення становища партнерів в цивільному партнерстві порівняно із становищем подружжя. Суд вважає, що наділення подружжя у шлюбі привілейованим правовим становищем порівняно з партнерами в зареєстрованому цивільному партнерстві лише з посиланням на особливий державний захист шлюбу і сім'ї (абз. 1 ст. 6 Конституції) є неприпустимим. Якщо підтримка інституту шлюбу супроводжується

обмеженням прав інших форм спільного проживання, то одне лише відсилання до загальної гарантії захисту інституту сім'ї на вимогу захисту шлюбу не дає права на дискримінацію. Так само як і подружжя, цивільні партнери знаходяться у встановлених на довгострокову перспективу, врегульованих законом відносинах. Вони так само беруть участь в накопиченні майнового капіталу в цивільному партнерстві і чекають, що зможуть зберегти своє майнове становище після смерті партнера. Домінуючий в податковому праві принцип захисту сімейних відносин при оподаткуванні спадщини також не виправдовує погіршення становища цивільних партнерів порівняно із подружжям. Як і шлюб, зареєстроване цивільне партнерство створюється на довгострокову перспективу, забезпечується правовими гарантіями і є підставою відповідальності партнерів за підтримку матеріального становища одне одного [1].

У рішенні від 19 лютого 2013 року Федеральний Конституційний Суд Німеччини визнав, що заборона усиновлення зареєстрованими цивільними партнерами суперечить Основному закону. Суд виходив із позиції, що існуюче правове регулювання допускало усиновлення рідних дітей зареєстрованого цивільного партнера (так зване усиновлення пасинків). Однак можливість усиновлення партнером дитини, яка була усиновлена іншим партнером зареєстрованого цивільного партнерства, була відсутня (так зване послідовне усиновлення). Таке виключення можливості послідовного усиновлення зареєстрованими цивільними партнерами, на думку Суду, порушує загальний принцип рівності (абз. 1 ст. 3 Основного закону [2]).

Рішенням Федерального Конституційного Суду Німеччини від 25 жовтня 2005 року було визначено, що різне ставлення до батька і матері під час видачі дозволу на перебування їх дитини на території Німеччини є дискримінацією. Так для матері існувала спрощена процедура видачі дозволу на перебування дитини, що народжена на території Німеччини, а для батька такої можливості передбачено не було. Внаслідок цього відповідні положення Закону були визнані неконституційними. Законодавця було зобов'язано усунути порушення принципу рівності до 31 грудня 2006 року [3].

В рішенні Федерального Конституційного Суду Німеччини від 9 квітня 2003 року зазначено, що відсутність права біологічного батька на спілкування з дитиною і на оспорювання батьківства іншої особи частково суперечить Конституції. Суд ухвалив, що § 1600 Німецького цивільного уложення суперечить ст. 6 абз. 2 Основного закону, оскільки він повністю виключає право рідного, але не юридичного батька дитини (так званого біологічного батька) на оспорювання визнання батьківства. Крім того, Суд ухвалив, що § 1685 Німецького цивільного уложення суперечить ст. 6 абз. 1 Основного закону оскільки, оскільки він виключає біологічного батька дитини з кола осіб, які мають право на спілкування з дитиною навіть тоді, коли між ним і дитиною існує або існував соціально-сімейний зв'язок. У зв'язку з цим законодавцю було доручено до 30 квітня 2004 р. прийняти зміни, що відповідають Конституції [4].

В рішенні від 1 квітня 2008 року Суд зазначив, що дитина має конституційне право на те, щоб батьки дбали про неї і належним чином виконували свої обов'язки з її виховання та утримання. Проте застосовувати примусові заходи до батька, аби він спілкування з дитиною всупереч його волі, не в інтересах дитини. У зв'язку з цим норму про примусові заходи § 33 Закону про добровільну юрисдикцію необхідно тлумачити відповідно до Конституції в тому розумінні, що слід відмовитися від примусового здійснення обов'язку щодо спілкування, за винятком ситуації, коли будуть мати місце достатні підстави, щоб вважати, що вимушене спілкування відповідатиме інтересам дитини. У цьому випадку спілкування може здійснюватися і з застосуванням примусових заходів [5, с. 459].

Виходячи із вище викладеного, можемо зазначити, що Федеральний Конституційний Суд Німеччини ухвалив значну кількість рішень, що стосуються сімейних відносин, в тому числі з питань виховання дитини, усиновлення, прав та обов'язків подружжя та цивільних партнерів, при цьому викликають інтерес правові наслідки прийняття рішення про неконституційність відповідного закону або окремих його положень: суд вправі визначити, яким чином буде здійснюватися правове регулювання на період до скасування відповідного

закону або внесення до нього змін, тобто його рішення містять не тільки правові позиції, а й правові приписи (які в той же час мають процесуальний характер, тобто стосуються меж застосування неконституційного закону). Зазначені правові позиції спрямовані на захист сімейних прав, порушених положеннями законів, що не відповідають конституції та міжнародним зобов'язанням Німеччини.

Література:

1. Рішення Першого сенату Федерального конституційного суду Німеччини від 21 липня 2010 року (справа про нерівне становище шлюбу і зареєстрованого цивільного партнерства в Законі про податки на спадщину та дарування) (німецькою мовою). *Bundesverfassungsgericht*. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2010/07/rs20100721_1bvr061107.html.

2. Рішення Першого сенату Федерального конституційного суду Німеччини від 19 лютого 2013 року (справа про недопущення послідовного усиновлення зареєстрованими цивільними партнерами) (німецькою мовою). *Bundesverfassungsgericht*. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2013/02/lr20130219_1bvl000111en.html.

3. Рішення Другого сенату Федерального конституційного суду Німеччини від 19 лютого 2013 року (справа про різне ставлення до батька та матері при наданні дозволу на проживання для їхньої дитини) (німецькою мовою). *Bundesverfassungsgericht*. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2005/10/rs20051025_2bvr052401.html.

4. Рішення Першого сенату Федерального конституційного суду Німеччини від 9 квітня 2003 року (справа про правовий статус (передбачуваного) біологічного батька, який не є законним батьком) (німецькою мовою). *Bundesverfassungsgericht*. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2003/04/rs20030409_1bvr149396.html.

5. Рішення Першого сенату Федерального конституційного суду Німеччини від 1 квітня 2008 року. (німецькою мовою). *Bundesverfassungsgericht*. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2008/04/rs20080401_1bvr162004en.html.

Вахненко Тетяна Віталіївна,
аспірант Національної академії Служби безпеки України

ОКРЕМІ ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Сьогодні українське суспільство незламно бореться за свою незалежність і випробовується неймовірними тортурами через вторгнення російської федерації на територію України та протидіє ворогу, який нехтує всі правила та звичаї війни.

В рамках становлення України як правової демократичної держави та в умовах воєнного стану є важливим дотримання прав і свобод людини. Але в сучасному кримінальному процесуальному законодавстві наявні певні недосконалості та прогалини. Зокрема, у чинному кримінальному процесуальному кодексі України (далі КПК України) запроваджена належна правова процедура формування судових доказів. У ч. 2 ст. 23 КПК України на рівні засади кримінального провадження сформульована вимога: «Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться у показаннях, предметах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків передбачених цим Кодексом». Згідно п. 2 ст. 93 КПК України сторона обвинувачення наділена правом збирати відомості, які

можуть бути доказами шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Результати такої діяльності фіксуються у відповідних протоколах, додатках до них та на носіях інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії (ст. 103-105 КПК України). Відомості у таких матеріалах можуть бути визнані у судовому порядку доказами при констатації їх належності та допустимості.

Нажаль, у чинному КПК України питання визначення допустимості доказів вирішено досить суперечливо. Так, у п. 1 ст. 86 КПК України вказується: «Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом». Це означає, що їх збирання відбулося без порушення гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, установленим в законі порядком, уповноваженою на це особою чи органом, діями, передбаченими процесуальними нормами. Згідно такого підходу допустимими можуть бути визнані лише ті докази, які отримані в порядку передбаченому законом. Водночас у п. 1 ст. 87 КПК України закладена інша філософія допустимості доказів «Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини». Вказане формулювання свідчить, що допустимими доказами можуть всі предмети духовного і матеріального світу за виключенням тих, які одержані з істотним порушенням конституційних і конвенційних прав і свобод людини. Із цього випливає наступне, що у ст. 86 КПК України застосований виключно нормативний підхід, а у змісті ст. 87 КПК України – підхід правового реалізму.

Крім цього, у чинному кримінальному процесуальному кодексі України не враховані особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій для визнання допустимості отриманих матеріалів, а саме їх таємний характер, відсутність детальної правової регламентації в кримінальному процесуальному законі. В ст. 256 КПК України лише вказується, що «Протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування», а також про можливий допит в суді у якості свідків оперативних працівників, які проводили НСРД та залучення для дослідження цих матеріалів експертів та спеціалістів. Наявність таких невизначеностей у кримінальному процесуальному законодавстві негативно впливає на правозастосовну практику, обумовлює допущення прокурорами, слідчими та оперативними працівниками типових помилок, які стоять на заваді визнання результатів НСРД допустимими доказами.

Так, при проведенні окремих НСРД виникають складнощі з відмежуванням: провокації від правомірної поведінки співробітників правоохоронних органів; відкритого фіксування завершального етапу контролю за вчиненням злочину від інших процесуальних та слідчих (розшукових) дій (затримання та обшуку особи, огляду місцевості, речей і документів). Крім цього, у зв'язку з поширенням збройної агресії РФ проти України та визнанням нашою державою юрисдикції Міжнародного кримінального суду *ad hoc* (для конкретних ситуацій) виникла необхідність запровадження до національної процедури розслідування міжнародних воєнних злочинів стандартів доказування, прийнятих в міжнародних судових інстанціях, зокрема Міжнародному кримінальному суді.

Вказані та інші проблеми у проведенні НСРД у значній мірі обумовлюються браком комплексних наукових досліджень юридичної і технічної складової НСРД відповідно до їх цільового призначення – отримання доказових відомостей вербального та цифрового походження. Враховуючи гарантії прав людини, система допустимості доказів дозволяє забезпечити баланс між цілями правосуддя та захистом прав людини. Допустимість доказів залежить від відповідності їх отримання і дотримання процедурним вимогам і стандартам, що гарантують справедливий судовий процес. Судовий процес є основною формою вирішення спорів та розгляду кримінальних справ у правовій системі, встановлюються факти та

приймаються правові рішення. До основних цілей процесу належить забезпечення справедливості, встановлення правди шляхом зібрання, представлення та оцінки доказів, захист прав і свобод учасників, додержання процесуальних норм, які встановлюють порядок проведення судових засідань, допустимість доказів. Докази, які представлені в суді повинні бути достовірними, підтвердженими та підкріплені належними процесуальними гарантіями.

Таким чином, допустимість доказів і гарантії прав людини взаємопов'язані поняття, оскільки допустимість доказів визначає, які докази можуть бути використані в судовому процесі, тоді як гарантії прав людини забезпечують, що ці докази збираються та використовуються до вимог закону, а також з урахуванням принципів справедливого судочинства та захисту прав людини. Такі гарантії мають на меті забезпечити рівноправність сторін, врегулювати додержання справедливості судового процесу, а також захисту прав людини в рамках кримінальної юстиції. Для забезпечення допустимості доказів необхідно забезпечити високий рівень кваліфікації правоохоронних органів та інших учасників судового процесу, які здійснюють збір та обробку доказів. Система доказів повинна бути структурована та регламентована, щоб забезпечити їхню допустимість та ефективність в розв'язанні справ.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1081>
3. Погорецький М. А. Доказування у кримінальному процесі: гносеологічні і правові проблеми. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25.
4. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2011. № 1 (3). URL: <http://www.lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmapp.pdf>.
5. Колесник В.А. Гарантії дотримання прав особи при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. № 63. С.293-297.

Волкова Дарія Євгенівна,

доцент кафедри конституційного права Національного Університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ

Для кращого розуміння сучасної системи релігійних організацій в Україні необхідно звернутися до історичного контексту. Україна має довгу історію релігійних традицій, яка включає в себе православ'я, греко-католицизм, католицизм, іслам та інші віросповідання. Історичні події, такі як Реформація та Конфесійні війни, мали великий вплив на формування релігійної ситуації в регіоні. Все це викликало існування так званої «сучасної релігійної мозаїки» - у цьому Україна подібна до більшості європейських країн.

Сучасна Україна є багатонаціональною і багатоконфесійною країною, що відображається в різноманітності релігійних організацій. Основні релігійні спільноти включають православ'я, Греко-католицизм, Римсько-католицизм, протестантизм, іслам, та інші конфесії. Кожна з цих релігійних груп має свою віру, обряди та культурні особливості.

Систематизація релігійних організацій може бути проведена за різними підставами. Узагальнивши напрацювання сучасних вчених, можна дійти висновку про те, що наразі найбільш популярними підставами для систематизації релігійних організацій є наступні.

1. За кількістю вірян.

Релігійні організації можуть бути класифіковані за кількістю вірян. Деякі конфесії мають масовий характер і мають мільйони вірян, тоді як інші є меншими групами.

2. За регіональною присутністю.

Релігійні організації також можуть бути поділені за регіональною присутністю. Деякі конфесії можуть бути більш поширеними в певних регіонах країни, в той час як інші є загальнонаціональними.

Інколи в літературі цю підставу іменують «за географічним поширенням» та виокремлюють:

- локальні релігійні організації: діють на обмеженій, невеликій території;
- національні релігійні організації: мають «присутність» у всій країні завдяки розгалуженій системі осередків, тобто релігійних громад;
- міжнародні або міжнародні релігійні організації: діють і в Україні, і у багатьох країнах.

3. За конфесійним спрямуванням.

Важливо розглядати релігійні організації також з точки зору їхнього конфесійного спрямування. Наприклад, в Україні існують релігійні організації різних християнських конфесій, а також ісламські та інші релігійні спільноти.

Інколи цю підставу для класифікації називають «за типом віросповідання» та виокремлюють:

- православні церкви;
- католицькі церкви (у тому числі Римсько-католицьку церкву та Греко-католицьку церкву);
- протестантські церкви (у тому числі баптисти, пентекосталі та інші);
- ісламські організації (у тому числі суніти, шіїти та інші ісламські групи);
- інші релігійні спільноти (у тому числі буддисти, індуїсти, сикхі та інші).

В межах класифікаційної підстави «за конфесійним спрямуванням» релігійні організації вчені пропонують угруповувати також і у залежності від того, наскільки вони еволюціонують з точки зору обрядів тощо. В літературі є думка про доцільність виокремлювати:

- ортодоксальні релігійні організації: строгі у дотриманні традицій і вчень своєї релігії;
- ліберальні або прогресивні релігійні організації: схильні до інтерпретації вчень з більшою гнучкістю;
- секти і релігійні групи: можуть мати нетрадиційні вчення і практики;
- еkleктичні релігійні організації: поєднують елементи різних релігій.

4. За головними завданнями і діяльністю:

- церкви: зосереджені на богослужіннях та релігійних обрядах;
- релігійні благодійні організації: займаються благодійністю, допомогою у найбільш вразливим групам населення;
- релігійні освітні організації: пропагують вчення своєї релігії і надають релігійну освіту.

Ця класифікація дозволяє розуміти різноманітність релігійних організацій і їх різні ролі в суспільстві та культурі. Важливо враховувати, що ця різноманітність може сильно відрізнятись в різних країнах і регіонах світу. Також варто зазначити, що ця класифікація не дуже поширена в Україні – ймовірно, через те, що Закон «Про свободу совісті та релігійні організації», починаючи з 1991 року, наводить дещо інший перелік видів релігійних організацій в Україні, а саме: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Також у цьому Законі зазначено, що релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями).

Тобто, у Законі «Про свободу совісті та релігійні організації» перераховано в межах одної статті усі види релігійних організацій, які можуть утворюватися та легально діяти на

території України. Хоча цей Закон є чинним доволі давно, та до нього неодноразово вносились зміни та доповнення, вони ніколи не стосувались класифікації релігійних організацій. Це надає підставу сформулювати тезу про те, що на сучасному етапі розвитку конституційного права України у такій класифікації не має необхідності.

На користь такого аргументу свідчать і ті малочислені праці фахівців, що досліджували правове становище релігійних організацій в Україні.

По-перше, це роботи Є.Є.Додіної, яка досліджувала правовий статус релігійних організацій в одній з галузей публічного права – в адміністративному праві, та успішно захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні» [1]. У цій дисертації вона не аналізує питання систематизації та класифікації релігійних організацій, лише цитує відповідний їх перелік, наведений у Законі «Про свободу совісті та релігійні організації».

Після успішного захисту своєї дисертації, Є.Є. Додіна не припинила дослідження у цьому напрямі, та у 2008 році видала наукову статтю на тему «Правові засади визначення видів релігійних організацій». Однак, у цій статті жодних пропозицій щодо класифікаційних підстав та класифікаційних груп релігійних організацій в Україні сформульовано не було [2]. Авторка лише зробила огляд тих пропозицій, які сформульовані соціологами, політологами та фахівцями з інших суспільних наук.

По-друге, доцільно звернути увагу на наукову статтю авторства Д. А. Дмитрієва на тему «Релігійні організації як суб'єкти адміністративного права». Автор доволі значну увагу приділяє сутності релігійних організацій та формулює доволі вдале їх визначення, яке може ефективно застосовуватись у публічно-правових дослідженнях. А саме, він пропонує уважати, що «під релігійною організацією слід розуміти добровільне, некомерційне об'єднання осіб, створене для задоволення своїх релігійних потреб, яке діє відповідно до свого статуту» [3, с. 74]. Що ж до класифікацій релігійних організацій, то він розглядає ті з них, які розроблені фахівцями з інших наук (не юридичних). На сторінках 72-73 статті наводяться різноманітні підстави для класифікацій та класифікаційні групи – але жодна з класифікацій не є авторською, жодна з класифікацій не є юридичною.

Резюмуючи, слід зазначити, що система релігійних організацій в Україні є різноманітною та складною, і вона має велике значення для суспільства та конституціоналізму. Вивчення її структури та розвитку важливо для забезпечення релігійних свобод і гармонії в суспільстві. Розуміння ролі релігійних організацій у сучасному конституціоналізмі допомагає сприяти подальшій розбудові толерантного та багатокультурного суспільства.

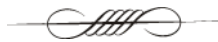
Законодавство України в сфері релігії досить докладно описує всі види релігійних організацій, які можуть функціонувати в країні. Закон України від 23 квітня 1991 року «Про свободу совісті та релігійні організації» існує вже досить давно, і хоча в нього вносили зміни, вони ніколи не стосувались класифікації релігійних організацій. Внаслідок цього виникає аргумент, що на сучасному етапі розвитку конституційного права України можливо вже немає потреби в такій докладній класифікації релігійних організацій. Такого ж висновку можна дійти на підставі аналізу доктринальних публікацій фахівців з публічного права.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у тому, щоб ефективно відслідковувати динаміку у цій сфері та запропонувати класифікації релігійних організацій у науці конституційного права тоді, коли необхідність у них виникне на практиці.

Література:

1. Додіна Є. Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2001. 176 с.
2. Додіна Є. Є. Правові засади визначення видів релігійних організацій. *Наукові праці НУ "ОЮА"*. 2008. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/521/Dodina_E_E_Pravovi_zasady_vydiv_religiynyh_organizatsiy.pdf

3. Дмитрієв Д. А. Релігійні організації як суб'єкти адміністративного права. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 2. С. 69-75.

Волкова Інна Валентинівна,

заступник начальника відділу забезпечення роботи першої судової палати секретаріату Касаційного цивільного суду апарату Верховного Суду, кандидат історичних наук

ПРОЦЕСУАЛЬНІ НАСЛІДКИ НЕДОТРИМАННЯ ВИМОГ ЩОДО ОБОВ'ЯЗКОВОЇ РЕЄСТРАЦІЇ В ЄСІТС

Процес створення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), яка дала б істотний поштовх електронному судочинству в Україні, розпочався ще у 2017 році. Однак лише 05 жовтня 2021 року офіційно розпочали роботу три підсистеми (модулі) ЄСІТС: 1) Електронний кабінет, 2) Електронний суд, 3) підсистема відеоконференцзв'язку. В процесуальних кодексах хоч і була вимога щодо обов'язкової реєстрації в ЄСІТС окремих суб'єктів, однак процесуальних наслідків її невиконання для учасників справ не було передбачено. Із прийняттям 29 червня 2023 року Закону України № 3200-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» (Закон № 3200) та введенням його в дію з 18 жовтня 2023 року такі процесуальні наслідки настали.

З процесуальних кодексів фактично зникло поняття «офіційна електронна адреса», натомість уведено термін «електронний кабінет в ЄСІТС». Це дозволить уникнути дискусій з приводу того, що ж являє собою офіційна електронна адреса і чим підтвердити її «офіційний статус».

Обов'язок реєстрації електронного кабінету в ЄСІТС відтепер покладено на всіх юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, органи державної влади та інші державні органи, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи реєструють свої електронні кабінети в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в обов'язковому порядку. Інші особи реєструють свої електронні кабінети в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в добровільному порядку (ч.6 ст.14 ЦПК).

Особі, яка зареєструвала електронний кабінет в ЄСІТС, суд надсилає будь-які документи у справах, в яких така особа бере участь, в тому числі й судові рішення, виключно в електронній формі шляхом їх направлення до електронного кабінету такої особи, що не позбавляє її права отримати копію судового рішення у паперовій формі за окремою заявою. Про те, що за наявності в особи електронного кабінету в ЄСІТС суд надсилає їй документи у справі в електронній формі шляхом їх надсилання до вказаного кабінету і автоматично не дублює вручення судового рішення в паперовій формі, йдеться в ухвалі КАС ВС від 07 листопада 2023 року у справі №520/3078/22 [1]. Водночас реєстрація в ЄСІТС, що забезпечує обмін документами, не позбавляє права на подання документів до суду в паперовій формі.

Особа, яка зареєструвала електронний кабінет в ЄСІТС, може подавати процесуальні, інші документи, вчиняти інші процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою ЄСІТС з використанням власного електронного підпису. Тобто реєстрація в ЄСІТС не позбавляє особу права на подання до суду документів у паперовій формі, проте саме в електронній формі особа, яка зареєструвала електронний кабінет в ЄСІТС, може подавати процесуальні, інші документи, вчиняти інші процесуальні дії виключно за допомогою ЄСІТС.

І це дуже важливий аспект, адже іноді адвокати, навіть маючи електронні кабінети, продовжують надсилати документи до суду на офіційну електронну скриньку суду, скріплюючи їх своїм КЕПом. При цьому в документах не зазначають про наявність у них електронного кабінету. Суд залишає або повертає такі документи без розгляду. Адже в процесуальних кодексах установлено такий обов'язковий реквізит для всіх заяв по суті справи, інших процесуальних заяв, клопотань, як зазначення в тексті відомостей про наявність або відсутність електронного кабінету. Для прикладу можна навести ухвалу КАС ВС від 25 жовтня 2023 року у справі №440/7349/21: адвокат подала клопотання на офіційну електронну скриньку, не зазначивши про наявність електронного кабінету. Суд, беручи до уваги відсутність у неї електронного кабінету, дійшов висновку про повернення клопотання без розгляду [2]. В ухвалі КГС ВС від 23 жовтня 2023 року у справі № 910/2847/22 йдеться про те, що якщо адвокат вирішив подати документи до суду в електронній формі, то має зробити це виключно за допомогою ЄСІТС [3]. Тобто недотримання встановленого для адвокатів порядку надсилання до суду документів в електронній формі та відсутність у таких документах відомостей про наявність електронного кабінету стало підставою для їх повернення без розгляду[4]. У наведених прикладах це стосувалося таких документів, як клопотання про продовження строку на подання відзиву, клопотань та заяв про ознайомлення з матеріалами справи, заяв про зупинення дії рішення, заперечень тощо.

Порушенням вимог щодо оформлення касаційних скарг, а саме незазначення у них про наявність чи відсутність електронного кабінету, має наслідком залишення їх без руху з наданням строку для усунення недоліків. Так, в ухвалі КЦС ВС від 26 жовтня 2023 року у справі № 369/15888/21 суд залишив касаційну скаргу адвоката, подану в паперовій формі, без руху з підстав порушення вимог, встановлених статтею 392 ЦПК, до оформлення касаційної скарги, а саме незазначення у ній про наявність електронного кабінету [5]. З підстав відсутності у адвоката зареєстрованого електронного кабінету в ЄСІТС, перевіривши зазначене засобами автоматизованої системи документообігу, КАС ВС залишив касаційну скаргу без руху, установивши строк 10 днів для реєстрації електронного кабінету [6]. Неналежний спосіб подання касаційної скарги в електронному вигляді (на електронну пошту суду) та незазначення у ній відомостей про наявність або відсутність електронного кабінету стали, серед іншого, підставою для залишення касаційної скарги без руху в ухвалі КЦС ВС від 07 листопада 2023 року у справі №756/3939/20 [7]. В ухвалі від 17 листопада 2023 року у справі № 372/4451/19 КЦС ВС залишив касаційну скаргу без руху, зокрема, і з тих підстав, що адвокат, подаючи касаційну скаргу в паперовому вигляді, хоч і вказав, що зареєстрований в ЄСІТС, але не зазначив реєстраційного номеру облікової картки платника податків. Відтак у суду відсутня можливість перевірити наявність у нього зареєстрованого Електронного кабінету в ЄСІТС та вручити відповідно до ч. 7 ст. 14 ЦПК будь-які документи у справі в електронній формі шляхом їх направлення до електронного кабінету [8]. Таким чином, сторонам необхідно не просто зазначати про наявність чи відсутність у них електронного кабінету, але й обов'язково вказувати номер РНОКПП (для фізичних осіб) та ЄДРПОУ (для юридичних осіб), що дасть можливість суду перевірити та упевнитись у наявності електронного кабінету.

Закон № 3200 забезпечив можливість для сторони надсилати документи через ЄСІТС іншим учасникам справи у разі наявності в них електронного кабінету. У разі подання до суду в електронній формі заяви по суті справи, зустрічного позову, заяви про збільшення або зменшення позовних вимог, заяви про зміну предмета або підстав позову, заяви про залучення третьої особи, апеляційної скарги, касаційної скарги та документів, що до них додаються, учасник справи зобов'язаний надати доказ надсилання таких матеріалів іншим учасникам справи. Такі документи в електронній формі направляються з використанням ЄСІТС шляхом надсилання до електронного кабінету іншого учасника справи, а у разі відсутності в іншого учасника справи електронного кабінету чи відсутності відомостей про наявність в іншого учасника справи електронного кабінету – у паперовій формі листом з описом вкладення. Якщо інший учасник справи зобов'язаний зареєструвати електронний кабінет, але не зареєстрував

його, учасник справи, який подає документи до суду в електронній формі з використанням електронного кабінету, звільняється від обов'язку надсилання копій документів такому учаснику справи. Суд, направляючи такому учаснику судові виклики і повідомлення, ухвали, зазначає у цих документах про обов'язок такої особи зареєструвати свій електронний кабінет та можливість ознайомлення з матеріалами справи через ЄСІТС. Тобто якщо інший учасник справи має обов'язок зареєструватися в ЄСІТС, але не виконав його, то ні суд, ні той, хто подає документи в електронному вигляді не зобов'язані надсилати такому учаснику копії відповідних документів. Це підтверджується і ст. 361, і ч. 7 ст. 394 ЦПК. Суд лише роз'яснює такому учаснику в ухвалі про відкриття провадження обов'язок зареєструватися в ЄСІТС та переглядати всі документи в електронному кабінеті.

В ухвалі КЦС ВС від 31 жовтня 2023 року у справі №824/47/22 суд залишив апеляційну скаргу Міністерства юстиції України без руху з підстав, крім іншого, ненадання доказів надсилання заінтересованій особі (юридичній особі приватної форми власності, обов'язок щодо реєстрації в ЄСІТС у якої виникає лише з 20 лютого 2024 року) копії апеляційної скарги [9].

Отже, аналіз судової практики Верховного Суду щодо застосування нових положень процесуальних кодексів, запроваджених Законом № 3200, свідчить про єдині підходи суддів усіх касаційних судів до необхідності дотримання вимог щодо обов'язкової реєстрації в ЄСІТС та застосування процесуальних наслідків у разі їх невиконання.

Література:

1. Ухвала КАС ВС від 07 листопада 2023 року у справі №520/3078/22 - <https://reestr.court.gov.ua/Review/114735788>
2. Ухвала КАС ВС від 25 жовтня 2023 року у справі №440/7349/21 - <https://reestr.court.gov.ua/Review/114433222>
3. Ухвала КГС ВС від 23 жовтня 2023 року у справі № 910/2847/22 - <https://reestr.court.gov.ua/Review/114389806>
4. Ухвали КЦС ВС від 25 жовтня 2023 року у справі № 192/1879/20 та від 31 жовтня 2023 у справі №369/5183/19; ухвала КАС ВС від 26 жовтня 2023 року у справі №640/33154/20 - <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114552421>;
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/114552402>;
5. Ухвала КЦС ВС від 26 жовтня 2023 року у справі № 369/15888/21 - <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114513457>
6. Ухвала КАС ВС від 25 жовтня 2023 року у справі № 320/3314/22 - <https://reestr.court.gov.ua/Review/114466208>
7. Ухвала КЦС ВС від 07 листопада 2023 року у справі №756/3939/20 - <https://reestr.court.gov.ua/Review/114757539>
8. Ухвала КЦС ВС від 17 листопада 2023 року у справі № 372/4451/19 - <https://reestr.court.gov.ua/Review/114994178>
9. Ухвала КЦС ВС від 31 жовтня 2023 року у справі №824/47/22 - <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114552434>

*Гаврік Роман Олександрович,
професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ З ОДНИМ ІЗ БАТЬКІВ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВИВЕЗЕННЯ ЗА КОРДОН ЯК СПОСОБІВ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України у 2022 році призвело до істотних змін у житті кожного громадянина України, а також іноземців та осіб без громадянства, які постійно проживали на її території; значна частина їх особистих немайнових та майнових прав були порушені в результаті знищення критичної та цивільної інфраструктури, позбавлення або знищення власності, створенням небезпечних умов для життя, здоров'я та подальшого перебування на території постійного місця проживання зазначених осіб. Вищезазначене зумовило необхідність внесення змін та доповнень до існуючого законодавства, яке було передусім законодавством мирного часу і не могло врахувати усіх труднощів в реалізації сімейних прав та інтересів в умовах правового режиму воєнного стану. Не виключенням стало і реформування законодавства, яке врегульовує питання захисту сімейних прав та інтересів дитини, в тому числі й особливостей застосування способів захисту в умовах війни батьками дитини, іншими законними представниками дитини, судом, органами опіки та піклування, іншими органами, уповноваженими здійснювати захист сімейних прав та інтересів дитини. Важливим питанням в контексті збройного конфлікту та перебування дитини у небезпечних для життя, здоров'я дитини умовах є питання її переміщення у регіони, в яких відповідні умови відсутні (в тому числі й переміщення дитини за межі території України до держав, в яких відсутні обставини збройного конфлікту, передусім держави-члени Європейського Союзу, Республіка Молдова, держави Північної Америки).

Слід зазначити, що відповідно до ст. 157 Сімейного кодексу України, питання виховання дитини вирішується батьками спільно (в тому числі й вирішують питання виїзду дитини за межі України з метою лікування, навчання, участі дитини в дитячих змаганнях, фестивалях, наукових виставках, учнівських олімпіадах та конкурсах, екологічних, технічних, мистецьких, туристичних, дослідницьких, спортивних заходах, оздоровлення та відпочинку дитини за кордоном, у тому числі в складі організованої групи дітей). Однак, у разі, якщо батьки проживають окремо, а дитина проживає разом лише з одним із батьків, необхідним є отримання від того з батьків, хто проживає окремо, згоди на виїзд дитини за межі України або рішення суду про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди другого з батьків (у разі, якщо строк поїздки не перевищує одного місяця достатнім є просто інформування про тимчасовий виїзд дитини за межі України, мету виїзду, державу прямування та відповідний часовий проміжок перебування у цій державі. Виняток становлять випадки неналежного виконання аліментних зобов'язань тим з батьків, хто проживає окремо (наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці, а щодо дитини з інвалідністю або дитини, яка хворіє на певний перелік хвороб (визначений у ч. 5 ст. 157 Сімейного кодексу України), коли можливим є вивезення дитини без згоди іншого з батьків [1]).

Повномасштабне вторгнення, активні бойові дії, небезпека для життя та здоров'я дитини, в тому числі раптова, викликана запуском ракет та ударних безпілотних літальних апаратів, призвела до зміни пріоритетів у захисті прав дитини – ключовим в даному аспекті стало передусім право дитини на життя, яке хоч і не є сімейним, однак також має бути забезпечене її батьками, усиновителями, законними представниками. Одним з таких питань пов'язаних з захистом відповідного права, а також пов'язано з іншими сімейними правами та

інтересами, в тому числі із правом на належне сімейне виховання, правом знаходитися в родині, правом на розвиток та освіту, правом на утримання, стало питання розміщення дитини у більш безпечні умови, зважаючи на те, що попереднє місце проживання дитини та її батьків могло наражати на небезпеку життя та здоров'я дитини (якщо вона знаходилася у зоні бойових дій, на тимчасово окупованій території або в регіоні, де є ракетна небезпека). В даному аспекті визначений сімейним законодавством ускладнений порядок тимчасового вивезення дитини за межі території України (коли для її вивезення необхідно є згода батьків одного з батьків, в тому числі нотаріально посвідчена, оскільки Правила перетинання державного кордону громадянами України в тій редакції, яка діяла до 12.03.2022 року передбачала саме нотаріальну форму згоди) створював перешкоди для забезпечення якнайкращих інтересів дитини, до яких зокрема може бути віднесено інтерес знаходження у безпечних для життя та здоров'я умовах, в тих умовах, в яких можуть якнайповніше бути забезпечені права дитини.

У зв'язку із цим, до Правил перетинання державного кордону громадянами України, були внесені зміни, які передбачили, що виїзд за межі України дітей, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків, баби, діда, повнолітніх брата, сестри, мачухи, вітчима або інших осіб, уповноважених одним з батьків письмовою заявою, завіреною органом опіки та піклування, здійснюється без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків та за наявності паспорта громадянина України або свідоцтва про народження дитини (за відсутності паспорта громадянина України)/документів, що містять відомості про особу, на підставі яких Держприкордонслужба дозволить перетин державного кордону [2]. Цим самим було по суті змінено порядок вивезення дитини за кордон в умовах правового режиму воєнного стану.

Якщо дитина виїхала за кордон з одним із батьків, то, вирішуючи в умовах воєнного стану спір про місце проживання дитини, суд має враховувати пріоритет інтересів дитини при вирішенні будь-якого питання, що стосується дітей, невід'ємність і пріоритет права дитини на життя, перебування її в безпечному середовищі. Як зазначив Верховний Суд у постанові від 16 листопада 2022 року у справі № 953/6251/21, виходячи із принципу правового статусу дитини, зокрема невід'ємності і пріоритету права на життя (на держави покладається обов'язок забезпечити їх виживання і розвиток відповідно до ст. 6 Конвенції про права дитини), найкращим інтересам дитини відповідає перебування дитини разом із тим з батьків, який перебуває за кордоном, якщо наявний «серйозний ризик» для дитини в разі її повернення до держави її місця постійного проживання. Також має враховуватися обставина, що з моменту переміщення дитини на час ухвалення рішення судами попередніх інстанцій міг минути тривалий час і дитина могла прижитися у новому середовищі [3]. Сам факт запровадження на території України воєнного стану не є достатньою підставою для визначення місця проживання дитини з одним із батьків. Водночас обставини, пов'язані із безпекою дитини та наслідками бойових дій є істотними, підлягають встановленню та оцінці судом (Постанова Верховного Суду від 14 червня 2023 року у справі № 760/31518/21) [3]. Цим самим в судовій практиці було фактично визнано, що тимчасове вивезення дитини за кордон у зв'язку із небезпекою для її життя, здоров'я та розвитку через обставини, викликані військовим конфліктом, є по суті способом захисту дитини її батьками, усиновителями чи іншими особами, які є законними представниками дитини. Однак, на нашу думку й суд у рішенні у спорах про визначення місця проживання дитини (якщо один із батьків заперечує відповідність інтересам дитини її вивезення за кордон, зміну її постійного місця проживання) застосовує визначення місця проживання дитини як спосіб захисту (по суті охоплюється змістом такого способу як зміна сімейного правовідношення).

Таким чином, наразі не вимагається нотаріальна посвідчена згода батьків на виїзд дитини за кордон без їх супроводу. Єдиним стримуючим механізмом, попереджуючим несанкціонований вивіз дитини за кордон, є вимога до осіб, які не є матір'ю чи батьком дитини, його бабою чи дідом, повнолітнім братом чи сестрою, мачухою чи вітчимою, щодо наявності в них від одного з батьків дитини письмової заяви про дозвіл на вивіз дитини за кордон, завіреної органом опіки та піклування. Вказане спрощення має ризиком зловживання родичами дитини своїми правами та вивезення дитини за кордон без узгодження цього

вивезення з батьками дитини та наміру повернення дитини у державу її громадянства. Наслідком спрощення у такий спосіб механізму виїзду дітей за кордон стануть численні випадки боротьби батьків за відшукання та повернення своїх дітей додому [4, с. 12].

Також проблемою можемо визнати неузгодженість положень Правил перетинання державного кордону громадянами України та ст. 157 Сімейного кодексу України. Остання передбачає необхідність отримання згоди для переміщення дитини будь-якого віку за кордон (а не тієї, яка не досягла 16 років), крім цього в ній не міститься можливостей переміщення дитини іншими особами; скасування необхідності наявності нотаріально посвідченої згоди батьків на виїзд дитини за кордон без їх супроводу або у супроводі одного з батьків наявне на рівні підзаконного правового акту, але відповідна згода вимагається відповідно до Сімейного кодексу України. На нашу думку, слід узгодити положення ст. 157 Сімейного кодексу України та п. 2-3 Правил перетинання державного кордону громадянами України, однак уточнити в обох випадках, що спрощений порядок вивезення дитини за кордон застосовується лише протягом дії правового режиму воєнного стану.

Література:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
2. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 року № 57. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п#Text>.
3. Олійник А. Сучасні виклики та актуальні проблеми захисту прав та інтересів дітей у цивільних та сімейних справах в умовах воєнного стану: огляд практики Верховного Суду. *Офіційний сайт Верховного Суду*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Zahist_ditei_voen_stan.pdf.
4. Коваленко М. В. Виїзд дітей та студентів за кордон в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2023. № 1. С. 10-15.

Галус Олена Олександрівна,

*доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ НА ПУБЛІЧНУ СЛУЖБУ ТА ЇЇ ПРОХОДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає ряд особливостей щодо прийняття на державну та муніципальну службу та порядок її проходження у період дії воєнного стану [1]. Закони «Про державну службу» [2] та «Про службу в органах місцевого самоврядування» [3] таких особливостей не передбачають.

Відповідно до статі 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в період дії воєнного стану особи призначаються на посади державної та муніципальної служби відповідним керівником державної служби або суб'єктом призначення, сільським, селищним, міським головою, головою районної, районної у місті, обласної ради, начальником відповідної військової адміністрації без конкурсного відбору, обов'язковість якого передбачена законом, на підставі поданої заяви, заповненої особової картки встановленого зразка та документів, що підтверджують наявність у таких осіб громадянства України, освіти та досвіду роботи згідно з вимогами законодавства, встановленими щодо відповідних посад, а також за наявності у Єдиному державному реєстрі декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави

або місцевого самоврядування, декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік. За таких умов ці посадові особи не можуть бути переведені на інші посади державної або муніципальної служби.

Однак ця норма не застосовується при призначенні на посади державної служби, за якими спеціальним законом встановлено порядок виконання обов'язків у разі відсутності керівника державного органу (у тому числі у разі припинення його повноважень чи звільнення з посади), крім випадків, якщо встановлений спеціальним законом порядок неможливо застосувати через відсутність осіб, на яких може бути покладено виконання обов'язків керівника державного органу.

Особа, яка претендує на зайняття політичної посади, посади державної або муніципальної служби, у період дії воєнного стану не подає документ про підтвердження рівня володіння державною мовою відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [4].

Особи, призначені у період дії воєнного стану на політичні посади, а також відповідно на посади державної та муніципальної служби подають документ про підтвердження рівня володіння державною мовою відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [4] протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, у разі якщо такий документ не був поданий ними раніше.

Особи, призначені на посади у період дії воєнного стану, для забезпечення проведення спеціальної перевірки, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції» [5], а також перевірки, передбаченої Законом України «Про очищення влади» [6], подають не пізніше 31 січня 2024 року такі документи: письмову згоду на проведення спеціальної перевірки; автобіографію; копію паспорта громадянина України; копії документів про освіту, вчені звання та наукові ступені; медичну довідку про стан здоров'я за формою, затвердженою Міністерством охорони здоров'я України щодо перебування особи на обліку в психоневрологічних або наркологічних закладах охорони здоров'я; копію військово-облікового документа: для призовника - посвідчення про приписку до призовної дільниці, для військовозобов'язаного, резервіста - військового квитка або тимчасового посвідчення військовозобов'язаного, для військовослужбовця - військового квитка, посвідчення особи військовослужбовця; довідку про допуск до державної таємниці (у разі його наявності) [5]. Перераховані документи особи, призначені на посади у період дії воєнного стану, мають подати у разі якщо такі декларації та/або документи не були подані ними раніше, або протягом 90 календарних днів з дня припинення наступних обставин, визначених статтею 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема, знаходження органу, який відповідає за організацію спеціальної перевірки або перевірки, передбаченої Законом України "Про очищення влади", на територіях, на яких ведуться активні бойові дії, або на тимчасово окупованих територіях України, перелік яких визначається в установленому законодавством порядку; виконання особами, які призначені на відповідну посаду у період дії воєнного стану, завдань в інтересах національної безпеки і оборони України, безпосередньої участі у веденні воєнних (бойових) дій, перебування у районі проведення воєнних (бойових) дій та отримання додаткової винагороди, призначеної для військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, поліцейських на період дії воєнного стану, та/або на тимчасово окупованій території України [1].

Після припинення чи скасування воєнного стану, але не пізніше шести місяців з дня його припинення чи скасування, має бути оголошений конкурс на посади державної та муніципальної служби, на які особи були призначені в умовах воєнного стану. При цьому, граничний строк перебування особи на посаді становить дванадцять місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану.

Спеціальна перевірка, передбачена Законом України «Про запобігання корупції», стосовно осіб, які претендують на обіймання посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища та посад з підвищеним корупційним ризиком, перелік яких затверджується Національним агентством з питань запобігання

корупції, а також перевірка, передбачена Законом України «Про очищення влади», стосовно осіб, які претендують на обіймання посад, щодо яких здійснюються заходи з очищення влади (люстрації), під час дії воєнного стану не проводяться у разі:

1) знаходження органу, який відповідає за організацію спеціальної перевірки або перевірки, передбаченої Законом України «Про очищення влади», на територіях, на яких ведуться активні бойові дії, або на тимчасово окупованих територіях України, перелік яких визначається в установленому законодавством порядку;

2) виконання особами, які призначені на відповідну посаду у період дії воєнного стану, завдань в інтересах національної безпеки і оборони України, безпосередньої участі у веденні воєнних (бойових) дій, перебування у районі проведення воєнних (бойових) дій та отримання додаткової винагороди, призначеної для військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, поліцейських на період дії воєнного стану, та/або на тимчасово окупованій території України [1].

Проведення спеціальної перевірки, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», а також перевірки, передбаченої Законом України «Про очищення влади», стосовно осіб, призначених у період дії воєнного стану, щодо яких такі перевірки у цей період не проводилися, здійснюється протягом 30 днів з дня завершення строку для подання документів, необхідних для проведення спеціальної перевірки, крім випадків звільнення такої особи до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану» [7] або закінчення проведення зазначених перевірок під час дії воєнного стану.

Спеціальна перевірка не проводиться стосовно осіб, які призначаються на посади за результатами конкурсу на таку саму посаду, за умови що стосовно таких осіб вже проводилася спеціальна перевірка під час дії воєнного стану.

Особи, призначені у період дії воєнного стану без конкурсного відбору, обов'язковість якого передбачена законом, підлягають звільненню із займаної посади протягом трьох робочих днів з дня виникнення будь-якої з таких обставин:

- неподання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої статтею 45 Закону України «Про запобігання корупції», відповідно до пункту 2-7 розділу XIII «Прикінцеві положення» Закону України «Про запобігання корупції» (якщо таку декларацію не подано раніше);

- неподання документа про підтвердження рівня володіння державною мовою відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (особами, для яких подання такого документа є обов'язковим) [1].

Особи, призначені на посади, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, або на посади з підвищеним корупційним ризиком, перелік яких затверджується Національним агентством з питань запобігання корупції, підлягають звільненню із займаної посади протягом трьох робочих днів з дня виникнення будь-якої з перерахованих нижче обставин:

- неподання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої статтею 45 Закону України «Про запобігання корупції», відповідно до пункту 2-7 розділу XIII «Прикінцеві положення» Закону України «Про запобігання корупції» (якщо таку декларацію не подано раніше);

- неподання документів, передбачених частиною другою статті 57 Закону України «Про запобігання корупції», крім декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, після завершення встановлених строків;

- непроходження або відмова від проходження спеціальної перевірки, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції» [1].

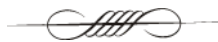
Особи, звільнені з посад державної та муніципальної служби у період дії воєнного стану, протягом одного року після припинення чи скасування воєнного стану можуть бути без

проведення конкурсу прийняті на рівнозначні або нижчі посади державної та муніципальної служби.

Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок, що в період дії воєнного стану в Україні з метою забезпечення належного функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування на законодавчому рівні було запроваджено ряд особливостей, пов'язаних із кадровим забезпеченням органів публічної влади та організацією проходження державної та муніципальної служби.

Література:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
3. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>
4. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
6. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 № 1682-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text>
7. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану: Закон України від 20.09.2023 № 3384-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-20#Text>

Головко Павло Вадимович,

здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗНАЧЕННЯ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ В УКРАЇНІ: ДОСВІД ТА ВИКЛИКИ У СУЧАСНІЙ ВІЙНІ ПРОТИ РОСІЇ

Сучасна війна, яка триває на території України, викликає гостре обговорення з боку нашого суспільства та міжнародної спільноти. Не менш гострими є і розмови щодо порядку ведення цієї війни, доцільності певних дій та поглядів на ті чи інші процеси, які відбуваються чи мали б відбуватися в таких, доволі не простих умовах. Війна створює великі виклики для нашої держави, зокрема й для її системи правосуддя. Один із важливих аспектів цих викликів - це військові суди, які могли б відігравати ключову роль у забезпеченні прав та справедливості по відношенню до наших військовослужбовців та дисципліни в умовах збройного конфлікту. У нашій доповіді ми розглянемо поняття військових судів, їхні види, історичний досвід використання та їхнє значення для України у поточній війні проти Росії. Обговорення цих питань допоможе нам краще зрозуміти роль та доцільність даного інституту у військових конфліктах, а також сформулювати рекомендації для потенційного впровадження системи військового правосуддя в Україні.

У своєму інтерв'ю суддя Шевченківського районного суду Є.В. Сидоров, розповів чим на його думку є військовий суд.

По-перше, військовий суд - це орган держави, який відзначається своєю природою. На відміну від судів офіцерської честі, військовий суд виконує функції держави, і може застосовувати заходи державного примусу, а не виключно громадського.

По-друге, враховуючи, що справи та конфлікти, які розглядає військовий суд, безпосередньо пов'язані зі збройними силами, національною безпекою, державною таємницею та обороноздатністю країни. Тому військовий суд – це особливий процес для вирішення таких справ і конфліктів. У деяких іноземних країнах цей особливий процес забезпечується шляхом здійснення правосуддя відповідно до особливих процесуальних кодексів. В інших країнах, зокрема в нашій, такого ж ефекту досягали шляхом введення в загальні процесуальні кодекси особливих правил судочинства щодо військовослужбовців.

По-третє, військовий суд – це особливий склад суду. Він має спеціальний склад суддів, які є офіцерами і володіють спеціалізованими знаннями в галузі військового права, що регулює справи, пов'язані зі збройними силами.

По-четверте, військовий суд – це прийняті суддями цих судів іменем України судові рішення з питань, що належать до компетенції військових судів [1].

Варто конкретизувати вище надану інформацію і зазначити, що військові суди - це окрема система правосуддя, яка на практиці має свою виключну сферу компетенції та працює зі справами державного значення, що робить його дуже важливим інститутом у період надзвичайного стану, збройного конфлікту або війни. Правосуддя у таких судах повинні здійснювати компетентні люди, які володіють знаннями не лише юридичної справи але й військової служби.

Наразі в нашій країні, розгляд військових справ покладено на суддів загальної юрисдикції, це судді, які здебільшого ні дня не служили в армії та не розуміють сутність процесів пов'язаних з несенням військової служби, виконанням наказів та діяльністю командирів в бойових умовах. Як показує історія досвіду розгляду військових справ то до ліквідації військових судів у 2010 році, вони вирішувалися у найкоротші терміни [2], [3]. У силу різних обставин (у суддів не має змоги виїжджати у військові частини чи місця дислокації підрозділів для проведення всіх відповідних процедур, оскільки цей пункт просто відсутній в їхньому функціоналі) цивільні суди не в змозі ефективно вирішувати військові справи [3]. Ці проблеми особливо турбують та заважають у період війни, яка проходить не у малих масштабах. На січень 2023 року в лавах сил оборони України налічувалось приблизно 700 тис. осіб [4]. Це дуже вагома кількість, а з огляду на різноманітні загрози та конфлікти, викликані як зовнішніми так і внутрішніми факторами – слід ретельно стежити за дисципліною військовослужбовців, щоб запобігти несприятливим випадкам, які можуть похитнути цілісність нашої армії, народу, держави а також справедливо кваліфікувати всі види порушень закону та норм ведення війни.

Україна мала попередній досвід військового судочинства, який починається ще з часів УНР, де існували «Надзвичайні Військові Суди УНР». Вони працювали від 26.01.1919 р. на підставі закону, затвердження якого стимулювало введення воєнного стану через Радянське вторгнення в Україну (січень-червень 1919 р.) [5], [6]. Діяли такі суди доволі радикально і швидко та не відзначались особливою демократичністю процесу.

Під час радянської окупації, були впроваджені революційні трибунали (у складі 5 членів), які згодом були ліквідовані. В період Другої Світової Війни діяли подібні військові трибунали, їх характеристика майже не змінна, доволі примітивна система «без суду та слідства», рішення здебільшого оскарженню не підлягали а вирок приводився у дійсність у максимально короткі терміни [7].

Під час незалежності, набутої 24 серпня 1991 року, Україна перейменувала старі трибунали в військові суди та продовжила термін повноважень їх суддів. Звісно, система відрізнялася від радянської системи військових років але в порівнянні з рештою демократичного світу – це складно назвати досягненням. Згодом ці суди у нашій країні були ліквідовані й зовсім [2], [8]. Аналізуючи сучасну систему правосуддя у якій приймають участь різні сторони, є механізм захисту та досить продумані норми, які регулюють майже всі можливі випадки – приходить розуміння необхідності такої системи й стосовно військових справ. Дійсно, цивільні суди більш неупереджено відносяться до справ військового характеру в силу своєї професійної орієнтації. Практика ж військових трибуналів та надзвичайних

військових судів здебільшого виключала можливість апеляції та пом'якшення покарання, вирокі могли бути несправедливими та жорстокими. Цьому не повинно знайти місце у новій системі.

Загалом практика військового судочинства різних країн Європи, показує, що існує три типи функціонування судів військової юрисдикції: а) у деяких державах такі суди діють на постійній основі (Італія, Велика Британія, Республіка Польща, Іспанія, Швейцарія, Канада, США тощо.); б) країни зі «змішаною юрисдикцією», де військові суди функціонують при загальних цивільних судах (Франція, Норвегія, Нідерланди, Фінляндія, Угорщина, Болгарія, Бельгія, Хорватія); в) до третього типу тяжіють держави у яких військові суди функціонують лише на території військових баз за межами країни або під час дії воєнного стану. У мирний час в таких державах військові справи покладені на суди загальної юрисдикції (ФРН, Австрія, Грузія, Чеська Республіка, Данія) [9, с. 155-156]. У кожного з цих типів є свої особливості, які проявляються у складі таких структур та порядку їхньої діяльності.

У підсумку варто зазначити, що наразі є гостра необхідність запровадження інституту військових судів в Україні. Структура суду буде залежати від типу його діяльності, який необхідно формувати виходячи з багатьох факторів, зокрема й з огляду доцільності функціонування таких інститутів у мирний час та у якій формі. Поруч з судами військової юрисдикції повинна працювати військова прокуратура та поліція, для забезпечення демократичності та справедливості процесу. Практика показала недоліки трибуналів та надзвичайних судів, це призвело до багатьох нюансів, які в свою чергу породжували проблеми в армії. Наш рівень демократичного розвитку дозволяє розробити дієвий механізм, який дозволив би налагодити чітку та об'єктивну систему військового правосуддя. А в силу технологічного рівня розвитку людства й нашої країни зокрема, мобільність таких судів буде на високому рівні, що неабияк важливо. Вирішення цієї проблеми дозволить полегшити роботу нашої системи, в свою чергу це збільшить її ефективність, яка вкрай необхідна в умовах війни.

Література:

1. Сидоров Є.В. «Юридична газета» - Всеукраїнське професійне юридичне видання, «Без військових судів потрібного рівня ефективності правосуддя у військових формуваннях не досягти». URL: <https://yur-gazeta.com/interview/-bez-viyskovih-sudiv-potribnogo-rivnya-efektivnosti-pravosuddya-u-viyskovih-formuvannyah-ne-dosyagti.html>

2. «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів»: Указ Президента України від 14.09.2010 р. № 900/2010: станом на 29 жов. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/900/2010#Text> (дата звернення: 29.10.2023).

3. «Юридична газета» - Всеукраїнське професійне юридичне видання, «Чи на часі повернення військових судів?». URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-na-chasi-povernennya-viyskovih-sudiv.html>

4. «Громадське» – Неприбуткова журналістська організація, «Як змінилася українська армія за час великої війни» . URL: <https://hromadske.ua/posts/yak-zminilasya-ukrayinska-armiya-za-chas-velikoyi-vijni>

5. Вікіпедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0_%D0%B2_%D0%A3%D0%A1%D0%A0%D0%A0_\(1922\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0_%D0%B2_%D0%A3%D0%A1%D0%A0%D0%A0_(1922))

6. Вікіпедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%83_\(%D1%81%D1%96%D1%87%D0%B5%D0%BD%D1%8C-%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C_1919\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%83_(%D1%81%D1%96%D1%87%D0%B5%D0%BD%D1%8C-%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C_1919))

7. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_

%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%83%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%8E
_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8

8. «Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів»: Постанова Верховної ради України від 3 лютого 1993 р. № 2979-XII: станом на 29 жов. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2979-12#Text> (дата звернення: 29.10.2023).

9. Бобров Ю.О. Зарубіжний досвід побудови і діяльності військових судів: можливості та перспективи його впровадження в Україні. С. 155-156. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/30/20.pdf>

Громов Денис Дмитрович,

незалежний контрактор департаменту Product Team компанії «Ticketnetwork»

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах сучасної геополітичної нестабільності багато держав стикаються з викликами воєнного конфлікту, що ставить під загрозу не лише безпеку, а й соціально-економічний розвиток. Саме повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року стало для нашої держави тією точкою відліку, яка позначила зміну пріоритетів у всіх сферах суспільного життя, в тому числі і у соціально-економічній сфері.

Військові дії призвели до руйнування фізичної інфраструктури. Найбільше постраждали такі сектори економіки як сільське господарство, видобуток, промислове виробництво. При цьому сфера послуг, на яку до війни припадало до шістдесяти п'яти відсотків ВВП країни, виявилась більш мобільною, що дозволило зберегти економічну активність населення навіть в прифронтових регіонах [1, с. 254]. Загалом з початку повномасштабного вторгнення було переміщено більш як чотириста підприємств, рівень падіння ВВП склав близько сорока п'яти відсотків. Крім того, наша країна втратила велику частину людських ресурсів, адже більше десяти мільйонів українців були змушені змінити своє місце проживання, близько сімдесяти відсотків з яких виїхали за кордон. Усі ці обставини здійснюють значний вплив на соціально-економічне становище держави.

Знаходячись у такій складній геополітичній, економічній ситуації, Україна виводить проблему правового забезпечення соціально-економічного розвитку на передній план. І особлива роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку держави в умовах воєнного стану належить територіальним громадам, місцевим органам державної влади та органам місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади.

Відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», органи державної влади, військові адміністрації, органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України [2], зокрема, Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про співробітництво територіальних громад», «Про національний спротив». Важливим урядовим нормативним актом, який регулює взаємовідносини між органами влади та місцевого самоврядування є Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Як справедливо зазначають Я.П. Павлович-Сенета та Н.Я. Лепіш, сьогодні надзвичайно важливо налагодити ефективну взаємодію між органами державної влади і місцевим самоврядуванням із урахуванням принципу субсидіарності, оскільки в умовах воєнного стану, усі ланки державного механізму тяжіють до централізації управлінських рішень [3, с. 223].

При цьому слід зазначити, що реформа місцевого самоврядування, як більшість реформ в Україні, продовжують реалізуватись, незважаючи на режим воєнного стану, в контексті євроінтеграційних прагнень нашої держави і народу. Основним змістом цієї реформи є децентралізація влади та формування об'єднаних територіальних громад, як основних суб'єктів місцевого самоврядування, а також створення передумов для їх високоефективного економічного розвитку [4, с. 210].

Тому, безумовним пріоритетом на сьогодні є визначення першочергових завдань, котрі мають виконувати органи місцевого самоврядування з метою забезпечення їх максимальної ефективності в управлінні ресурсним потенціалом відповідних територій, та налагодження координації діяльності усіх ланок державного механізму з метою своєчасного забезпечення потреб фронту і відновлення економіки [5, с. 53]. Серед таких завдань слід виділити наступні: соціально-економічна підтримка населення, яке постраждало від наслідків війни, зокрема, внутрішньо переміщених осіб. Мова йде про надання матеріальної та правової допомоги, допомоги у працевлаштуванні, підтримка бізнес-ініціатив; відновлення соціально-економічної стабільності як регіонів, так і держави в цілому; використання усіх наявних засобів для отримання підтримки від міжнародних організацій для здійснення антикризових заходів з відновлення та розвитку економіки.

Звичайно, важливим елементом соціально-економічного розвитку регіонів та громад є наявність власного бюджету. Однак, якщо у мирний час діяльність територіальної громади забезпечується виключно з бюджету територіальної громади, то під час воєнного стану, бюджети територіальних громад не завжди спроможні самостійно профінансувати усі соціально-економічні програми, котрі спрямовані на розв'язання усіх проблем громади та подолання негативних наслідків війни. Тому необхідним є втручання держави та впровадження змішаного фінансування територіальних громад. Це означає що до бюджетів громад окрім власного бюджету громади необхідно внесення додаткового донорського фінансування [6, с. 221].

З іншого боку, відповідно до Закону «Про правовий режим воєнного стану» для здійснення заходів правового режиму воєнного стану голови територіальних громад, на території яких не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення військових адміністрацій відповідних населених пунктів можуть приймати рішення щодо передачі коштів з відповідного місцевого бюджету на потреби Збройних Сил України та/або для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану (ч. 5 ст. 9 Закону) [2].

Що стосується донорського фінансування, то на сьогодні воно є критично важливим для підтримки України в цілому і для підтримки територіальних громад, особливо тих, котрі постраждали від війни. Як справедливо зазначили експерти Європейського Банку: «життєво важливими секторами української економіки є енергетична безпека, сільське господарство, продовольча безпека, життєво необхідна інфраструктура, торгове фінансування, фармацевтика, малі та середні підприємства, управління, муніципальна інфраструктура» [7].

Таким чином, соціально-економічний розвиток нашої держави в умовах воєнного стану напряму пов'язаний із соціально-економічним розвитком окремих регіонів і територіальних громад. І від того, наскільки буде організована робота по відновленню економічного потенціалу, муніципальної інфраструктури, енергетичного, аграрного сектору, надання публічних послуг на рівні територіальних громад залежить спроможність держави в цілому відновити свою економіку, забезпечити свій соціально-економічний розвиток як повноцінної демократичної європейської держави.

Література:

1. Дементов В.О. Підтримка підприємництва як один з дієвих інструментів відновлення та розвитку громад в умовах воєнного стану. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті інтеграційних процесів*: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 19-20 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Сумська філія. Суми, 2023. С. 254-256.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (редакція від 19.10.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

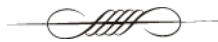
3. Павлович-Сенета Я.П. Адміністративно-правові передумови для економічного розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 2. С. 222-226.

4. Павлович-Сенета Я.П., Лепіш Н.Я. Теиторіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 11. С. 209-214.

5. Гринчишин І.М. Спроможність територіальних громад: теоретичний дискурс. *Територіальний розвиток та регіональна економіка*. 2018. № 6 (134). С. 51-56.

6. Мануїлова К.В., Моторний В.О., Нелюб О.А. Організаційно-правове забезпечення функціонування місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *ВІСНИК ХНТУ*. 2023. № 1 (84), С. 219-224.

7. USAID to lead procurement of critical energy equipment for Ukraine. July 7. 2022. URL: [Energy security projectenergy security project. https://energysecurityua.org/news/usaid-to-lead-procurement-of-critical-energy-equipment-forukraine/](https://energysecurityua.org/news/usaid-to-lead-procurement-of-critical-energy-equipment-forukraine/)

Гут Сергій Федорович,

*аспірант кафедри конституційного права та правосуддя економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І.І.Мечникова*

ЩОДО ПРОБЛЕМ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ПРО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

Врегулювання спору за участю судді є особливим інститутом господарського судочинства, який з'явився в ході реформи 2017 року [1]. До цього часу суддя лише міг запропонувати сторонам укласти мирову угоду, але перейти до особливої специфічної процедури, мета якої – знайти точки дотику інтересів обох сторін в господарському судочинстві – не існувало.

Вважаємо, що поява даного інституту відображає новий етап становлення господарського судочинства, в якому важливу роль відіграють сторони процесу. Загальновідомо, що альтернативні способи врегулювання спорів (такі як переговори, медіація) потребують активного впливу та навіть домінування сторін конфлікту, а не посередника. Посередник лише організує зустрічі, направляє учасників у позитивне русло, але самі сторони мають дійти тих висновків і тих спільних рішень, які в подальшому будуть закріплені і виконуватися сторонами в добровільному порядку.

При закріпленні інституту врегулювання спору за участю судді наявні певні елементи альтернативних способів вирішення спорів, зокрема встановлено, що сторони ініціюють вказану процедуру. І її дострокове припинення теж залежить від волі сторін. Суд в цій процедурі має допомагати сторонам досягнути спільними зусиллями рішення, яке буде влаштовувати обидві сторони у справі. Але оскільки таким посередником врегулювання спору є суддя, то виникає певний владний елемент, який не може бути нівельований навіть при переході до такої особливої процедури. Дійсно, суддя виконує завдання правосуддя і керується ними при прийнятті рішень по справі, тому не оцінювати поведінку сторін, не впливати на їх рішення та дії – це не його функціональне призначення. Слід визнати, що при регулюванні даного інституту законодавець не врахував особливості статусу судді в процесі і невідповідність завдань, які виникають на стадії врегулювання спору за участю судді, з тими завданнями, які виконує суддя на інших стадіях судового процесу.

Вважаємо, що завдання, які виконує інститут врегулювання спору за участю судді, не відповідають завданням правосуддя в загальному їх вигляді. Саме у зв'язку з цим, на нашу

думку, виникає багато питань з реалізацією положень щодо врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві. Ініціатива від сторін щодо врегулювання спорів виникає нечасто, а результативність таких процедур ще нижча. Частіше за все, на жаль, сторони звертаються до даного інституту задля зловживання своїми процесуальними правами, оскільки Господарський процесуальний кодекс України встановлює, що у випадку, якщо сторони в ході даної процедури не знайшли порозуміння, то суддя, який розглядав справу до того, не може далі розглядати справу і остання має бути передана іншому судді даного суду, який почне розгляд справи спочатку.

Іноді сторони зацікавлені в заміні судді або затягуванні розгляду справи, і тому використовують недоліки законодавчого регулювання даного інституту не на користь процесуальним правовідносинам і не задля вирішення спору по суті.

У зв'язку з цим в науковій літературі та серед правників-практиків виникають пропозиції щодо передачі повноважень із врегулювання спору сторонній особі (не судді), яка отримала підтвердження кваліфікації з врегулювання спорів, зокрема, з медіації. Інші дослідники пропонують передавати ці справи на вирішення іншому судді, який буде виконувати тільки роль регулятора в ході процедури врегулювання спору за участю судді. І якщо процедура не принесе результат у вигляді угоди між сторонами, то при поверненні до звичайних етапів судового процесу суддя, який первісно розглядав дану справу, зможе продовжити її розгляд.

Аналізуючи першу пропозицію, слід зауважити, що видається непослідовним звернення до альтернативних способів вирішення спорів, якщо сторони вже обрали судовий спосіб. Законодавець не заперечує проти обрання сторонами альтернативного способу, але вводить його в судову процедуру шляхом залучення до судового процесу сторонньої особи, яка не є стороною справи і не є суддею, видається недоречним.

Сторони конфлікту можуть скористатися альтернативними способами вирішення спорів. Законодавство їх в цьому не обмежує, переговори та розробка умов мирової угоди можуть проводитися навіть паралельно із судовим процесом. Якщо сторони в ході вирішення справи в суді приймуть рішення звернутися до третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, законодавство також їм це дозволяє.

Однак якщо сторони обрали саме судовий спосіб вирішення спорів, то пропонувати їм врегулювання спорів несуддею не зовсім коректно.

Щодо другої пропозиції, то вище вже наводилася думка про те, що завдання посередника не співпадають з завданнями відправлення правосуддя, які виконує суддя.

З урахуванням вказаного вважаємо, що даний інститут як стадія судового процесу має бути скасований. Одночасно видається доцільним розширення в чинному ГПК України положень щодо можливості укладення мирової угоди в господарському судочинстві. Доречним видається встановлення обов'язку судді роз'яснювати сторонам можливість звернутися до альтернативних способів вирішення спорів.

Дійсно, на сьогоднішній день спостерігається неналежний рівень знань учасників процесу щодо можливостей альтернативного вирішення їх спорів, і правильним видається, якщо суддя, як правник, в межах своїх повноважень проконсультує сторони про ці права та можливості. Суддя має проконсультувати сторони також щодо можливості укладення мирової угоди і не заважає в ході розгляду справи веденню переговорів та узгодженню певних позицій між сторонами у справі.

Безперечно, суддя зацікавлений у мирному вирішенні спорів, у спільній взаємовигідній позиції, яка підкріплена рішенням суду. Мирова угода, затверджена суддею, є найкращим шляхом такого вирішення.

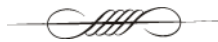
Вважаємо, що встановлення місячного строку для проведення процедури врегулювання спору за участю судді є зайвим затягуванням справи. Одночасно доречно дозволити судді подовжити розгляд справи навіть в тому випадку, якщо строки для розгляду справи вже закінчилися або закінчуються, але є можливість розробки мирової угоди та знаходження порозуміння між сторонами. Якщо в ГПК закріпити, що в такому випадку строк розгляду

справи може бути подовжений ще на 30 днів, то фактично це замінює місячний строк, який на даний час надається для врегулювання спору за участю судді. Однак такий строк не буде використовуватися для зловживань процесуальними правами, оскільки в цей час суддя паралельно продовжує збір доказів та/або розгляд справи, а сторони мають можливість поза межами суду зустрітися і сформувавши єдину позицію, оформивши її у вигляді мирової угоди, яка буде надана на затвердження господарському суду.

На нашу думку, внесення таких змін до Господарського процесуального кодексу України буде дисциплінувати сторони і покращить атмосферу в ході розгляду справи. Крім того, будуть усунуті недоліки реалізації даних норм, які наявні на сьогодні, зокрема, щодо штучної заміни судді після реалізації процедури врегулювання спору за участю судді.

Література:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03 жовтня 2017 року. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

Іваненко Валерія Сергіївна,

*здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти
Миколаївського національного аграрного університету*

КОНВАЛІДАЦІЯ: ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Конституція України (стаття № 3) визначає зміст і спрямованість діяльності держави щодо гарантій прав і свобод людини. В умовах війни та окупації частини території України складні обставини вимагають значних зусиль і добре продуманих механізмів реалізації положень Основного Закону України.

Незважаючи на складні обставини, життя українців на окупованих територіях під тиском окупаційної влади триває [1, с. 273]. Попри все люди помирають, народжуються, розпоряджаються своїм майном, здійснюють трудову діяльність тощо.

Особливо важливого значення набуває реінтеграція людей з окупованих територій до правової площини України. Це найважливіше завдання нашої держави. Для деокупації та реінтеграції окупованих територій необхідний комплекс заходів. Такі правовідносини здійснюються у так званій перехідний період.

Заходи, що входять до перехідного періоду є дуже важливі, вони виступають інструментом захисту прав та інтересів громадян на окупованих територіях. Їх назва – конвалідація - надання нікчемному правочину юридичної сили з моменту його укладення (контекст цивільного права).

З часом, з більш ширшим колом здійснених правочинів, конвалідація набуває дещо ширшого значення. Суть терміну формулюється не стільки актами законодавства, а подіями, які були здійснені. Його застосування відшліфовується судовою практикою з відповідною аргументацією.

Простими словами конвалідацію визначають як юридичний факт, що мав місце, може бути правочин, під впливом воєнних подій, який був вчинений у дещо деформованому вигляді, ніж того вимагає закон. Такі дії можуть бути визнані дійсними, але разом з тим – будуть тягнути за собою настання всіх негативних наслідків [2, с. 42].

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України надає перелік, обсяг та процедури правочинів, до яких може бути застосована конвалідація. Це

важливий орієнтир у застосуванні такого поняття, який має декілька сфер відносин. Розглянемо їх.

Реалізації права власності. На тимчасово окупованих територіях фізичні та юридичні особи зберігають право власності на майно (нерухоме майно, земельні ділянки). Такі права зберігаються за органами місцевого самоврядування [3, с. 292], органами державної влади, державою.

Суб'єкти господарювання та фізичні особи, економічна діяльність яких здійснювалася на земельних ділянках територіальних громад, які знаходилися на лінії розмежування; були тимчасово окуповані чи визнані, як забруднені від воєнних дій звільняються від плати за землю (земельний податок та орендна плата).

У Єдиному державному реєстрі судових рішень, майже за два роки війни, вже накопичилися яскраві приклади застосування норми конвалідації. Це стосується скасування податкових повідомлень-рішень, якими було збільшено суму грошових зобов'язань на земельні ділянки, які знаходилися на територіях, де відбувалися бойові дії або які перебували в тимчасовій окупації.

Норми конвалідації, які застосовуються на практиці відіграють важливу роль і є яскравим прикладом захисту прав громадян у мінливих умовах сьогодення. Зауважимо, території на яких дія цих норм здійснюється буде змінюватися [4, с. 16]. Лінія фронту не стоїть на місці, бойові дії розвиваються швидко: деякі території звільняються, нажалі, деякі землі навпаки переходять у статус тимчасово окупованих. Отже, визначити актуальний перелік територій, на яких ведуться бойові дії/перелік тимчасово окупованих територій практично неможливо. Треба докласти значні зусилля щодо вирішення питань поширення дії норм конвалідації.

Особисте життя громадян. Нажалі, війна в Україні затягнулася, ще є території які знаходяться в окупації. Окупаційна влада ще присутня на певній території досить довгий час. Але час плине: люди народжуються, помирають, одружуються, розлучаються тощо. Окупаційна влада повинна реагувати на життєві випадки. Якщо така влада видала документи, що стосуються реєстрації народження, смерті чи шлюбу, Україна не нехтує такими документами, а бере їх до уваги.

Якщо нехтувати документами, які видала окупаційна влада, можуть виникнути серйозні порушення або обмеження прав громадян. Головним обов'язком держави є забезпечення прав і свобод людини (Конституція України, стаття № 8), а чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України обов'язкові до виконання (Конституція України, стаття № 9). Враховуючи Конституційні зобов'язання, Україна у цьому аспекті активно використовує принцип міжнародного права [5, с. 16] «Намібійські винятки» та визнає такі документи.

У практиці Міжнародного суду ООН «Намібійські винятки» вперше були сформульовані 21 червня 1971 року у документі «Юридичні наслідки для держав щодо триваючої присутності Південної Африки у Намібії». В Україні перше судове рішення, у якому були використані «Намібійські винятки» було ухвалено 20 серпня 2015 року (суд Луганської області). Надалі Суди України для державної реєстрації актів цивільного стану, що мали місце на тимчасово окупованих територіях активно використовують «Намібійські винятки».

Вчинення правочинів на тимчасово окупованих територіях. Процедура конвалідації правочинів здійснених на тимчасово окупованих територіях відбувається після деокупації. Така процедура доручена національній комісії з конвалідації, є адміністративною послугою та здійснюється на безоплатній основі. Розглядаючи заяви від осіб, чиїх прав або інтересів стосується правочин, уповноважений орган полегшує життя громадянам, пропонує спростити визнання та використання документів за принципом «Намібійські випадки» до позасудової процедури.

Отже, питання документів, що видані на території, яка є невідконтрольною Україні не втрачає актуальності. Це політико-правові реалії України та складна дилема щодо

необхідності захисту прав своїх громадян й ігноруванням структур, які були створені на території, над якою втрачено контроль внаслідок агресії іншої держави.

Вказана ситуація не є унікальною, тому механізм реінтеграційної політики, конвалідація, потребує уваги законодавця, певного удосконалення. Конвалідація є гарантом у сфері забезпечення прав та охоронюваних інтересів громадян в судовому порядку.

Література:

1. Курепін В. М. Аспекти формування безпечної життєдіяльності в мінливих умовах сьогодення // Соціокомунікаційна наука в парадигмі смислових трансформацій: суспільні виклики, тренди освіти і професійної діяльності : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (м. Ірпінь, 19 травня 2023 р.) / за ред. Н. Зикун, З. Шарлович, Т. Гиріної. Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. С. 270-275. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/14536>.

2. Іваненко В. С., Курепін В. М. Органи місцевого самоврядування в умовах воєнного стану // Моделювання соціально-економічного розвитку в системі забезпечення продовольчої безпеки : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 10-11 трав.2023р.). Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 41-44. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13902>.

3. Курепін В. М., Іваненко В. С. Форми участі народовладдя на місцях під час воєнного стану // Правові засади організації та здійснення публічної влади : матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 291-293. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13727>.

4. Дідняк А. В. Міжнародний досвід визначення територій, що потребують підтримки регіонального розвитку // Інформаційно-психологічна та техногенна безпека: історичні аспекти, особливості захисту суспільства та особистості : тези доповідей за результатами тематичного «круглого столу», м. Миколаїв, 9 грудня 2022 р. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 15-18. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12065>.

5. Буга Р. Р. Реформування місцевого самоврядування з питань захисту населення і територій від негативних наслідків надзвичайних ситуацій, як гарантована безпека людині // Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Миколаїв, 23-24 червня 2021 р. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 14-17. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/9819>.

*Кармаза Олександра Олександрівна,
професор Інституту післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

На сьогодні штучний інтелект (далі – ШІ) відкриває глобальні можливості: він має потенціал трансформувати та покращувати добробут людей, мир і процвітання. Системи ШІ вже застосовуються в багатьох сферах повсякденного життя, включаючи житло, транспорт, освіту, охорону здоров'я і їх використання, ймовірно, буде зростати. Поряд із цими можливостями ШІ також створює значні ризики. Тому доцільно проектувати, розробляти та використовувати у безпечний спосіб, орієнтований на людину, надійний і відповідальний ШІ.

1 листопада 2023 р. провідні країни у сфері штучного інтелекту, які зібрала Велика Британія (зокрема, Сполучені Штати Америки, Китай, Європейський Союз, Індія, Об'єднані Арабські Емірати, Україна, Японія та ін.), підписали першу в світі угоду (Декларація Блетчлі країн-учасників саміту з безпеки штучного інтелекту), яка встановила спільне розуміння можливостей і ризиків, пов'язаних з використанням ШІ. Країни погодилися, що значні ризики у застосуванні ШІ можуть виникати через потенційне навмисне неправильне використання або ненавмисні проблеми з контролем ШІ, особливо звертається увага на ризики кібербезпеки, біотехнологій та дезінформації. У Декларації також зазначено, що існує «потенціал для серйозної, навіть катастрофічної шкоди, що впливає з можливостей ШІ». Країни-саміту відзначили також ризики поза межами ШІ, включаючи упередженість і конфіденційність [1].

Вважаємо, що в майбутньому застосування ШІ, як виду (форми) діджиталізації, буде повсякденним, приблизно таким, як користування телефоном тощо. Проте процесуальне право України не таке динамічне, щоб встигати за розвитком ШІ.

Законодавство України майже не регулює і не обмежує застосування ШІ у різних сферах приватного життя людини. З одного боку, це дає свободу дій, але з іншого – може мати негативні наслідки. Системний аналіз положень Конституції України, процесуального законодавства доводить, що застосування ШІ в судочинстві України повинно відбуватися в межах, в спосіб та в порядку, визначеному процесуальним законодавством України. Те, що це питання часу, вказують норми Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні [2], а також наукові праці вчених [3, 4].

Продовжуючи науково-практичне обговорення застосування ШІ в повсякденному житті людини загалом та в судочинстві зокрема, зазначимо, що використання ШІ повинно ґрунтуватися на дотриманні єдиних принципів та правил ШІ у світі, зокрема, тих, які розроблені Європейською комісією з питань ефективності правосуддя та яка прийняла Європейську етичну хартію про застосування штучного інтелекту в судових системах та їх середовищі [5]. Також дія ШІ в судочинстві України може відбуватися з врахуванням положень Резолюції Європейського парламенту з питань цивільно-правових норм про роботехніку, Рекомендацій CM/Rec (2020)1 щодо впливу алгоритмічних систем на права людини, прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 8.04.2020 р., Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо механізмів вирішення спорів онлайн у цивільних та адміністративних судах CM (2021)3 тощо [6].

Разом з тим, перш ніж, проаналізувати акти Ради Європи через призму застосування ШІ в судочинстві України, звернемо увагу на те, що метою створення ШІ є копіювання (моделювання) роботи людського мозку; ШІ – це сукупність методів, способів, технологій і засобів, в тому числі, апаратних, та комп'ютерних програм, які реалізують одну, кілька або всі когнітивні функції еквівалентні когнітивним функціям людини [7].

Зміст поняття "штучний інтелект" в Україні офіційно не розкрито, не визначено його види та форми, межі, умови, порядок застосування тощо. Нині ці та інші проблеми є предметом й наших досліджень [8]. У зв'язку з цим, наразі пропонуємо окремо розглядати ШІ та застосування цифрових технологій, які вже використовуються в судочинстві (наприклад, застосування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ст. 14 ЦПК), подачу заяви та документів в електронній формі (ст. ст. 43, 62, 128, 177 ЦПК), електронних доказів (ст. ст. 76, 83, 85, 93, 95, 100, 101, 146, 175 ЦПК), використання систем відеоконференц-зв'язку (ст. ст. 7, 14, 72, 73, 74, 203, 212 ЦПК України)).

Принагідно зазначимо, що в Рекомендаціях CM / Rec (2020)1 щодо впливу алгоритмічних систем на права людини, прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 8.04.2020 р., звертається увага на те, що при розробці та запровадженні алгоритмічних систем слід дотримуватися норм та принципів, викладених в Європейській конвенції з прав людини, які є універсальними, неподільними, взаємозалежними та взаємопов'язаними, щоб посилити позитивний ефект та запобігти або мінімізувати можливі несприятливі наслідки. Тобто, принципів верховенства права, законності, прозорості, передбачуваності, справедливості

тощо. Крім того, запровадження ШІ в судочинство України доцільно узгодити із положеннями Конвенції Ради Європи про захист персональних даних.

Вважаємо, що положення Європейської етичної Хартії про використання ШІ в судовій системі та її середовищі можуть бути покладені в основу закріплення принципів ШІ в судочинстві України. Тож, це норми про: 1) принцип поваги до основних прав, який полягає у впровадженні ШІ у межах, спосіб та в порядку, визначеному законом, з метою дотримання прав людини, гарантованих на міжнародну та національному рівнях; 2) принцип недискримінації, зміст якого розкривається через запобігання розвитку або посиленню будь-якої дискримінації між людьми чи групами осіб; 3) принцип якості та безпеки, який полягає у тому, щоб судові рішення та дані, які в них використані, були захищені та перебували в безпечному технологічному середовищі; 4) принцип прозорості, неупередженості та справедливості – це принципи, зокрема, про те, щоб при використанні ШІ забезпечити відсутність людського фактору (запобігти втручанню людини); 5) принцип "під контролем користувача" гарантує високий рівень автономності, поінформованості користувачів тощо.

Тема принципів ШІ піднята також в Рекомендаціях Комісії з питань цивільно-правових норм з робототехніки (European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL)) [9]. Тут наголошується на дотриманні: принципу прозорості, на підставі якого повинна бути можливість обґрунтувати будь-яке рішення, прийняте за допомогою ШІ та яке може суттєво вплинути на життя людини; принципу існування "чорної скриньки", яка фіксує дані про кожну транзакцію, здійснену електронною машиною, включаючи логіку, яка сприяла прийняттю її рішень; принципів доброзичливості, автономії, справедливості, відповідальності, рівності, недискримінація, захисту даних про приватне та сімейне життя особи тощо. Рада Європи рекомендує при використанні ШІ використовувати ще й такі принципи, як: корисності для громадян, транспарентності (громадяни повинні бути проінформовані про результати діяльності ШІ та мати право оскаржити їх), стабільності та надійності використання ШІ, прогнозованість потенційних ризиків тощо.

На нашу думку, рекомендації Ради Європи щодо застосування ШІ у правосудді є слушним та можуть бути покладені в основу окремого закону про використання в сфері судочинства України ШІ чи закону про внесення змін до чинного законодавства України. Вважаємо, що зазначені вище принципи повинні постійно аналізуватися з метою вдосконалення практики їх застосування на місцях, а у випадку наявності прогалин – удосконалюватися та адаптуватися до розвитку сучасних комп'ютерних технологій. Однак людина має контролювати використання ШІ у судочинстві та нести відповідальність.

Література:

1. The Bletchley Declaration by Countries Attending the AI Safety Summit, 1-2 November 2023. Published 1 November 2023. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/ai-safety-summit-2023-the-bletchley-declaration/the-bletchley-declaration-by-countries-attending-the-ai-safety-summit-1-2-november-2023>
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України. Про схвалення концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>
3. Див., наприклад, Живцова Л.І. Штучний інтелект: сутність та перспективи розвитку. Український журнал будівництва та архітектури. 2023. № 3 (015). С. 66-71.
4. Див., наприклад, Кармаза О.О. Правова природа штучного інтелекту та цифрових технологій у цивілістичному процесі України. Науковий вісник публічного та приватного права. 2021. Випуск 4. С. 24-30.
5. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>

6. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-work/quality-of-justice>

7. Баранов О.А. Ідентифікація робота з штучним інтелектом як суб'єкта права. Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження. Матеріали другої наук.-практ. конф. Упор. В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. К. 2018. 168 с.

8. Кармаза О.О., Федоренко Т.В. Принципи штучного інтелекту в правосудді України. Право і суспільство. № 2. 2021. С. 18-25.

9. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html

Кащук Денис Анатолійович,

аспірант кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВІ ЗАСАДИ УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ У АВСТРІЇ

Інститут негідних спадкоємців, як і багато інших інститутів спадкового права, походить з часів становлення римського права та отримав свій специфічний, унікальний розвиток у кожній окремій правовій системі сучасності. Спадкове право, безпосередньо засноване на національних і моральних традиціях сімейної організації суспільства, що складаються століттями, є однією з найбільш стабільних і консервативних галузей цивільного законодавства. В силу того, що спадкове право європейських континентальних держав розвивалося під впливом римського приватного права, основні інститути спадкового права у європейських державах мають між собою багато схожих рис. Україна не є виключенням у цьому. Водночас, компаративістське дослідження правового регулювання інституту негідних спадкоємців у інших державах є корисним досвідом для удосконалення вітчизняної правової системи. Так, для цивільного законодавства Австрії також характерна наявність інституту негідних спадкоємців. Однак на відміну від ЦК України, в Австрійському цивільному праві розширено коло осіб та обставин, за яких можуть виникнути негативні наслідки для окремих спадкоємців. Зазначені положення відображені в Главі 8 Загального цивільного уложення Австрії (далі ЗЦУ Австрії). Негідними спадкоємцями визнаються громадяни, які: вчинили проти спадкодавця діяння, яке карається виключно у судовому порядку, є винятково умисним і за яке передбачене покарання у вигляді більш як одного року позбавлення волі (§ 539 ЗЦУ Австрії); обманом схилили або примушували спадкодавця до оголошення останньої волі (§ 540 ЗЦУ Австрії); намагалися змінити (шляхом психологічного тиску) вже сформовану спадкодавцем останню волю, перешкождали в її оголошенні чи зміні (§ 540 ЗЦУ Австрії), і, нарешті, ті, що зірвали чи спробували зірвати здійснення останньої волі спадкодавця (§ 540 ЗЦУ Австрії) [1].

У пункті 5. ч. 2 § 541 ЗЦУ Австрії наголошено на ще одній підставі, яка відсутня у національній правовій системі – «..якщо дії негідного спадкоємця завдали протиправним чином померлому спадкодавцю сильні душевні страждання (ч. 2 § 541)» [1]. Аналогії даному положенню ЦК України не містить. Також, у ч. 3 § 541 ЗЦУ Австрії наголошено, на такій підставі, що характеризує негідного спадкоємця, як «...по відношенню до померлого грубо нехтували своїми сімейними обов'язками, що впливають із стосунків між батьками та дітьми (ч. 3 § 541 ЗЦУ Австрії)» [1].

Аналізуючи перелічені вище положення ми можемо побачити, що в порівнянні з ЦК України, цивільне законодавство Австрії передбачає більшу кількість діянь, спрямованих проти здійснення останньої волі спадкодавця. Зазначені положення доповнюються ще двома правовими підставами. Наприклад, австрійський законодавець більш детально врегулював і

конкретизував питання про те, за які саме умисні протиправні діяння спадкоємець може бути покликаний негідним, які спричиняють позбавлення волі більш ніж на 1 рік, тим самим виключаючи можливість множинного тлумачення цієї правової норми. Важливою відмінністю також є більш широке коло осіб, щодо яких можуть бути застосовані цивільно-правові санкції. Так, наприклад у ч. 1 § 540 ЗЦУ Австрії наголошено, що подібне обмеження може бути застосоване щодо іншого з подружжя, зареєстрованого партнера, супутника життя або родичів по прямій лінії, братів і сестер померлого та їхніх дітей, а також пасинків померлого, які вчинили умисне кримінальне правопорушення, покарання за яке передбачає більш ніж один рік позбавленням волі (ч. 1 § 541 ЗЦУ Австрії) [1].

Проводячи паралель між цим положенням та цивільним законодавством України, ми спостерігаємо ширший спектр осіб, які можуть стати негідними спадкоємцями. Це, наприклад, «супутники життя», тобто особи, які офіційно не зареєстровані у шлюбі, але проживають спільно.

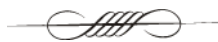
За австрійським цивільним правом ці особи також виступають спадкоємцями, проте з певними обмеженнями (наприклад, коли відсутні всі прямі спадкоємці). Отже, до них також можуть бути застосовані норми про негідних спадкоємців. У цивільному праві України участь незареєстрованих у шлюбі осіб у спадкових правовідносинах передбачена у порядку п'ятої черги.

Таким чином, ми бачимо досить значні відмінності у вирішенні питання про негідних спадкоємців за законодавством України та Австрійської республіки. По-перше, в Австрії розширено коло обставин, у зв'язку з настанням яких особа може бути визнана негідним спадкоємцем. По-друге, у ЗЦУ Австрії врегульовано ширше коло осіб, визнаних негідними спадкоємцями. По-третє, в австрійському цивільному праві нащадки негідних спадкоємців не позбавляються права спадкування і тим самим не несуть відповідальності за дії батьків. Зазначені положення мають бути враховані у процесі рекодифікації вітчизняного цивільного законодавства.

Зазначене свідчить про необхідність внесення змін та доповнень до ЦК України з метою усунення прогалин у нормативній регламентації підстав та порядку позбавлення негідного спадкоємця права наслідування.

Література:

1. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, Fassung vom 04.04.2023 URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622> (дата звернення: 26.03.2023).

Ковтун Олена Миколаївна,

*доцентка кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України, кандидатка юридичних наук, доцентка*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДОВКІЛЛЮ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Збройна агресія російської федерації проти України вже заподіяла і продовжує заподіювати значної шкоди нашій державі, важливою складовою якої є екологічна шкода. Воєнний конфлікт наближає Україну та світ до екологічної катастрофи. У 24-у принципі Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 року зазначено, що війна неминуче здійснює руйнівний вплив на процес сталого розвитку, тому держави мають поважати міжнародне право. Але росія зухвало порушує норми та принципи міжнародного права. Розмір шкоди, заподіяної українському довкіллю, вже перевищив 2 трлн.

грн [1]. Але це лише «верхівка айсберга», тому що обчислити розмір реально заподіяної шкоди уявляється можливим лише після деокупації всієї території України та розробки і прийняття спеціальних методик, які б базувалися на концепції екосистемних послуг.

Надважливими завданнями сьогодні є фіксація, документування та обчислення розміру екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. Україна має створити власний компенсаційний механізм, врахувавши існуючий історичний досвід.

Нагальною необхідністю є створення правової доктрини відшкодування екологічної шкоди, заподіяної збройною агресією російської федерації проти України. Наразі основним нормативно-правовим актом, що врегульовує відносини з визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, якою був затверджений відповідний Порядок та на підставі якої було прийнято низку методик, а саме: Методика визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (затверджено Наказом Міндовкілля від 04 квітня 2022 року № 167); Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди (затверджено Наказом України від 13 квітня 2022 року № 175); Методика визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами (затверджено Наказом України від 21 липня 2022 року № 252); Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами (затверджено Наказом Міндовкілля від 15 вересня 2022 року № 366); Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації (затверджено Наказом Міндовкілля від 18 травня 2022 року № 295); Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації (затверджено Наказом Міндовкілля від 5 жовтня 2022 року № 414); Методика визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях (затверджено Наказом Міндовкілля від 19 серпня 2022 року № 309); Методика визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації (затверджено Наказом Міндовкілля від 13 жовтня 2022 року № 424).

Але у зазначених вище Методиках практично не враховується довготривала шкода, заподіяна довкіллю, а також ймовірність транскордонних впливів (специфіка екологічної шкоди проявляється у віддаленості наслідків у часі та у можливості проявів та території інших держав). Отже, маємо враховувати ці важливі аспекти природи екологічної шкоди при обчисленні розміру заподіяних збитків. У Методиках також належним чином не враховано фактор недоотримання екосистемних послуг, оскільки наразі в Україні відсутнє законодавче забезпечення концепції екосистемних послуг (зокрема, Закон «Про екосистемні послуги» та відповідні методики оцінювання конкретних видів екосистемних послуг). Принагідно зауважимо, що згідно Плану відновлення України, довіллеву складову якого (розділ «Екологічна безпека») було презентовано міністром захисту довкілля та природних ресурсів України Русланом Стрільцем на Міжнародній конференції з питань відновлення України (4-5 липня 2022 року, м. Лугано, Швейцарія) на Міндовкілля покладається обов'язок до 31 грудня 2023 року розробити проєкт Закону України «Про екосистемні послуги», а також протягом шести місяців з дати його прийняття розробити проєкти підзаконних актів, які визначатимуть перелік екосистемних послуг, методики їх інвентаризації та оцінювання, інші механізми реалізації положень Закону.

Отже, наразі першочерговим завданням для України, є оцінка недоотриманих Українським народом екосистемних послуг з метою приєднання цієї суми до загального обсягу репарацій, що буде сплачено російською федерацією Україні. Чинні методики

обчислення екологічної шкоди, про які йшлося вище, повною мірою не враховують шкоди, заподіяної внаслідок недоотримання екосистемних послуг через відсутність відповідних методик.

Екосистемні послуги — це всі корисні ресурси та вигоди, які людина може отримати від природи. Від екосистемних послуг залежить задоволення фундаментальних потреб людини в середовищі існування й продуктах харчування, а отже від них прямо залежить рівень нашого життя [2]. Як відомо, ліси здатні виділяти кисень та поглинати вуглекислий газ, болота — очищати і примножувати воду, морські та інші природні території — позитивно впливати на клімат, врожайність і здоров'я людини. Це і є екосистемні послуги.

Втрата екосистемних послуг має доволі руйнівні наслідки. Наприклад, знищення та пошкодження лісосмуг призведе у майбутньому до масштабної вітрової ерозії і опустелювання цілих регіонів, неможливість відпочинку на азово-чорноморському узбережжі негативно вплине на стан здоров'я населення України.

Усі екосистемні послуги безкоштовні, оскільки люди не оплачують їх використання або споживання. Частина таких послуг можна монетизувати, тобто оцінити у грошовому еквіваленті. Така монетизація потрібна, щоб включити до суми репарацій, які сплачуватиме російська федерація Україні, і вартість недоотриманих екосистемних послуг.

Україна має створити компенсаційний механізм екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії російської федерації. Безперечно, він буде безпрецедентним, оскільки безпрецедентною є нинішня російсько-українська війна. Складовими компенсаційного механізму є: 1) міжнародний реєстр збитків; 2) компенсаційна комісія (яка розглядатиме індивідуальні заяви про компенсацію росією збитків від громадян, компаній та держави); 3) компенсаційний фонд (який накопичуватиме кошти для виплати рішень комісії, в тому числі за рахунок конфіскованих російських активів).

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/5 «Про сприяння правому захисту і відшкодуванню шкоди за агресію проти України» від 14 листопада 2022 р, було визнано необхідність створення компенсаційного механізму для України та міжнародного реєстру збитків. Таке рішення Генеральної Асамблеї дає підґрунтя країнам-членам ООН, де заарештовані російські активи, та Україні укласти договір про створення міжнародного компенсаційного механізму для притягнення російської федерації до відповідальності та відшкодування завданих агресією збитків.

На саміті глав держав та урядів Ради Європи, що відбувся у Рейк'явіку 16-17 травня 2023 року, було підписано декларацію про створення реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації. 43 країни та Європейський Союз приєдналися або заявили про намір приєднатися до реєстру [3].

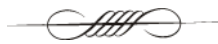
Реєстр збитків створюється як платформа для міждержавної співпраці, яка діє в інституційних рамках Ради Європи. Він розташований в м. Гаага (Королівство Нідерланди) і є документальною формою обліку доказів та претензій про заподіяні збитки, шкоду чи ушкодження, які починаючи з 24 лютого 2022 року сталися на території України внаслідок міжнародно-протиправних дій російської федерації в Україні або проти неї. Заяви та інформацію про завдані збитки матимуть змогу подавати всі зацікавлені фізичні і юридичні особи, а також держава Україна [4].

Отже, нагальною необхідністю сьогодні є розробка та прийняття методик обчислення розміру шкоди, заподіяної різним природним об'єктам внаслідок збройної агресії російської федерації, які ґрунтуватимуться на концепції екосистемних послуг. Надважливим завданням є також формування компенсаційного механізму, що включатиме такі складові: міжнародний реєстр збитків, завданих збройною агресією російської федерації; компенсаційну комісію (яка розглядатиме індивідуальні заяви про компенсацію росією збитків від громадян, компаній та держави) та компенсаційний фонд (який накопичуватиме кошти для виплати рішень комісії, в тому числі за рахунок конфіскованих російських активів). Як вірно зазначає очільник Міндовкілля, «росія — головний екологічний терорист нашого часу. росія має заплатити за

кожний зруйнований шматок землі, кожну забруднену краплю води, кожне спалене дерево. росія має заплатити українському народу та всій міжнародній спільноті» [5].

Література:

1. Війна завдала шкоди природі України більш як на 2 трлн грн. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3680808-vijna-zavdala-skodi-prirodi-ukraini-bils-ak-na-2-triljoni-mindovkilla.html> (дата звернення: 30.11.2023)
2. Василюк О., Ільмінська Л. Екосистемні послуги. Огляд. URL: https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ЕcoPoslугу_web_new.pdf (дата звернення: 30.11. 2023)
3. Україна почала збирати дані для Міжнародного реєстру збитків, завданих агресією РФ. URL: <https://espresso.tv/ukraina-pochala-zbirati-dani-dlya-mizhnarodnogo-reestru-zbitkiv-zavdanih-agresieyu-rf> (дата звернення: 30.11.2023).
4. Міжнародний реєстр збитків, завданих агресією РФ проти України, – створено. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/mijnarodniy-reestr-zbitkiv-zavdanih-agresieyu-rf-proti-ukraini-stvoreno> (дата звернення: 30.11.2023).
5. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля. URL: <https://mepr.gov.ua/news/40672.html> (дата звернення: 30.11.2023).

Корж Ігор Федорович,

заступник керівника наукового центру електронного парламенту та правової інформації Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права НАПрНУ», доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Сучасне правове життя в Україні характеризується глибокою суперечністю, яке, поряд з відповідним рівнем правової культури та правосвідомості громадян, наповнене антагоністичними тенденціями в частині дотримання прав людини. На сьогодні основним регулюючим документом правового життя громадян, суспільства і держави є Основний Закон України – Конституція України [1], яка прийнята у відповідності до загальновизнаних положень міжнародного права. Поряд з Конституцією регуляторами життя є видані у відповідності до Конституції закони та підзаконні акти України.

Водночас зазначимо, що передбачене Конституцією України ідеальне дотримання і застосування норм права є певний орієнтиром, ціллю, до яких потрібно прагнути і робити усе для такого досягнення. Практично правове життя мало, має і очевидно що ще буде мати певні невідповідності його теоретичним постулатам, тобто, воно буде з певними вадами. І насамперед це може проявлятися у нормотворчій діяльності органів публічної влади, у прийнятті рішень суб'єктами публічного і приватного права, у діях окремих посадових (службових) осіб і громадян, тобто, у процесі проявів банального правового нігілізму, що одночасно негативно буде відбиватися на дотриманні основоположних прав і свобод громадян. Для підтвердження зазначеного можна навести наступні приклади прояву такого правового нігілізму в діяльності вищих органів державної влади, що вказують на відоме порушення прав громадян.

Так, у грудні місяці 2016 року Рішенням Конституційного Суду України [2] було визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року № 2262-ХІІ зі змінами, а саме:

– частини сьомої статті 43, згідно з яким максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством,

крім доплат до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність; тимчасово, у період з 1 січня 2016 року по 31 грудня 2016 року, максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплат до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати 10740 гривень;

– першого речення частини першої статті 54, відповідно до яких тимчасово, у період з 1 січня 2016 року по 31 грудня 2016 року, особам (крім інвалідів I та II груп, інвалідів війни III групи, ветеранів військової служби та учасників бойових дій, осіб, на яких поширюється дія пункту I статті 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»), які працюють на посадах та на умовах, передбачених законами України «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про судоустрій і статус суддів», призначені пенсії/щомісячне довічне грошове утримання не виплачуються.

Таким чином зазначені положення з кінця 2016 року визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення. Воно є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим. Однак, як показала практика, парламент приймає Закон [3], яким згадані і скасовані Судом положення щодо обмежень у пенсійному забезпеченні поширюються і на 2017 рік, і лише новим Законом [4] знімаються обмеження лише щодо частини першої статті 54 згаданого Закону [5]. Це лише один з багатьох подібних прикладів, коли парламент приймає закони, які не відповідають положенням права і Конституції, слугують корпоративним інтересам невеликого кола громадян, а не більшості суспільства.

Зазначимо, що повторне запровадження правового регулювання, яке Конституційний Суд України визнав неконституційним, дає підстави стверджувати про порушення конституційних приписів, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8 Основного Закону України). Це виключає можливість органу державної влади, у тому числі парламенту, органу місцевого самоврядування, їх посадових осіб відтворювати положення правових актів, визнаних Конституційним Судом України неконституційними, крім випадків, коли положення Конституції України, через невідповідність яким певний акт (його окремі положення) було визнано неконституційним, у подальшому змінені в порядку, передбаченому розділом XIII Основного Закону України.

Таке негативне відношення до прав людини, до Конституції України представників вищого представницького органу державної влади свідчить про закоренілий в цьому середовищі правовий нігілізм. Зазначене слугує негативним прикладом для депутатського складу регіональних і місцевих органів самоврядування для прийняття подібних рішень, що, у свою чергу, створює відповідне підґрунтя для прояву корупції на усіх рівнях, змушує громадян звертатися до ще неререформованих судів для захисту своїх порушених прав і законних інтересів, і це їм не завжди вдається зробити, оскільки суди приймають по однім і тим же питанням протилежні за змістом рішення. Знаковим прикладом цього є внесені парламентом у 2016 році зміни до частини четвертої статті 63 Закону [6] з метою здійснення Урядом так званого «ручного регулювання» перерахунку пенсій військових пенсіонерів, негативні наслідки чого не усунуті публічною владою до цього часу. Зазначене рішення парламенту, а також прийняті Урядом у відповідності до згаданого Закону [6] підзаконні акти до цього часу негативно впливають на належне благополуччя певної категорії громадян України, і бажання парламенту виправити положення згаданого Закону до цього часу не проглядається.

При цьому необхідно зазначити, що в Апараті українського парламенту є декілька юридичних підрозділів, які при здійсненні аналізу законопроектів, звертають увагу законодавців на наявність невідповідностей їхніх положень праву та Конституції. Однак, як показує практика, не завжди відповідні зауваження щодо невідповідності праву

законопроектів чи їх відповідних положень беруться законодавцями до уваги.

Підсумовуючи зазначене вище щодо дотримання прав людини в Україні, доцільно вкотре звернути представників публічної влади на наявність системних проблем у цій сфері, які потребують нагального вирішення. Порушення прав людини завдає непоправної шкоди авторитету органів публічної влади, підриває рівень довіри до них, спричиняє систематичну критику з боку правозахисних організацій та впливає на загальний стан дотримання прав людини та стан злочинності зокрема. Саме тому варто актуалізувати відповідну проблему та вживати активних та цілеспрямованих заходів щодо розробки комплексної системи заходів профілактики та запобігання порушенням прав людини, усунення причин та умов, що їх породжують, насамперед в частині підвищення правової культури та правосвідомості службових та посадових осіб органів публічної влади.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №2254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини сьомої статті 43, першого речення частини першої статті 54 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/7-rp_2016.pdf (дата звернення 17.11.2023).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 06 грудня 2016 р. № 1774-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-19#n67> (дата звернення 17.11.2023).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій: Закон України від 03 жовтня 2017 р. № 2148-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19#n37> (дата звернення 17.11.2023).
5. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09 квітня 1992 року № 2262-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення 17.11.2023).

Костицький Михайло Васильович,

професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, заслужений юрист України

Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна,

доктор юридичних наук, професорка, заслужений юрист України

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК КРИТЕРІЙ ДЕМОКРАТИЧНОСТІ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

1. Демократія є однією з головних форм політичної і соціальної організації суспільства і держави, як поняття воно трактується як народовладдя, влада народу. Демократичність виступає як характеристика режиму, спосіб правління і управління, зразок політичних відносин і поведінки суб'єктів влади (в т. ч. державної). Демократичність проявляється в прагненні забезпечити людям справедливість, рівність, свободу, добробут.

Демократія як соціальний феномен появляється в античній Елладі (Стародавній Греції), де її розуміли як особливу форму організації державної влади, яку здійснювали не окремі

люди, а всі громадяни. В середні віки реальна демократія занепала, і мали місце окремі її прояви щодо елітарних верств суспільства, права і свободи яких були під тиском і примусом вирвані у правителів. Ілюстрацією може служити отримання низки прав аристократією від англійського короля Іоана Безземельного і зафіксованих у Magna carta (1215 р.).

Новий час характеризується відродженням демократії. Але вона характеризується втратою рис, характерних для Античності та набуттям нових, зокрема тих, які Г. В. Ф. Гегель позначав як право суб'єктивної свободи. Власне, ця суб'єктивна свобода витворила ліберальну, плюралістичну, представницьку демократію, суттю котрої були ліберальні цінності, права і свободи людини, конституціоналізм, законність, ринкова економіка. Ліберальна демократія характеризується безпосередньою представницькою участю народу в прийнятті рішень, в т. ч. найважливіших (прийняття конституцій, зміна території, участь у міжнародних організаціях), визнання плюралізму в суспільному житті, узаконення опозиції і конкуренції, високому рівні участі громадян в політиці і суспільних справах, вільних ЗМІ, і що головне – гарантії прав і свобод людини, що забезпечує належний ступінь особистої свободи.

У науці виділяють захисну, пряму, дорадчу, процедурну, учасницьку (партисипативну) та демократію, засновану на правах. Ця форма демократії розглядається як духовне і моральне явище, що сприяє реалізації людської гідності, самостійності, втіленню в життя прав і свобод людини. Близькою до цієї є трактовка демократії як форми захисту прав і свобод людини, за допомогою чого людина протистоїть зазіханням на її права і свободи, бореться проти утисків і дискримінації проти посягань на її свободу (В. Заблоцький).

Тому можна стверджувати, що коли є демократія в суспільстві і державі, заснована на правах, чи захисна демократія – тоді суспільство і держава є демократичні. Якщо ні – то вони демократичними не є.

2. Громадянське суспільство є сферою спонтанної самоорганізації людей (вільних індивідів, громадян, добровільних об'єднань). Суб'єктами громадянського суспільства виступають окремі індивіди, громадські організації, політичні партії, рухи, самоврядні організації, трудові колективи, громади, співтовариства, незалежні засоби масової інформації.

Громадянське суспільство є засобом самовираження індивідів і соціальних груп, забезпечення власних інтересів і потреб. Надзвичайно важливим є те, що суб'єкти громадянського суспільства виступають охоронцем і гарантом прав і свобод громадян, служать опорою у взаємодіях і протистоянні з державою, захищають і оберігають демократію від зазіхань можливих узурпаторів влади (Антоніна Колодій).

У сучасній Україні громадянське суспільство почало формуватися в кінці 80-х рр. ХХ ст. Його прояви пов'язані зі створенням та діяльністю Товариства української мови, Народного руху за перебудову, іншими самодіяльними організаціями. Слід зауважити, що суб'єкти громадянського суспільства створилися і почали діяти ще до виникнення незалежної і суверенної Української держави. Видається, що вони і були головними творцями відродженої України. По різному складалися взаємини громадянського суспільства і держави в Україні. Активність діяльності громадянського суспільства то спалахувала, то затухала. Такими спалахами можна вважати студентську революцію на граніті «помаранчеву» революцію, революцію гідності, патріотичний та волонтерський рух сьогодні. Видається, що на період з 2022 р. громадянське суспільство спільно з державою успішно творять українську політичну націю через своїх репрезентантів в органах законодавчої і виконавчої влади. Громадянське суспільство добилося прийняття низки законів і підзаконних актів, спрямованих на захист прав титульної нації, корінних народів, української мови як державної, захист воїнів ЗСУ та багато іншого. Дії громадянського суспільства, його суб'єктів базуються на демократичних принципах та служать подальшому розвитку демократії в Україні.

3. Демократичність держави як головного інституту, який спрямовує спільну діяльність людей і суспільних груп, виражається в тому, як закріплено та реалізовується захист прав і свобод людини і громадянина.

За роки незалежності в Україні відбулися не тільки політичні, але й персональні зміни. Сьогодні вже діє шостий Президент України, було до десяти Голів Верховної Ради і десятки Прем'єр-міністрів і сотні міністрів та їх заступників. Україна за тридцять три роки пройшла шлях радянської союзної республіки, парламентської, президентської, змішаної президентсько-парламентської і парламентсько-президентської республік. Кілька разів мінялася та доповнювалась Конституція України. І що цікаво – незалежно від того, чи політика держави, чи її конкретних очільників ставала більш жорсткою, а часом і спрямована проти громадянського суспільства (тобто недемократична), не було жодного посягання на закріплені в Конституції основні права і свободи. Напевно, неостанню роль тут відіграв і Конституційний Суд України, який не допускав навіть спроб змінити в цій частині Конституцію. Це теж послужило причиною нападок на Конституційний Суд України в органах влади та мас-медіа.

Таким чином, оскільки в нашій державі (попри всі заторкнуті проблеми) на теоретичному рівні закладено реальний захист прав і свобод людей і громадян, і нашу державу було створено на засадах демократичності, треба сподіватись, що і надалі цей демократизм буде прогресувати.

Кравчук Роман Володимирович,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти
Миколаївського національного аграрного університету

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ, ЇХ РЕАЛЬНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ

Соціально-економічні умови розвитку країни та воєнний стан не тільки оголили проблеми соціального захисту, а й набули особливої гостроти. Окремі аспекти соціального захисту громадян не втратили своєї актуальності, вони залишаються відкритим для пошуку законодавчого вирішення.

Україна, як європейська держава, визнає за своїми громадянами комплекс основних соціальних прав. Кожному індивідууму гарантовано державою загально визнані соціальні права. Це зобов'язання України, як держави [1, с. 273]. Такі зобов'язання встановлюють законодавчі гарантії та запроваджують механізми реалізації основних соціальних прав людини, серед яких право на соціальне забезпечення, гідність і вільний розвиток особи у економічній, соціальній і культурній сферах; право на достатній життєвий рівень, який необхідний для підтримання свого здоров'я і добробуту тощо.

Такі права громадян України відносяться до групи соціально-економічних прав людини та пов'язані з користуванням різноманітними соціальними виплатами. За своєю природою вони є прогресивними, тому що держава є гарантом матеріального достатку та соціальної захищеності своїх громадян, вона забезпечує доступність благ та можливість покращення якості їх життя. Соціально-економічні права громадян можна вважати позитивними, тому що реалізація таких прав потребує конкретних дій та значних фінансових затрат з боку держави.

Конституція України визначає Україну як соціальну державу, яка має свої стратегічні пріоритети, обіцяти [2, с. 62]. Вона забезпечує матеріальні блага та соціальні гарантії своїм громадянам, що посилює забезпечення соціальних та економічних прав кожному.

Конституційні засади визначають зміст і спрямованість діяльності держави щодо відповідальності держави за економічне та соціальне благополуччя своїх громадян. Стаття № 3 Конституції України наголошує - життя й здоров'я, безпека кожного громадянина України є найвищою соціальною цінністю, а їх права і свободи гарантовано є захищеними.

Механізмом забезпечення прав і свобод кожного громадянина в Україні є соціальна спрямованість економіки на реалізацію соціальних прав громадян (державні гарантії). З метою забезпечення добробуту всіх громадян держава повинна встановлювати і застосовувати

ефективні форми справедливого перерозподілу суспільного доходу [3, с. 107], повинна відбуватися регуляція економічних процесів. Цілий комплекс загально визнаних соціальних прав та гарантій людини з боку держави є у конституційних положеннях:

- стаття № 46 – гарантоване право на соціальний захист – це соціальна допомога/соціальні виплати при повній/частковій втраті працездатності, компенсаційні виплати при обставинах які привели до втрати годувальника;

- стаття № 47 - право на житло - кожен громадянин має право на умови при яких він може побудувати, придбати або взяти в оренду житло, соціально незахищені версти населення гарантовано повинні отримати безоплатне житло чи за доступну для них плату;

- стаття № 48 – забезпечення достатнім життєвим рівнем для себе та своєї сім'ї – повинен діяти механізм допомоги малозабезпеченим сім'ям та сім'ям з дітям [4, с. 105], допомога при втраті роботи, в інших випадках, які передбачені законом;

- стаття № 49 - право на медичну допомогу та охорону здоров'я - державні і комунальні заклади охорони здоров'я повинні надавати медичну допомогу безоплатно, медичне обслуговування повинно бути доступне для всіх громадян, без виключення;

- стаття № 52 - державне утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – державне матеріальне забезпечення, прийомним сім'ям та усиновлювачам соціальна допомога, соціальна підтримка випускникам шкіл та будинків інтернатів тощо.

Огляд та аналіз конституційних соціальних прав людини, їх механізмів реалізації формує уяву про безперечний вплив міжнародних правових актів, які відносяться до здійснення прав людини, зокрема: стаття № 46 Конституції України відповідає Загальній декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [5, с. 24]; статті № 47, № 48, 49 Конституції України - Міжнародному пакту про економічні, соціальні та культурні права, Європейській соціальній хартії; Конвенції про права дитини (стаття № 52 Конституції України).

Незважаючи на те, що положення Конституції України гарантують застосування певних механізмів державного соціального захисту забезпечення, доречнішим є розгляд зобов'язань держави та можливостей громадян. Мається на увазі державні зобов'язання щодо реалізації базових соціальних прав людини (мінімальні стандарти). Можливості громадян треба розглядати як права громадян на бажання скористатися механізмами соціального захисту (пільгами), які встановила держава (кошти державного/місцевого бюджетів).

Для значної кількості громадян України пільги та соціальні виплати є додатковими засобами існування, тому звуження змісту та обсягу цього права не допускається. Це стосується змін у чинних законах, нових законів які приймаються Верховною Радою України [6, с. 30]. Тільки в одному випадку можливе звуження змісту та обсягу може відбутися - введення надзвичайного стану.

Слід визнати, окремі положення Законів про державний бюджет щодо пільг, соціальних та компенсаційних виплат та гарантій, окремі форми соціального захисту залишається дискусійними. Швидше за все вони визнаються як привілейоване становище певних категорій громадян, що ставлять інших громадян, які нуждаються у допомозі в нерівне становище і не можуть бути гарантом підтримки в складних життєвих ситуаціях, засобом досягнення достатнього життєвого рівня.

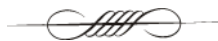
Підсумовуючи слід зазначити, держава повинна бути відповідальна за кожного громадянина та суспільство в цілому, мати достатньо ресурсів для сприяння максимальних умов існування та забезпечити високий рівень соціальної захищеності. Україні потрібен комплексний підхід підвищення соціальних стандартів щодо покращення матеріальних умов існування малозахищених верств населення.

Соціальний захист остається в Україні найголовнішим напрямом державної соціальної політики. Вона повинна охоплювати всі аспекти життя суспільства: надання матеріальної допомоги та соціальних пільг найбільш незахищеним верствам населення, пенсійне забезпечення, соціальну підтримку осіб похилого віку, інвалідів, дітей-сиріт, ветеранів війни

та праці тощо. Водночас система соціального забезпечення та соціальної підтримки потребує кардинальних змін й реформ.

Література:

1. Курепін В. М. Вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює загальні питання соціального захисту // Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення : збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини, м. Хмельницький, 9 грудня 2022 р. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 109-112. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12259>.
2. Єгіазарян А. С., Курепін В. М. Історія боротьби жінок за закріплення прав та свобод у законодавстві України // Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності людини в сучасному суспільстві : матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції, м. Миколаїв, 24 листопада 2021 р. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 61-64. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/10506>.
3. Іваненко В. С. Управління економічними та соціальними питаннями у сфері охорони праці на підприємствах аграрного профілю // Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Мукачєво, 6-7 квітня 2022 р. Мукачєво : МДУ, 2022. С. 105-108. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/11482>.
4. Іваненко В. С., Курепін В. М. Управління розвитком персоналу та його конкурентоспроможністю // Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності людини в сучасному суспільстві: матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції, м. Миколаїв, 24 листопада 2021 р. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 104-107. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/10509>.
5. Курепін В. М. Послідовність формування та напрями реалізації соціальної безпеки в Україні // Інформаційно-психологічна та техногенна безпека: історичні аспекти, особливості захисту суспільства та особистості : тези доповідей за результатами тематичного «круглого столу», м. Миколаїв, 9 грудня 2022 р. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 23-26. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12068>.
6. Сизоненко Ю. С. Особливості праці жінок під час воєнного стану // Актуальні проблеми трудових відносин під час воєнного стану : тези доповідей здобувачів вищої освіти інженерно-енергетичного факультету та інших учасників освітнього процесу за результатами тематичного «круглого столу» на інженерно-енергетичному факультеті, м. Миколаїв, 27 квітня 2022 року. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 29-31. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/11728>.

Кравчук Степан Йосипович,

*доцент кафедри права Хмельницького національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент*

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Права і свободи людини і громадянина є головним конституційно-правовим інститутом, значущість якого обумовлена не тільки цілями конституціоналізму, а й ст. 3 Конституції України [5].

Теоретичні та практичні аспекти зазначеної проблематики досліджували в наукових працях А.Я. Азаров, З.С. Гладун, Л.І. Глухарєва, В.Ф. Годованець, Л.А. Касинюк, А.М.

Колодій, В.В. Кравченко та інші вчені. Разом з тим, ними не в повній мірі визначали шляхи подолання проблем захисту конституційних прав громадян України. Тому, з врахуванням положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану», метою статті є аналіз існуючих у вітчизняній юридичній науці та конституційній практиці різноманітних підходів щодо захисту прав громадян, визначення проблемних аспектів і шляхів їх подолання.

Пунктом 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» передбачено, що «у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6].

Разом з тим, не дивлячись на важкий для держави період воєнної агресії РФ, Україна продовжує виконувати не лише військову, але й соціально-економічну функцію. Тому законодавчій та виконавчій владі необхідно звернути увагу на зміну підходів до виконання передбачених вище згаданим Законом і Указом Президента України нормативних положень. Якщо традиційно болючим є питання забезпечення політичних прав, які на сьогодні дійсно потребують обмежень, то актуальним досі залишається питання щодо механізму реалізації та захисту соціальних прав і свобод людини. Україна, як і раніше, досить далека від умов, за яких кожен може реалізувати свої соціальні права в повному обсязі. Європейські стандарти в галузі соціального забезпечення права залишаються недоступними для України до цих пір. Показник «гарантованого рівня прожиткового мінімуму», що використовується в Україні, суперечить українському законодавству та незаконно обмежує рівень соціальних виплат. Використання цих «сурогатних» показників відображає нездатність держави гарантувати базові соціальні стандарти і забезпечити підвищення рівня життя для населення. Система соціального забезпечення є неефективною в Україні через відсутність повного бюджетного фінансування. Саме тому основні соціальні стандарти не відповідають європейським, більшість з конституційних соціальних стандартів залишаються лише деклараціями [8, с. 31].

Підсумовуючи, можемо зазначити, що українська влада постійно намагається експериментувати з питаннями соціального забезпечення. І це цілком природно для країни з нестійкою економікою та незначними фінансовими ресурсами. Вочевидь, що після м 32 років незалежності буде вкрай складно не тільки перебудувати економіко-правову складову систему соціального захисту (що слід було робити на початку незалежного поступу), а й змінити стереотипне мислення щодо названого питання з боку громадян.

Моніторинг стану дотримання культурних прав свідчить, що багато проблем у цій сфері залишаються не вирішеними [1, с. 49]. Так, в освітній галузі досі не подолано негативних тенденцій минулих років, зокрема нівелюється виховна роль освіти, залишається незадовільною ситуація з підготовки робітничих кадрів, неналежно забезпечується та контролюється якість наданих освітніх послуг (свідченням є порівняно низькі показники ЗНО), вища освіта залишається недоступною для багатьох громадян із соціально незахищених категорій населення. Як наслідок, не всі громадяни нашої держави нині мають можливість повноцінно реалізувати конституційне право на освіту та свій освітній потенціал.

Так, згідно зі ст. 53 Конституції України громадяни мають право безоплатно здобути й вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конституційній основі [5, с. 32]. Проте реальну можливість здобути таку освіту конкретному громадянину дуже важко. По-перше, через наявність корупції під час прийняття до вищих навчальних закладів, а по-друге, і це головне, – через матеріальну малозабезпеченість (у зв'язку з вкрай низьким рівнем заробітної плати та значними сумами оплати навчання у закладах вищої освіти).

Необхідно зазначити, що забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина в повному обсязі є доволі непростим процесом. Зокрема, існує істотна невідповідність між сучасними правовими регуляторами, юридичними засобами та справжнім

станом реалізації культурних прав і свобод людини в Україні [3, с. 16].

Ситуація з дотриманням прав людини невпинно погіршується в регіонах України, які не контролюються українською владою. У Донецькій та Луганській областях грубі порушення прав людини, такі, як викрадення та тортури, вже не лише стосуються активістів, журналістів та політиків, а застосовуються озброєними людьми щодо населення краю в цілому. Як зазначено у доповіді Верховного комісара ООН, що у результаті бойових дій в Донецькій і Луганській областях більше п'яти мільйонів жителів районів, що безпосередньо постраждали від конфлікту, не можуть реалізувати свої права: позбавлені прав на освіту, охорону здоров'я, житло і можливості заробляти на життя. Під час збройного конфлікту багаторазово відбувалося незаконне затримання та кримінальне переслідування українських військових, які потрапили в полон до сепаратистів [2].

Порушення прав людини, які викликала анексія Криму, здійснена всупереч резолюції Генасамблеї ООН 68/262, нараховують цілий список: від питань реєстрації недержавних організацій, свободи слова, свободи зібрань, свободи релігійних організацій до переслідувань священників Української православної церкви Київського патріархату, мусульманських громад та організацій, перешкоджання в роботі Меджлісу кримськотатарського народу [2].

Сучасне українське суспільство переживає етап глибокого усвідомлення прав і свобод людини, який можна розглядати як початок духовного відродження України. Сама ідеологія прав стає більш загально визнаною та затребуваною у державному і суспільному житті. Під кутом зору даної ідеології відбувається переоцінка поглядів на радянське і пострадянське минуле та формується проєкція на ближнє й віддалене майбутнє України.

Підводячи підсумки про шляхи вдосконалення механізму безпосередньої реалізації прав і свобод потрібно зазначити, що існує необхідність вдосконалення процесуально-процедурної регламентації прав, реалізованих безпосередньо. Для забезпечення дотримання в державі прав і свобод людини та громадянина необхідно, щоб кожний громадянин високо усвідомлював важливість дотримання прав і свобод людини. Важливо, щоб проєкти нормативно-правових актів, які вносяться до парламенту, а також зміни, які пропонуються ввести до чинного законодавства, у жодному разі не звужували змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Безумовно, на сьогодні це вимушена Законом України «Про правовий режим воєнного стану» міра захисту держави від агресора [7].

Для реалізації Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом щодо охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина необхідні не тільки відповідні заходи щодо поліпшення якості законодавства в цій сфері, вдосконалення діяльності виконавчої та судової влади, органів місцевого самоврядування, але й підвищенню активності громадян у контексті реалізації права захищати свої права та свободи всіма способами, не забороненими законами.

Реалізація на практиці охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина – тривалий і поступовий процес перетворень всього суспільства. Однак, цей процес має певні часові межі визначені Угодою про асоціацію між Україною і Європейським Союзом. Якщо зобов'язання в економічній, управлінській і інших сферах країна успішно виконає, без забезпечення належного захисту прав і свобод людини та громадянина Україна не стане членом Європейського Союзу.

Водночас, поступовість цього процесу не применшує потребу створення комплексного організаційно-правового механізму забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина, що поєднує в собі економічні, політичні, юридичні, адміністративні і інші засоби та дозволяє виключити або мінімізувати випадки порушення прав і свобод людини та громадянина, або застосувати процедури відновлення, якщо вони порушені. У цьому суть розуміння конституційного обов'язку держави визнавати, дотримуватися і захищати права і свободи людини та громадянина.

Реформування організаційно-правового механізму носить складний характер, але ґрунтується на досвіді країн-членів Європейського Союзу. Комплексний підхід до реформування організаційно-правового механізму є найбільш обґрунтованим і ефективним в

умовах періоду адаптації національного законодавства та реформування державного управління. Але важливими залишаються дотримання головного напрямку – асоціація Україна-ЄС та визначення пріоритетів у системі розв'язуваних проблем. Тільки в таких умовах проявляються фактори стійкості та динамічного саморозвитку соціальної системи.

Література:

1. Джуська А.В., Палюх А.Я. Конституційне право на життя в Україні: сучасний підхід. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 4 (113). С 48-56.
2. Капсаун І. Констатація агресора. День. 18 жовтня 2021 р. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/konstataciya-agresora> (дата звернення: 21.01.2023 р.).
3. Кожан В.В. Особисті права та свободи людини: загально теоретичне дослідження: автореф. дис...канд юрид. наук: 12.00. 01. Львів. 2016. 23 с.
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР . № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Пильгун Н.В., Роцук М.В. Реалізація принципу верховенства права як необхідна умова побудови правової держави. Юридичний вісник: Повітряне і космічне право. 2012. № 4. С. 30–35.
6. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 06.02.2023 р.).
7. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. №. 28. Ст. 250.
8. Сущенко В.М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. Том 129. 2012. № 2. С. 28–31.

Крисаченко Валентин Семенович,

*завідувач відділу військово-патріотичного виховання Науково-дослідного інституту українознавства МОН України, доктор філософських наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України*

ВЛАДА І СУСПІЛЬСТВО: ВИМІРИ ЛЕГІТИМНОСТІ

Легітимність (похідне від лат. *legitimus* – законний) в політичному житті означає законність створення владних структур, з відповідними повноваженнями, делегованими народом шляхом вільного виявлення свого вибору, для виконання управлінських функцій в суспільстві на підставі існуючого нормативного правового поля. В своєму реальному бутті, легітимність постає для кожного із суб'єктів відносин як *вимога підпорядковуватися закону*: владі – для здійснення своїх функцій, делегованих йому народом, громадянській спільноті – виконувати норми та приписи щодо обмеження власних прав, делегованих нею управлінським структурам. При цьому, правова природа легітимної державної влади встановлюється через критерії прав людини та демократичної участі громадян в політичному процесі. Отже, легітимація прав самої людини та їх безумовне дотримання – і є показником того, чи дійсно демократично обрана влада є також легітимною у своїх практичних діях. Водночас, крім функціонування як правова категорія, легітимність несе потужне *морально-етичне* навантаження, оскільки передбачає внутрішню згоду суб'єктів взаємодії на виконання заданих приписів категоричного імперативу, як неминучість власного самоконтролю та детермінування власних дій задля означеної мети суспільного буття. В своїй єдності, правові та морально-етичні регулятиви створюють потужну синергетику цілепокладання та об'єднання зусиль всього суспільства задля захисту національних інтересів всіх загалом, і прав і свобод кожного зокрема.

Легітимність як феномен державної влади існує практично з часу постання самої держави як певної соціальної інституції, оскільки її провідники безпосередньо зацікавлені в створенні у своїх підданих належного, позитивного свого образу. В концептах формування феномену нації-держави в часи європейських буржуазних революцій проблему співвідношення прав держави і громадянського суспільства виразно виокремив **французький мислитель Ж.-М. де Местр в низці своїх праць, зокрема «Міркування про Францію» (1796), «Роздуми про основоположний принцип людських інституцій» (1810), «Про папу» (1819) та ін., розвинув ідеї співвідношення індивідуальних прав і свобод, з одного боку, та повноважень і прав державного механізму управління, - з іншого. Чи не вперше вчений виокремив проблему своєрідної нікчемності лідерів революційних збурень співвідносно з масштабами тих збурень, котрі спричинили очолювані ними народні юрби. В цьому контекст зрозумілою є апеляція до божественного Розуму: і як начала людяності, і як критерію конституційного впорядкування людського буття. Людська воля нерідко виявляється згубною для торжества небесної гармонії.**

Концепцію легітимності влади запропонував відомий німецький соціолог Макс Вебер, який визначив і умови «легітимного порядку», і самі типи легітимності, властиві людському суспільству. В найширшому розумінні, соціальні відносини як легітимний порядок можуть визначатися такою поведінкою суб'єктів, яка «орієнтується на чітко визначені максими» [1]. Типи ж легітимності, хоча й мають, щоправда дещо відносний, історичний характер, все ж можливі на будь-якому зрізі епох, тобто є універсальними. Вони детермінуються переважно трьома групами чинників: (1) емоційними, (2) ціннісно-раціональними та (3) релігійними, в залежності від яких і визначаються той чи інший тип легітимності. Ці чинники виконують функцію своєрідного центру кристалізації, навколо якого опрідмечуються, тобто інституалізуються, всі інші соціальні структури та взаємозв'язки. І саме ця організаційна домінанта і визначає загальний лад соціуму, його стратифікацію, стратегічні орієнтири розвитку.

Основними типами легітимності, за Вебером, є наступні: *традиційна*, яка ґрунтується на праві успадкування влади (наприклад, монархів чи тиранів, або звичаєвої подієвості); *харизматична*, що базується на видатних якостях лідера – провідника спільноти (релігійних будителів чи революційних вождів); *раціонально-правова*, з переконаністю громадян в справедливому дотриманні вимог суспільної угоди між владою і народом (демократичний лад). Сучасні аналітики доповнюють дану типологію тими чи іншими варіаціями, в залежності від обраного критерію, на кшталт – раціонально-легальна, раціонально-цільова, ідеологічна, персоналізована тощо, однак, за своєю вихідною парадигмою, всі вони вкладаються у веберівську парадигму політичної соціології.

За афористичним висловом Володимира Винниченка, історію України не можна читати без брому, і ця теза особливо прийнятна у випадку, коли мова йде про **легітимність тієї чи іншої влади на її етнічній території**. Саме через це, тут відбувалось своєрідне «зіткнення» різних цивілізаційних світів та державницьких моделей, і сам український народ поставав і суб'єктом, і об'єктом цих своєрідних «експериментів». Випробування історією не лише завдавали великої шкоди нації, але й зміцнили її нестримний потяг до свободи і незалежності.

У часи власної державності домінантними типами легітимності влади поставали традиційний та раціонально-правовий, з кожного з яких втілювались задекларовані суспільним загалом прийнятні для практичного життя ті чи інші елементи. В *княжій часи*, з домінуванням традиції успадкування верховної влади, чітко визначились і раціональні, тобто демократичні важелі обмеження абсолютизму у вигляді тих чи інших механізмів самоуправління (народні збори, віче, рада бояр тощо). *Запорозька Січ*, за класичним визначенням, «військова християнська республіка», була практично повноцінним втіленням вимог раціонально-правової легітимності влади, так сам як і Україна часів *Гетьманщини*, повсюдною виборністю посадових осіб та їх підзвітністю громаді. В часи *визвольних змагань ХХ ст.* незалежні українські держави (УНР, ЗУНР, Українська Держава, Карпатська Україна

та ін.) репрезентували собою різноманітні варіанти парламентсько-президентських республік, з відповідною раціонально-правовою легітимністю.

Натомість, в часи свого *колоніального існування* в складі Російської держави (в різних її модифікаціях: Московське царство – Російська імперія - ССРСР), суспільне життя визначалось абсолютним домінуванням традиційної та харизматично/деспотичної легітимності, з практично повним виключенням будь-яких правових гарантій та норм суспільного волевиявлення. І саме з цим типом легітимності державного устрою, тобто влади на основі тиранії, новій незалежній українській державі довелося зіткнутися в своїх намаганнях розбудувати вільну демократичну республіку. І запорукою досягнення бажаного результату є, насамперед, формування в Україні зрілого громадянського суспільства як прояв волі самого народу до свободи і справедливості.

Політикум, котрий орієнтована на розбудову держави з жорстко організованою вертикаллю влади і притлумленим громадянським суспільством, зазвичай, в якості своїх орієнтирів обирає модель управління пострадянської Росії. Яскравим прикладом втілення в життя подібної матриці є лукашенківська узурпація влади в Білорусі. Але, хоча в цієї держави і з'явився додаток «республіка», авторитарність верховного правління в ній нікуди і не зникала. Ця данність існує як певний абсолют, і піддані сприймають її як неминуче благо для себе і, що трагічно і непередбачувано, для всього іншого світу. Це - своєрідний варіант кантівського апіоризму, що сутності, як і знання про них, існують незалежно від нашої волі. Наявність тоталітарної держави постає як доконаний факт, і ця реальність повинна сприйматися як ідеальний тип суспільства. Вона існує як своєрідний промисел (надприродної сили, утопічного комунізму, вселенського призначення тощо), а тому її зверхник також постає і як призначення, і як доля Росії.

Існування **громадянського суспільства** виступає запорукою легітимності самої влади, причому влади у формі народоправства, тобто демократії. Ідеали демократії притягували до себе увагу ще з античних часів, коли сформувався такий державний феномен як полісна республіка. Платон вів мову про демократію як владу народу, нічим не обмежену. Аристотель додав до цього важливу тезу про те, що за демократії дії людей підпорядковані закону, а Макіавеллі наполягав на необхідності домагатися суспільної згоди, тобто консенсусу. В усіх цих думках мова йде про ті чи інші виміри того феномену, який Джон Локк в «трактаті про врядування» назвав *політичним співтовариством* або *громадянським суспільством*.

Постає закономірне питання: чи відповідає сучасне *українське суспільство* вимогам і критеріям суспільства громадянського, і чи існують підстави вести мову про досягнення зрілої форми раціонально-правового типу легітимності влади? Очевидно, сам характер відповіді створює необхідні стратегію та практичні передумови для трансформації соціуму у бажаному, людиновимірному, напрямку. Цій проблемі присвятили спеціальні дослідження В. Андрущенко, О. Бабкіна, І. Варзар, Л. Губерський, Я. Калакура, А. Колодій, М. Михальченко, О. Токовенко та інші, креативний підсумок яких можна звести до висновку про те, що мова повинна йти про суспільство певного *перехідного типу*. В такому суспільстві чинними є риси, котрі зберігаються як спадок минулого і є своєрідними реліктами тоталітарної держави; вони суттєво впливають на всю політичну сферу буття. Належним чином представлені також і сутнісні ознаки демократичного ладу, причому як успадковані з власного досвіду державотворення, так і перейнятого з реального втілення в життя в західному світі. Жорстке *внутрішнє протистояння* подібних чинників, по суті справи, прямо протилежних за спрямованістю своєї дії, і складає *основну загрозу і легітимності самої влади, і розбудові демократичного суспільства*.

Громадянське суспільство в Україні, таким чином, є фундаментальним чинником розбудови незалежної держави та її демократичного поступу. В цьому контексті визначальними орієнтирами має бути як вдосконалення власних механізмів самоорганізації громадян в ті чи інші спільноти для обстоювання ціннісних інтересів, так і налагодження конструктивного діалогу та плідних взаємин між структурами громадянського суспільства з державними інституціями.

В нинішній час **базовими законодавчими актами**, які визначають політико-правові підстави діяльності організацій громадянського суспільства є Укази Президента України, оприлюднені в 2016 р., та напрацювання Верховної Ради. У першому з указів (№ 68 від 26 лютого) «**Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні**» було інституалізовано дві важливі речі: по-перше, визнано таким, що втратив чинність, аналогічний закон часів В. Януковича «**Про стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні**» від 26 березня 2012 р., і, по-друге, затверджено «**Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки**». В останній, зокрема, було наголошено (розділ 6), що «Реалізація Стратегії здійснюється за рахунок бюджетних коштів, а також інших джерел, не заборонених законом». В другому законі «**Питання Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства**» (№ 487 від 4 листопада) визначено повноваження, структуру та персональний склад цієї інституції, тобто Координаційної ради, на котру покладено здійснення конструктивної взаємодії між органами влади, з одного боку, та осередками громадянського суспільства, – з іншого.

Література:

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Пер. Олександр Погорілий. Київ: Наш формат, 2016. 216 с.

Куксов Владислав Геннадійович,

*аспірант другого курсу інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

УМОВИ ПРАВОМІРНОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЧАС ПАНДЕМІЧНИХ ЗАГРОЗ

Пандемічні загрози спричиняють невизначеність правової та соціальної реальності, можуть призводити до обмежень прав людини в інтересах громадської безпеки населення, що вводяться з метою здійснення ефективних заходів для запобігання поширенню інфекції та захисту громадського здоров'я. Однак антропологічно-сутнісна проблема полягає у пошуку оптимального поєднання легітимності і правомірності обмеження прав та правового регулювання захисних державних механізмів таким чином, щоб не допустити свавілля з боку органів, що покликані формувати демократичну правову політику захисту прав людини. Тому мають існувати «загальні закономірності в правовій основі для дій держав у відповідь на глобальні загрози» [1].

З погляду доктрини конституціоналізму та верховенства права важливо враховувати, що обмеження повинні бути правомірними, і як вказують представники німецької школи права, сутність правового регулювання зводиться до того, що «вірусно загрозна свобода обмежується, щоб уможливити її необмежене використання» [2]. Теоретико-правова наука і правозастосовна практика не дає нам чіткого обґрунтування правомірності обмеження, тому, на нашу думку, важливо виокремити умови, які є ключовими у визначеному захисному механізмі.

Аналіз національного законодавства, практики іноземних держав, рішень ЄСПЛ і міжнародно-правових актів у сфері захисту прав і свобод громадян у час кризових та глобалізаційних трансформацій дає нам можливість визначити наступні основні умови правомірності обмеження прав людини в час пандемічних загроз.

По-перше – це обґрунтованість обмеження прав, котра полягає в тому, щоб будь-які обмеження, які накладаються на права та свободи особи, повинні мати умотивований та

об'єктивний характер, чітке підґрунтя, що відповідає принципам правової держави та міжнародних стандартів прав людини. Це важливий аспект для збереження балансу між захистом громадської безпеки та здоров'я, інтересами суспільства та особистими правами кожного індивіда.

Другою умовою, на нашу думку, слід визначити легітимність та законність обмеження прав людини. Вказане особливо актуально в практиологічному аспекті, адже, як зазначають науковці «підхід українського законодавця до здійснення обмежень прав людини є неконституційним та порушує основні свободи людини» [3]. Правова природа такої умови полягає в тому, що обмеження визначається прозорим та чітким законом, який унормовує обмеження конкретного права. Важливо, щоб закон був зрозумілим для громадян, надаючи їм можливість тлумачити обставини та умови обмеження. Достатня законодавча основа повинна бути встановлена, визначаючи мету та засоби досягнення цієї мети. Легітимність обмеження також вимагає, щоб заходи служили загальній меті, яка враховує інтереси та добробут всього суспільства, в нашому випадку - захисту громадської безпеки та громадського здоров'я.

Третьою умовою, на нашу думку, слід визначити демократизм прийняття і реалізації механізму обмеження прав. Процес введення заходів обмеження повинен відповідати принципам інституту участі представників громадськості та обговорення нововведень в парламентських чи інших представницьких органах. Це забезпечує узгодженість заходів з вольовим вираженням громадян та допомагає уникнути недемократичних практик.

Пропорційність ми виділимо як четверту умову обмеження, яка вказує на те, що заходи, які вживаються, повинні бути збалансованими та відповідати конкретній ситуації чи загрозі, що передбачає обґрунтованість та розуміння того, що метою обмеження є лише досягнення певної цілі без непропорційного впливу на особисті права та свободи. Важливо, щоб обмеження були не лише ефективними, а й обумовленими конкретною потребою. Необхідно враховувати альтернативні можливості та обирати заходи, які є менш обтяжливими для прав людини, забезпечуючи тим самим пропорційність в застосуванні.

Принцип пропорційності також покликаний гарантувати, що будь-яке обмеження прав не буде виходити за межі того, що є строго необхідним для досягнення конкретної мети, та що буде враховано інтереси та добробут осіб, на яких ці заходи впливають. Якщо існують менш обтяжливі засоби досягнення мети, вони повинні бути використані, забезпечуючи збалансований підхід до обмеження прав в ім'я загального добра та безпеки суспільства.

І остання – умова тимчасовості. Темпоральний характер обмеження прав - це заходи, які вводяться на обмежений період часу з метою вирішення конкретної ситуації чи подолання тимчасового кризового стану, їхня мета - забезпечити швидке та ефективне реагування на надзвичайні обставини, однак при цьому державна політика повинна бути націлена на повернення в перманентний стан одразу, як проблема в її загальних масштабах зникне.

Література:

1. Dobrzeniecki K., Przywora B. Legal Basis for Introducing Restrictions on Human Rights and Freedoms during the First Wave of the COVID-19 Pandemic. *Review of European and Comparative Law*, 2021. Vol. 46(3), 43–65. <https://doi.org/10.31743/recl.12439>
2. Rixen S. Restrictions on Fundamental Rights in the Name of Public Health. Fundamental Rights as an Regulative element of Proportionate Pandemic Management. In: Reis, A., Schmidhuber, M., Frewer, A. (eds) *Pandemics and Ethics*. Springer, Berlin, Heidelberg. 2023. https://doi.org/10.1007/978-3-662-66872-6_6
3. Zolka V., Tsarenko O., Kushnir I., Tsarenko S., Havrik R. The Impact of the Pandemic Covid-19 on the Human Right to Freedom of Movement. *European Journal of Sustainable Development*, 2021. Vol. 10(1), 376. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p376>

*Курепін Вячеслав Миколайович,
доцент кафедри методики професійного навчання
Миколаївського національного аграрного університету*

ОБМЕЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН: ПРАВИЛА ЇХ ВИКОНАННЯ

Вторгнення російських військ в Україну змусило Президента України з 24.02.2022 року на всій території держави ввести воєнний стан. Обставини змусили багатьох українців поїхати до більш безпечних місць та створити собі найбільш безпечні умови існування в умовах війни.

Наголошуємо, на законодавчому рівні, з введенням в Україні воєнного стану, були введені обмеження конституційних прав й свобод людини і громадянина. Розглянемо деякі з них.

1. Заборони під час дії воєнного стану. Органи виконавчої влади, місцевого самоврядування із залученням військового командування вводять обмеження [1, с. 149] щодо відвернення загрози від громадян України та забезпечення національної безпеки.

Зрозуміло, запровадження комендантської години обмежує конституційні свободи людини і громадянина на пересування, вільний вибір місця проживання. Такі заходи правового режиму воєнного стану важливо не порушувати, вони надають змогу військовим здійснювати стратегічну оборону того чи іншого населеного пункту, посилити охорону стратегічних об'єктів. Виникає нагальна потреба введення особливого режиму в'їзду та виїзду, обмеження свободи пересування громадян та транспортних засобах.

В інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку повинна діяти заборона [2, с. 42] на акції протесту та масові зібрання. Такі дії влади запобігають заворушенням чи злочинам, унеможливають негативні наслідки диверсійної роботи колаборантів чи мародерів.

Під час воєнного стану на всій території України передбачено право проводити перевірку документів громадян, а при необхідності огляд їхніх речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, в разі потреби також службових приміщень і житло громадян. Така перевірка є законною, але слід з'ясувати які є підстави для перевірки документів. Обставини перевірок документів включають присутність осіб на території зі спеціальним режимом, підозра в правопорушенні, наявність заборонених предметів. Є і інші обставини при яких уповноважені особи Національної поліції, СБУ, Нацгвардії, Держприкордонслужби, Держмитслужба та ЗСУ можуть проводити перевірку документів під час воєнного стану.

У військовий час питання перевірки документів є досить актуальним, особливо в обставинах підозри на застосування вибухонебезпечних предметів та речовин, обіг яких обмежений або заборонений; наявних ознак особи, що перебуває в розшуку у зв'язку з підозрою в здійсненні правопорушення.

В різних життєвих ситуаціях вкрай важливо завжди бути напоготові [3, с. 29] Треба бути впевненими в собі та знати про свої права та обов'язки. Якщо є потреба вміти захистити свої права, у тому числі звернутися за допомогою юристів та правозахисників.

В окремих областях України (зона бойових дій/зона прямих обстрілів) було запроваджене обмеження/заборона на продаж деяких товарів, зокрема, продаж алкогольних напоїв та речовин, виробленими на спиртовій основі. Під заборону потрапила торгівля зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами (стаття № 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»). Військове командування разом з військовою адміністрацією наказом визначають: час введення та строк дії заборони.

Водночас, на відповідній території, через засоби масової інформації, населення забезпечується негайним інформуванням про запровадження такої заборони. Така заборона необхідна для забезпечення громадської безпеки і порядку.

Причин заборони продажу алкоголю: не здатність людини мислити адекватно, своєчасно реагувати на небезпеку (уповільнення роботи центральної нервової системи);

знижується відчуття тривоги; відчуття стресу, депресії, як результат неконтрольовані емоції; насильство та агресія навіть до близьких людей; туманність розуму, не здатність швидко та адекватно реагувати на події та приймати виважені рішення.

2. Припинення трудових правовідносин через складну ситуацію в країні. Під час воєнного стану у роботодавців з'явилася можливість призупиняти, через відповідний наказ, трудові договори з частиною працівників. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (N2136) вказує на ознаки призупинення дії трудового договору, їх три: тимчасовий характер такого заходу; абсолютна неможливість забезпечити працівника роботою [4, с. 22]; не тягне за собою припинення трудових відносин.

Зауважимо, призупинення дії трудового договору відбувається при абсолютній неможливості надання роботодавцем й виконанні працівником відповідної роботи та бути обґрунтована. Головне, в таких діях роботодавця не повинно бути умислу щодо не сплати працівникові заробітної плати.

Для усунення суперечностей, з метою усунення правової невизначеності, роботодавець видає відповідний наказ по підприємству, а працівник направляє роботодавцю відповідну заяву. В контексті уникнення майбутніх непорозумінь між сторонами треба досягти домовленості [5, с. 17] щодо обміну вказаними документами (паперова форма (пошта, особиста явка), офіційні засоби електронного зв'язку).

3. Примусове відчуження (реквізиція) майна, що перебуває у приватній власності мешканців. Війна спонукає органи влади вживати оперативні заходи. Це стосується реквізиції майна: приватний транспорт, житло, з метою задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань. Необмежені права службовців пугають деяких громадян. Мешканці стурбовані щодо вилучення приватної власності для оборонних потреб держави.

Аналіз норм законодавства показує чотири обов'язкові умови для реквізиції майна. Перша – приватне майно може бути відчужено тільки на оплатній основі (попереднє або наступне відшкодування його вартості). Друга – не всі службовці наділені таким правом. Рішення приймається виключно вищим командуванням Збройних сил України за погодженням з державною адміністрацією. Ухвалення таких рішень без погодження відбувається в місцях бойового зіткнення.

Третя – реквізиція повинна відбуватися з чітким документальним оформленням (акт, який засвідчує підстави, ознаки майна, розмір виплаченої компенсації). Четверте – перед примусовим відчуженням (реквізицією) майна в обов'язковому порядку здійснюється оцінка ринкової вартості майна. Власник може бути незгодний з розміром оцінки, тому така дія може бути оскаржена в суді.

Рекомендується ретельну увагу приділити оформленню акта та висновку про оцінку вартості майна. Повернення майна чи отримання компенсації після припинення військового стану треба бути вирішувати через військовий комісаріат. Тотальним позбавленням майна громадян влада не займається. Наміри осіб по вилученню майна з порушенням умов реквізиції майна є незаконним та вчинятися не можуть. Держава повинна надати гарантію на належну поведінку службовців.

Це основні обмеження, які наразі діють під час воєнного стану, але є і інші: оплата за комунальні послуги, кредитні послаблення, заборона на підвищення цін на продукти харчування, введення особливого режиму роботи об'єктів державного значення, трудова повинність для громадян, суспільно корисні роботи тощо.

Отже, заходи, які у відповідності із чинним законодавством повинні бути проведені повинні бути співмірними з цілями, які вони переслідують та не обмежувати основні права та свободи громадян. Основний гарант забезпечення і захисту прав і свобод громадян України Конституція має перелік прав, які не можуть обмежуватися навіть в період дії воєнного стану. В умовах війни теж існують правила яких треба дотримуватися.

Література:

1. Іваненко В.С., Курепін В. М. Місцеві органи влади в умовах воєнного стану: повноваження та співпраця військових адміністрацій з органами місцевого самоврядування // Правові засади організації та здійснення публічної влади : V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 17 червня 2022 р. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 148-150. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/11869>.
2. Іваненко В. С., Курепін В. М. Органи місцевого самоврядування в умовах воєнного стану // Моделювання соціально-економічного розвитку в системі забезпечення продовольчої безпеки : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 10-11 трав.2023р.). Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 41-44. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13902>.
3. Іваненко В. С. Органи управління в конфліктних і надзвичайних ситуаціях // Глобальні цілі сталого розвитку – безпека світу, соціально-економічні та екологічні прояви, можливості активізації партнерства : тези доповідей - здобувачів вищої освіти денної й заочної форм навчання за результатами щорічного тематичного «круглого столу» на обліково-фінансовому факультеті, м. Миколаїв, 12 листопада 2020 р. Миколаїв : Миколаївський національний аграрний університет, 2020. С. 29-31. URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/8203>.
4. Костюк А. С. Бізнес у воєнний час: як змінилося законодавство // Актуальні проблеми трудових відносин під час воєнного стану : тези доповідей здобувачів вищої освіти інженерно-енергетичного факультету та інших учасників освітнього процесу за результатами тематичного «круглого столу» на інженерно-енергетичному факультеті, м. Миколаїв, 27 квітня 2022 року. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 21-24. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/11726>.
5. Пряслова Н. М. Працювати, не можна зупинятися: страхування бізнесу під час воєнного стану // Трансформація страхового ринку України в світлі сучасних економічних викликів : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених, м. Миколаїв, 18-19 квітня 2023 р. Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 16-19. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13437>.

Левандовський Чеслав Чеславович,

*аспірант кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЗАХИСТ ПРАВ ІНОЗЕМЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ПІД ЧАС УЧАСТІ НЕРЕЗИДЕНТІВ У ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЛЯХ В УКРАЇНІ

Внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації, на сьогодні значна кількість об'єктів промисловості зруйновано або зазнали ушкоджень різного ступеня.

Відновлення економіки України під час дії воєнного стану та у відбудовний період після закінчення воєнних дій можливе, зокрема, шляхом залучення приватних вітчизняних та іноземних інвестицій [1].

Окремим та надзвичайно важливим напрямком розширення міжнародної співпраці щодо відбудови в Україні є залучення іноземних компаній до процесів публічних закупівель товарів, робіт та послуг, що організуються замовниками, що розпоряджаються публічними фінансами.

24 лютого 2022 року розпочалася збройна агресія російської федерації на територію України та відповідно виникла реальна загроза життю для осіб, що перебували на території

України, в тому числі іноземців, що брали участь у виконанні укладених господарських договорів за результатами публічних закупівель.

Здійснюючи свої президентські повноваження, у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України "Про правовий режим воєнного стану" Президентом України Володимиром Зеленським було підписано Указ № 64/2022 від 24.02.2022р. «Про введення воєнного стану в Україні» [2].

У вищенаведеному Указі Президента України, в частині 3 було зазначено про те, що «у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [3].

Також відповідно до частини 7 Указу Міністерству закордонних справ України було доручено «забезпечити інформування в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про введення в Україні воєнного стану, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення.» [2].

Ще раніше, на початку лютого 2022 року іноземні держави попереджали про загрозу військової агресії росії на територію України консульські установи іноземних держав попереджали своїх громадян про небезпеку, що природньо є загрозою життю. Так, як зазначено на сайті «Українська правда», 11 лютого 2022 року президент США Джо Байден та низка європейських країн закликали своїх громадян невідкладно виїхати з України [4].

Посольство Федеративної Республіки Німеччини в Україні на початку лютого 2022 року повідомило про те, що "напруга між РФ та Україною останніми днями продовжує зростати, при цьому спостерігається масштабна присутність і маневри російських військ поряд з українським кордоном. Не можна виключати можливість військового конфлікту...» Також зазначалось наступне: «якщо Ви перебуваєте в Україні, зважте, наскільки це обов'язково. Якщо ні - краще залишити країну найближчим часом". Додатково повідомили про призупинення роботи консульства у Дніпрі. Міністерка закордонних справ Анналена Бербок згодом уточнила, що дипломатів з Дніпра тимчасово переміщують до Львова. "Ми залишимо відкритим посольство у Києві, але дипломатичний персонал генконсульства у Донецьку, яке з 2014 року розташоване у Дніпрі, тимчасово переміститься до Львова", - заявила вона. Громадянам ФРН рекомендують стежити за новинами і пройти спеціальну реєстрацію на сайті МЗС [4].

Як повідомляло у цей період 13.02.2022 Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ» з посиланням на офіційні джерела МЗС Чехії, «у Міністерстві закордонних справ Чеської Республіки відбулося засідання робочої групи для оцінки безпекової ситуації у Східній Європі, за результатами якого було вирішено рекомендувати громадянам залишити Україну.» Також повідомлялось, що «у зв'язку з посиленням загрози російської військової агресії проти України на основі рекомендацій цієї групи та чинних механізмів кризового врегулювання, «МЗС застерігає від поїздок на територію України та Білорусі і радить громадянам, які тут перебувають, подумати про те, щоб покинути ці країни» [5].

Відповідно до інформації Міністерства Закордонних Справ Польщі, що розміщена на Офіційному сайті Республіки Польща - «у зв'язку із військовими діями в Україні Міністерство Закордонних Справ Польщі не радить будь які поїздки в Україну. Громадяни Польщі, що перебувають в Україні повинні негайно залишити територію України» [6].

Незважаючи на російську агресію, за даними відомої громадської організації “Трансперенсі Інтернешнл Україна”, «загалом у 2022 році на Prozorro підписали угоди з 202 учасниками з 34 інших країн. Із них 170 компаній мали договори після початку повномасштабної війни. Загальна сума таких контрактів за 2022 — 12,9 млрд грн.» [6]. У той же час, це саме джерело 23.01.2023р. зазначало, що «порівняно з українським бізнесом, компаній-нерезидентів у Prozorro, очікувано, дуже мало — за весь час існування системи їх було менше 0,5% від усієї кількості учасників.» та подало дослідницькі дані, відповідно до яких лідерами у 2022 році серед іноземних учасників публічних закупівель були компанії Польщі- 28, Німеччини -26, Великобританії - 25 учасників, а серед переможців були компанії Польщі – 21, Франції – 13, Швейцарії – 17 учасників [7].

Очевидним є факт, що реалізація публічних закупівель іноземними компаніями – нерезидентами здійснюється через їх персонал, який у значній мірі складається з іноземних громадян, в тому числі тих, що перебувають на території України під час російської агресії та забезпечують належну участь у публічних закупівлях.

Тобто, є всі підстави стверджувати, що іноземні громадяни, які з метою виконання укладених договорів публічних закупівель перебувають під час військового часу на території України ризикують своїм життям.

Окремий та особливий вплив на їх волевиявлення співпраці на території України природньо має інформація про факти небезпеки з засобів масової інформації та офіційних джерел консульських установ.

Таким чином факт загрози життю в Україні іноземних громадян , безпосередньо впливає на економічну активність учасників нерезидентів в Україні в процедурах публічних закупівель.

Сьогодні актуальність і важливість права на життя людини, його реалізація і захист є очевидними, адже без такого фундаментального права всі інші права перестають мати будь-яке значення. Життя це – передумова реалізації всіх прав і свобод людини [8].

Право на життя закріплене і статтею 3 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на життя...» [9].

Ширше поняття права на життя визначене у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. У статті 6 вказано, що право на життя є невід’ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом [10].

Важливою є практика Комітету з Прав Людини ООН, що сформулював свою позицію у своєму коментарі № 36 (2018) щодо ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, яка проголошує, що право на життя є невід’ємним правом кожної людини і це право охороняється законом.

У цьому коментарі № 36 (2018) до ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права Комітет зазначає, що право на життя має вирішальне значення як для окремих людей, так і для суспільства в цілому. Право на життя не треба тлумачити вузько. Це стосується і права фізичних осіб бути вільними від дій та бездіяльності, які можуть спричинити неприродну або передчасну смерть особи [11].

Враховуючи обставини воєнного часу, 12 жовтня 2022 року була прийнята Постанова Кабінету міністрів України №1178 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України “Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» [12].

У той же час, слід зазначити, що зазначений нормативний акт у жодний спосіб не враховує особливості участі іноземних компаній – нерезидентів та їх представників – іноземних громадян в публічних закупівлях з огляду на загрозу їх життю під час воєнного стану в Україні.

Це особливо стосується управлінських функцій керівного персоналу під час воєнного стану, пов’язаних з необхідністю фізичного перебування на території України, а саме необхідність додаткового часу пов’язаного з організацією та здійсненням службових

відряджень, необхідність додаткового часу для ознайомлення з документами (документацією), що знаходяться на території України та інше.

Варто зазначити, що у праві України відсутнє нормативне регулювання щодо продовження або поновлення строків у процедурах та при виконанні публічних закупівель з огляду на необхідність фізичної присутності іноземних громадян на території України як для підготовки тендерних пропозицій так теж при їх виконанні. Законна, з огляду на загрозу життю, відсутність співробітників-іноземців в Україні під час деяких процедур публічних закупівель та виконання договорів публічних закупівель, з огляду на безпеку життя, коли постійне перебування такої особи іноземця в Україні не вбачається можливою, повинна вважатися поважною причиною при застосуванні та обґрунтованому продовженні строків у публічних закупівлях.

Особливо це стосується питань виконання та оформлення робіт та послуг у технічно складних закупівлях особливо в будівництві та послугах, з огляду на їх природній складний характер що вимагають особливої уваги та витрат часу як під час управлінського контролю так теж при прийманні передачі робіт та послуг.

Враховуючи вищенаведене, в умовах воєнного стану в Україні, замовниками та іншими органами публічної адміністрації в процедурах публічних закупівель повинні враховуватися обставини неможливості постійного перебування на території України представників іноземних компаній нерезидентів з огляду на загрозу їх життю.

Література:

1. Пояснювальна записка до проєкту Закону України від 21.08.2023 № 9627 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України для залучення інвестицій з метою швидкої відбудови України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/gi09771a>
2. Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022р. «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
3. Закон України "Про правовий режим воєнного стану" від 12.05.2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Інтернет-сайт «Українська правда». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/12/7323754/>
5. Інтернет-сайт Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3403022-mzs-cehii-zaklikalo-gromadan-zalisiti-ukrainu.html>
6. Офіційний сайт Республіки Польща. URL: <https://www.gov.pl/web/ukraina/informacje-dla-podrozujaacych>
7. Інтернет-сайт Громадської організації “Трансперенсі Інтернешнл Україна”. URL: <https://ti-ukraine.org/blogs/prozorro-bez-kordoniv-zvidky-pryhodyat-inozemni-uchasnyky-na-ukrayinski-tendery/>
8. Інтернет-сайт Юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-zhyttia-v-umovakh-viiny/>
9. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
10. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
11. General comment on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life. 2018. No 36. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CCPR/CCPR_C_GC_36.pdf
12. Постанова Кабінету міністрів України №1178 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України “Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-п#Text>

*Литвиненко Ірина Леонідівна,
доцентка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидатка юридичних наук, доцентка*

ПРАВО ЗНАТИ СВОЇ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Конституційною гарантією права знати свої права і обов'язки є положення ст. 57 Конституції України, відповідно до яких закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, і у разі недотримання цієї вимоги є нечинними [1].

Стаття 57 Конституції України містить пряму вказівку на необхідність прийняття закону, який би визначав порядок доведення до відома населення законів та інших нормативно-правових актів. До недавнього часу такий закон в Україні був відсутній, хоча необхідність і доцільність його прийняття не викликала жодних сумнівів.

Тривалий час, в умовах законодавчої прогалини діяв Указ Президента України Указ від 10 червня 1997 р. № 503/97 «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів і набрання ними чинності», відповідно до якого доведення до відома населення ототожнювалось з необхідністю офіційного оприлюднення відповідного нормативно-правового акту [2]. З іншого боку, Указ Президента регулював порядок офіційного оприлюднення лише нормативно-правових актів Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України. Стосовно нормативно-правових актів інших органів державної влади та місцевого самоврядування, правове регулювання порядку їх «доведення до відома населення» регулювалось різноманітними документами, як законами, наприклад ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., ст. 41 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», так і низкою актів, які регулюють порядок державної реєстрації нормативно-правових актів міністерств, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Також окремі питання доведення до відома населення нормативно-правових актів шляхом їх офіційного оприлюднення регулювались Законом України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», проте, з прийняттям Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 р. і втратою чинності попереднього, і ці питання перейшли в сферу нормативної прогалини.

Частково заповнити її були покликані зміни до Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.11.2011 р., який був доповнений ст. 15¹, чинна редакція якої визначає, що «офіційні друковані видання забезпечують доведення до відома громадськості законів України та інших нормативно-правових актів» [3].

Але остаточно проблему це не вирішило. Оскільки так і залишилось без відповіді питання, чи доведення до відома населення (громадськості) нормативно-правових актів можливо лише шляхом їх опублікування в офіційних друкованих виданнях, чи можливі і інші способи такого доведення. Головне, що б це було ефективним способом ознайомлення осіб з їх правами і обов'язками. Адже на тлі всіх цих дискусій варто пам'ятати про першочерговий посил ст. 57 Конституції України – кожен має право знати свої права і обов'язки. А держава, в свою чергу, зобов'язана створити та нормативно врегулювати умови та механізми, які дозволять кожному безперешкодно, швидко і в доступний спосіб мати можливість ознайомитись зі своїми правами і обов'язками.

Після років невизначеності окреслена проблема нарешті отримала своє вирішення з прийняттям Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 р. Набуття чинності цим законом ставиться в залежність від моменту закінчення воєнного стану в Україні, оскільки

в Прикінцевих положеннях Закону зазначено що він набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні. Оскільки воєнний стан в Україні, на жаль, зберігається, набуття чинності цим Законом відтермінується на невизначений строк. Проте вже зараз можемо вести мову про вихідні положення, які покладенні в основу розуміння конституційного припису «доведення до відома населення нормативно-правових актів».

Прийнятий Закон України «Про правотворчу діяльність» в ст. 48 закріплює, що нормативно-правові акти після їх прийняття (видання) та підписання відповідно до Конституції та (або) законів України доводяться до відома населення шляхом:

- 1) офіційного оприлюднення (для законів України);
- 2) опублікування в офіційних друкованих виданнях суб'єктів правотворчої діяльності;
- 3) розміщення на офіційних веб-сайтах суб'єктів правотворчої діяльності;
- 4) оголошення у медіа;
- 5) оприлюднення в інший спосіб, встановлений законом (для актів органів місцевого самоврядування) [4].

Отже, новоприйнятий закон поряд з опублікуванням в офіційних друкованих виданнях визначає можливість розміщення нормативно-правових актів на офіційних веб-сайтах суб'єктів правотворчої діяльності та оголошення у медіа як спосіб їх доведення до відома населення. Нормативно-правовий акт суб'єкта правотворчої діяльності розміщується на його офіційному веб-сайті відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», якщо іншим законом не визначено спеціальний порядок та строк (термін) такого розміщення.

Крім того, у випадках, передбачених ст. 53 Закон України «Про правотворчу діяльність», доведення до відома населення нормативно-правових актів здійснюється після їх державної реєстрації та включення до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів із зазначенням відповідного реєстраційного коду [4].

Окрема процедура визначена лише щодо офіційного оприлюднення законів, яке здійснюється Президентом України шляхом розміщення текстів цих законів на офіційному веб-сайті Президента України та опублікування в офіційних друкованих виданнях Верховної Ради України.

З прийняттям Закону України «Про правотворчу діяльність» в новій редакції викладена і ст. 15¹ Закону України «Про доступ до публічної інформації», яка визначає поняття офіційних друкованих джерел. Але нова редакція цієї статті також набуде чинність через рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні.

Таким чином, можемо констатувати, що нарешті на законодавчому рівні врегульовано питання реалізації конституційної вимоги про необхідність доведені до відома населення законів та інших нормативно-правові актів, що визначають права і обов'язки громадян і унормовані різноманітні способи такого доведення.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. зі змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. *Законодавство України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів і набрання ними чинності: Указ Президента України від 10.06.1997 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503/97#Text>
3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.11.2011 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
4. Про правотворчу діяльність: Закон України» від 24.08.2023 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#n814>

*Мазан Дарина Анатоліївна,
студентка другого курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННО СТАНУ

Умови воєнного стану надають особливий акцент на тему забезпечення прав людини органами місцевого самоврядування. В цей період, коли суспільство стикається із складними викликами та напруженими обставинами, важливо розглядати, як місцеве самоврядування гарантує та захищає основні права та свободи громадян. Вступ до цієї теми відкриває можливість проаналізувати, як владні структури на місцевому рівні взаємодіють із ситуацією воєнного конфлікту, а також як вони впливають на забезпечення прав та благополуччя людей в умовах загостреної обстановки. Дослідження цієї теми є необхідним для розуміння важливості місцевого самоврядування як інструменту захисту прав та гідного життя людей під час воєнних подій.

Місцеве самоврядування, як форма самоорганізації жителів-членів територіальних громад, що існують на територіях адміністративно-територіальних одиниць або їх об'єднань в межах однієї держави, є ключовим і об'єктивно необхідним елементом та властивістю демократичної правової держави. Крім того, органи місцевого самоврядування, що формуються безпосередньо жителями-членами територіальних громад, відіграють значущу роль в цьому контексті [4, с. 83].

Відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", органи місцевого самоврядування продовжують виконувати повноваження, визначені Конституцією України та іншими законами України. Військове командування спільно з Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування зобов'язані забезпечити відповідно до Закону України "Про правовий режим воєнного стану" заходи та повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави [2].

Повномасштабне вторгнення Росії стало суттєвим випробуванням для реформ місцевого самоврядування, які активно запроваджувалися з 2014 року. Процеси децентралізації уповільнилися, а в окремих регіонах навіть припинили свій розвиток, потрапивши в кризовий стан. Конституція України чітко закріплює, що найвищою соціальною цінністю визнаються особа, її життя, здоров'я, честь та гідність. Права та свободи людини визначають напрямок та зміст діяльності держави і не підлягають обмеженням, за винятком ситуацій, передбачених самою Конституцією України [1, с. 25].

Для підтримки органів місцевого самоврядування у забезпеченні громадянських послуг Міністерство соціальної політики України розробило методичні рекомендації щодо організації надання соціальних послуг у період воєнного стану. Відповідно до законів України та Конституції України, органи місцевого самоврядування мають право самостійно визначати особливості організації та надання соціальних послуг, враховуючи поточну ситуацію [3].

Згідно із Законом України "Про соціальні послуги", рішення про надання чи відмову у наданні соціальних послуг у невідкладних (кризових) ситуаціях повинно бути прийняте негайно та безкоштовно. Рекомендується делегувати органам місцевого самоврядування право приймати рішення безпосередньо відповідальним надавачам таких послуг (наприклад, центри соціальних служб, центри надання соціальних послуг і т. д.), з подальшим повідомленням органів місцевого самоврядування щодо їхнього здійснення [3].

У період воєнного стану, особливо на територіях з активними бойовими діями, запропоновано організувати стаціонарний, паліативний догляд та забезпечувати умови для проживання громадян похилого віку з інвалідністю негайно (в кризових ситуаціях) за їхнім власним бажанням чи за заявою їхнього законного представника. Рекомендується делегувати органам місцевого самоврядування повноваження приймати рішення про надання соціальних

послуг у невідкладних (кризових) ситуаціях безпосередньо організаціям, що надають такі послуги (центри соціальних служб, центри надання соціальних послуг і т. д.), з наступним повідомленням органам місцевого самоврядування щодо факту надання цих послуг [3].

Ключовими аспектами діяльності місцевого самоврядування є: співпраця з військовими адміністраціями та командуванням, стосовно регулювання робочих процесів та виконання конкретних обов'язків; забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб; та функціонування органів місцевого самоврядування на тимчасово окупованих територіях. У рамках цих сфер визначаються основні види прав людини, які органи місцевого самоврядування зобов'язані забезпечити. Співпраця з військовими адміністраціями передбачає гарантування рівності конституційних прав і свобод, права на життя та недоторканість, а також забезпечення безпеки через реалізацію права на інформацію. Забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб включає перш за все гарантії права на соціальний захист та на житло (зокрема це стосується ВПО). Функціонування органів місцевого самоврядування на тимчасово окупованих територіях, в основному, зорієнтоване на забезпечення права на життя та забезпечення безпеки [1, с. 25].

У висновку важливо відзначити, що гарантування прав людини органами місцевого самоврядування під час воєнного стану має вирішальне значення для забезпечення гармонії та стабільності в суспільстві. Воєнний конфлікт становить загрозу основним цінностям та правам людини, і роль місцевого самоврядування визначає, наскільки ефективно ці права можуть бути захищені та збережені. Місцеве самоврядування в умовах воєнного стану виступає не лише координатором дій, але й гарантом захисту громадянських прав і свобод. Також важливо розвивати та зміцнювати механізми взаємодії місцевих органів влади з громадськістю, щоб сприяти будівництву стійкого та гуманного суспільства в умовах кризи. Особлива увага має бути приділена підтримці реконструкції та відновленню після воєнних подій, оскільки це є важливою складовою забезпечення прав людини. Отже, місцеві органи влади, громадян та міжнародні організації повинні об'єднати зусилля для забезпечення сталої та ефективної системи захисту прав і свобод в умовах воєнного стану, сприяючи тим самим відновленню нормального життя на постраждалих територіях.

Література:

1. Рижук Ю. М. Забезпечення органами місцевого самоврядування прав людини в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 25–30.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 жовт. 2023 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 27.11.2023).
3. Рекомендації громадам щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану | Асоціація міст України. *Асоціація міст України: сайт новин*. URL: <https://auc.org.ua/novyna/rekomendaciyi-gromadam-shchodo-organizaciyi-nadannya-socialnyh-poslug-v-umovah-voennogo> (дата звернення: 29.11.2023).
4. Баймуратов М., Кофман Б. Роль органів місцевого самоврядування України в сфері захисту прав людини в період воєнного стану: до формування праксеологічно-компетентної парадигми. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Львів, 20 трав. 2022 р. 3. С. 83–89.

Марущин Юрій Віталійович,

заступник керуючого справами виконавчого апарату Хмельницької обласної ради, старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат наук з державного управління

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

У світі, де цифрові технології все більше переплітають фізичне, цифрове та біологічне середовище, спостерігається стрімка зміна у способі життя, ділових відносинах та комунікаціях. Ця динаміка значущо впливає на роль державного управління, особливо у контексті реалізації політик, розвитку інституцій, стратегій та інструментів, де вже немає чіткої розмежування між традиційним урядом та електронним урядом. Невід’ємною частиною змін у публічному секторі в умовах цифрової трансформації є важливість розвитку електронних публічних послуг, зокрема, у контексті російсько-української війни та її впливу на громадянське суспільство.

Розвиток цифрового уряду не тільки структурно, але й у розвитку відносин між урядами та своїми громадянами безповоротно трансформував публічні структури та підходи у всьому світі. Хоча практично кожна країна зайнята процесом цифровізації, рівень її розвитку в цьому напрямку значно відрізняється. Не всі країни досягли однакового ступеня розвитку, і хоча всі рівні влади взяли на себе зобов'язання до модернізації та цифрової трансформації, підходи та результати є вкрай різноманітними. У більшості країн світу в процесі побудови електронного уряду особлива увага приділяється електронному доступу до основних загальнодоступних послуг. Методологія ООН визначає чотири рівневі моделі розвитку надання електронних послуг, де 1-а стадія відповідає виникненню інформаційних послуг, 2-а стадія – інтерактивних послуг, 3-я – транзакційних послуг і 4-а стадія – трансформаційних послуг. Кожна стадія вимагає більш високого рівня складності і часто більшого виділення ресурсів [1].

Поряд з цим варто відзначити, що світова пандемія COVID-19 ще більш виразно показала відмінності в рівнях доступу до електронного уряду не лише між країнами, але і всередині них на регіональному, національному та місцевому рівнях [2]. А Україна, перебуваючи з лютого 2022 року в активній фазі російсько-української війни, отримала черговий запит суспільства на впровадження цифрових публічних послуг. Умови відкритої збройної агресії вимагають особливого підходу до надання електронних публічних послуг, аби забезпечити безпеку та зручність для громадян, які потребують швидкої та ефективної взаємодії з владою. Електронні публічні послуги стають не лише ключовим інструментом для забезпечення прав людини на отримання необхідних послуг, але й засобом підвищення ступеня захисту та безпеки громадян під час кризових ситуацій.

Варто відзначити що планом роботи Міністерства цифрової трансформації України на 2023 рік передбачено розширення переліку електронних публічних послуг, доступних на Єдиному державному веб порталі електронних послуг, а очікуваним результатом має стати забезпечення доступу до 150 електронних публічних послуг [3]. Також йде активна робота із впровадження Реєстру публічних електронних реєстрів: для цього підготовлено та внесено на розгляд Кабінету Міністрів України проект акта щодо порядку ведення Реєстру публічних електронних реєстрів, а також введено в експлуатацію Реєстр публічних електронних реєстрів [4]. Доцільно відзначити і роботу із запровадження електронної реєстрації суб'єктів звернення на прийом до працівників центрів надання адміністративних послуг за допомогою Національної веб-платформи центрів надання адміністративних послуг (Платформа Центрів Дія). А для розвитку та популяризації спеціального правового режиму Дія Сіті підготовлено та внесено на розгляд Кабінету Міністрів України проект акта щодо розширення видів діяльності, провадження яких стимулюється шляхом створення правового режиму Дія Сіті. Додатково цьогоріч передбачений запуск в тестову експлуатацію інформаційної системи «Е-

резидент» [5].

Узагальнюючи, можемо зробити висновок, що позиція України, як і зарубіжних країн збігається щодо надання послуг через електронні засоби зв'язку. Так, вона доповнює, а не заміняє собою інші канали комунікації. Традиційні шляхи отримання послуг існують й надалі, постійно вдосконалюючись з тим, щоб усі громадяни мали кращий доступ до інформації та послуг від своїх адміністративних органів. Громадяни можуть самі обирати будь-який канал комунікації з органами публічної влади. А, враховуючи контекст війни та окупації частини території нашої держави, розвиток цифрових інструментів стає також важливою частиною інформаційного протистояння та забезпечення інформаційної безпеки країни. Ефективне цифрове урядування та надання електронних публічних є фундаментальними для забезпечення незалежності та стабільності у відповідь на виклики збройної агресії.

Література:

1. United Nations E-government Survey 2014 E-Government for the Future We Want. United Nations. New York. URL: <http://surl.li/nwwwi> (дата звернення 30.11.2023).
2. United Nations E-Government Survey 2022 The Future of Digital Government. United Nations. New York. URL: <http://surl.li/kesvm> (дата звернення 30.11.2023).
3. Про затвердження Плану роботи Міністерства цифрової трансформації на 2023 рік: Наказ Міністерства цифрової трансформації України від 16 травня 2023 р. № 56. URL: <http://surl.li/hlgcj> (дата звернення 30.11.2023).
4. Про функціонування Реєстру публічних електронних реєстрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 01 вересня 2023 р. № 969. URL: <http://surl.li/nwxgd> (дата звернення 30.11.2023).
5. Як працює е-резидентство в Україні. URL: <http://surl.li/nwwwq> (дата звернення 30.11.2023).

Медвідь Федір Михайлович,

професор кафедри теорії держави і права та конституційного права Міжрегіональна академія управління персоналом, доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук, доцент, професор МКА, академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності

Твердохліб Анатолій Іванович,

магістр права, аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом

Красун Аліна Русланівна,

студентка Міжрегіональної академії управління персоналом

КАТЕГОРІЯ “ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ” В СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Гідність людини порівняно з рівністю, свободою та справедливістю є невідемним правовим поняттям, яка визнана «найвищою соціальною цінністю» Конституцією України [3, с. 3]. Людська гідність є основоположним принципом як для міжнародного законодавства про права людини, так і внутрішніх положень про конституційні права для багатьох країн із другої половини ХХ століття (Італії, ФРН, Польщі, Білорусі, Болгарії, Естонії, Литви, Македонії, Молдови, Росії, Чехії, Узбекистану та ін.). На думку П. Рабіновича це є свідченням не випадковості, закономірності сучасної гуманістичної тенденції у розвитку інституту прав людини і зростання її самоцінності [6, с.9; 9].

Гідність виступає як одна з основних позитивних ознак людини як особистості, як міра ствердження в людині особистісного начала. Психологічно вона постає як належний рівень

самооцінки і дійовий механізм самоконтролю, що спирається на чітке розрізнення особою припустимого для неї і неприпустимого.

Як етична категорія гідність позначає загальнообов'язкове визнання самоцінності людини, її здатності і доконечної потреби бути моральним суб'єктом. Відповідно до різних модальностей людського буття розрізняють особисту гідність, жіночу чи чоловічу гідність, професійну гідність, національну гідність, гідність громадянина, людську гідність. В структурі особистості і в практичній поведінці гідність реалізується через такі чесноти, як благородство, скромність, відповідальність, критичність, і вимогливість до себе та інших тощо. Умовою формування і потвердження гідності є потреба в повазі з боку інших людей (гідним є те, що гідне поваги) [5, с. 119]. Тому співвідносним щодо гідності моральним феноменом виступає честь, як безпосередній моральний вияв позитивної громадської оцінки особистості. Категорія честі разом з категорією гідності розкриває історичні форми відношення людини до себе самої і відношення до неї з боку суспільства. Категорія честь, на відміну від категорії "гідність" висвітлює площину особливого, а саме диференційовану оцінку індивіда з боку суспільства, визнання його гідності, бо честь на думку Арістотеля це нагорода, що присуджується за чесноти. Гідність займає чільне місце в філософсько-етичних вченнях мислителів Античності, Середньовіччя, нового і новітнього часу. Особливо значущою є роль гідності як загальнолюдської цінності в обґрунтуванні прав людини, теорії і практиці ненасильства.

Людська гідність як багатоаспектна цінність людини глибоко проникає у зміст права, а тому властивості, що характеризують та визначають людську гідність, складають онтологічну основу прав і свобод людини, її правового статусу [1, с. 31]. Генеза вчення про людську гідність традиційно пов'язується з розвитком ідей про права людини, вона стала підґрунтям для природного права та базисом для загальних прав людини, тому що тлумачилась як прояв духовного начала людини, тобто прояв її природи [8, с.370].

О. Гришук зауважує, що «звернення до людської гідності відбувається, як правило, коли має місце гостре розуміння грубого порушення прав людини. Яскравим прикладом цього слугує історія правової регламентації людської гідності. Зокрема на міжнародному рівні це відбулося як реакція на звірства Другої світової війни «злочини проти людства (людяності)»[2].

В умовах російсько-української війни підвищений інтерес до феномену гідності в Україні зумовлений об'єктивними історико-політичними факторами. Події Майдану 2013 – 2014 рр., які отримали назву Революції гідності, актуалізують і спонукають до комплексного осмислення феномену людської гідності в умовах становлення громадянського суспільства[4, с.101-103]. Відповідно до Указу Президента України № 877/2014 «Про День Гідності і Свободи» від 13.11.2014, цю пам'ятну дату упроваджено «з метою утвердження в Україні ідеалів свободи і демократії, збереження та донесення до сучасного і майбутніх поколінь об'єктивної інформації про доленосні події в Україні початку ХХІ століття»[7].

Отже, людська гідність як філософсько-правова категорія займає ключове місце в системі прав людини.

Література:

1. Гришук О.В., Попов Д.І. Застосування природного права при здійсненні судового угляду : філософсько-правові аспекти : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2014. 320 с.
2. Гришук О.В. Філософія конституційних цінностей : монографія. Київ: ВАІТЕ, 2019. 416 с.
3. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України»: Текст відповідає офіц. – К. : Школа, 2011. – 48 с.
4. Медвідь Ф.М., Коваленко Л.М. Верховенство права та дотримання прав і свобод людини як важливі передумови інтеграції України до ЄС //Україна в контексті євроінтеграції. Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції.-Наукове видання. - Суми: Вид-во СумДУ, 2005. - С.101- 103.

5. Нестеренко В. Гідність // Філософсько-енциклопедичний словник. - Київ: Абрис, 2002. - 744 с.
6. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : [навч. посібник] / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
7. Указу Президента України № 877/2014 «Про День Гідності і Свободи» від 13.11.2014.
8. Штаченко М.О. Гідність людини як джерело стандартів конституційних прав. Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави: збірник тез наук.-практ. конф. 19–20 жовтня 2018 р. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. С. 369-372.
9. Юридичний механізм захисту прав людини [Текст]: посіб. для ВНЗ/ [В.О. Заросило та ін.; за заг. ред. д-ра юрид.наук, проф. В.О. Заросила та д-ра юр.наук, проф. А.М. Кислого]; ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіон. Акад.упр.персоналом». – Київ: Видавництво Людмила, 2021. 171 с.

Мельник Надія Володимирівна,

*доцент кафедри теорії права, конституційного та приватного права
факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В реаліях сьогодення дедалі великої актуальності набуває тема захисту прав дитини в умовах жорстокої та безжалісної війни росії проти України. Внаслідок війни тисячі дітей залишилися сиротами, втрачають зв'язок із рідними та потрапляють у складні життєві обставини.

Безперечно, в умовах бойових дій особливе місце посідає наявна правова база щодо захисту прав і свобод дитини, яку держава забезпечує для закріплення прав дитини відповідними засобами – через охорону, захист та відновлення за допомогою національних та міжнародних інституцій [1, с. 95].

Захист прав дітей, які постраждали від воєнних дій в Україні, регулюється Законом України «Про охорону дитинства», в якому зазначено, що охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, що «має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні» і засади державної політики у цій сфері ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини [2, с. 64].

Як зазначають наукові дослідники В. Шатіло та А. Мусієнко, конституційні права дитини становлять сукупність прав людини, визначених у Конституції України, з урахуванням особливостей розвитку людини до досягнення нею віку повноліття, які конкретизуються в інших нормативно-правових актах, що регламентують питання охорони дитинства. З огляду на динамічний характер конституційних прав дитини можна виділити їх три рівні в умовах воєнного стану: права дитини у широкому розумінні, які визначаються розділом II Конституції України в контексті прав людини; права дитини у вузькому розумінні у контексті прав, зумовлених особливостями віку; права дитини, які зумовлені саме воєнним станом: право на статус біженця, право на захист у збройному конфлікті, який включає в себе дотримання стосовно такої особи норм гуманітарного права, зокрема, в частині заборони залучення дітей до воєнних дій, заборони депортації; право на участь у заходах для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою збройних конфліктів [2, с. 66].

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про охорону дитинства» держава вживає всіх необхідних та можливих заходів для розшуку та повернення в Україну дітей, які були

незаконно вивезені за кордон, у тому числі у зв'язку з обставинами, пов'язаними з воєнними діями і збройними конфліктами [3].

З початком війни запрацювала Ініціативна група з питань захисту прав дітей під час війни, з якої 17 березня 2022 року створено Координаційний штаб з питань захисту прав дітей у воєнний час, який безпосередньо координує центральні, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування щодо евакуації, створення безпечних умов та забезпечення прав під час воєнного стану дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, в тому числі дітей з інвалідністю; дітей, які не мають такого статусу, але проживають або зараховані до закладів різних типів, в тому числі дітей з інвалідністю; дітей, які виховуються в сімейних формах виховання; дітей, які влаштовані до сімей патронатних вихователів [4].

Крім того, Міністерством реінтеграції разом з Національним інформаційним бюро за дорученням Офісу Президента України створено державний портал розшуку дітей «Діти війни» – це єдина платформа, яка надає актуальну та зведену інформацію про дітей, які постраждали внаслідок війни російської федерації проти України (загублі, поранені, зниклі безвісти, депортовані) та тих, кого вдалося розшукати і врятувати. Кількісні показники щодня оновлюють правоохоронні органи [5].

Універсальним міжнародним стандартом прав дитини, положенням яких відповідають наведені нормативно-правові акти є Конвенція ООН про права дитини, в якій містяться положення, що передбачають здійснення державою обов'язків стосовно забезпечення прав дитини під час збройного конфлікту.

Зокрема, відповідно до ст. 22 Конвенції ООН про права дитини держави-учасниці вживають необхідних заходів, щоб забезпечити дитині, яка бажає одержати статус біженця або яка вважається біженцем, відповідно до застосовуваних міжнародним або внутрішнім правом і процедурами, як тій, що супроводжується, так і тій, що не супроводжується її батьками або будь-якою іншою особою, належний захист і гуманітарну допомогу в користуванні застосовуваними правами, викладеними в цій Конвенції та інших міжнародних документах з прав людини або гуманітарних документах, учасницями яких є зазначені держави.

Крім цього, ратифікувавши Конвенцію ООН про права дитини, Україна взяла на себе ряд зобов'язань щодо:

1) вжиття заходів для боротьби з незаконним переміщенням і неповерненням дітей із-за кордону (ст. 11);

2) захисту дитини від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень (ст. 34);

3) вжиття заходів щодо відвернення викрадень дітей, торгівлі дітьми чи їх контрабанди в будь-яких цілях і в будь-якій формі (ст. 35);

4) забезпечення того, щоб жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поведження чи покарання і не була позбавлена волі незаконним або свавільним чином, отримала право на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги, а також на гуманне ставлення до кожної позбавленої волі дитини і повагу до гідності її особи з урахуванням потреб осіб її віку (ст. 37).

Відповідно до ст. 39 Конвенції ООН про права дитини держави-учасниці вживають усіх необхідних заходів для сприяння фізичному і психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини [6].

Прийняття ж у 1950 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод дозволило дітям не лише отримати статус осіб, права яких захищають дорослі, а й поряд з іншими учасниками міжнародно-правових відносин стати суб'єктами міжнародного права. Тобто за дітьми закріпили той самий перелік невід'ємних прав, які вони можуть самостійно захищати в Європейському суді з прав людини [7].

З уведенням в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану гостро постало питання щодо можливості захисту прав дітей, які стали жертвами російської агресії і залишилися без піклування батьків чи перебувають у складних життєвих обставинах. 22 березня 2022 року постановою Кабінетів Міністрів України (КМУ) «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» № 349 внесено відповідні зміни до нормативно-правових актів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану з питань: тимчасового влаштування дітей до дитячого будинку сімейного типу (постанови КМУ № 564, 866); тимчасового влаштування дітей у прийомні сім'ї (постанови КМУ № 565, 866); тимчасового влаштування дітей, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, до інших закладів, в яких передбачено цілодобове перебування дітей; спрощеної процедури взяття дитини під опіку/піклування.

Разом з тим, незважаючи на вимоги міжнародних інституцій щодо дотримання норм міжнародного права, кількість злочинів, вчинених Російською Федерацією проти українських дітей, збільшується з кожним днем. Це порушення основоположних прав дітей, визначених Женевською декларацією прав дитини – право на життя, право на отримання медичної допомоги, право на належне харчування і т. д. [8, с. 43].

Таким чином, захист прав дітей в умовах збройних конфліктів врегульовано нормами міжнародного права; нормами звичаєвого міжнародного права; нормами загальних договорів з гуманітарного права; глобальними та регіональними договорами, які регламентують дії держав як в мирних умовах, так і в ситуаціях збройних конфліктів.

Література:

1. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 94–105.
2. Шатіло В. А., Мусієнко А. Д. Конституційні права дитини і міжнародні стандарти їх захисту в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 64–67.
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
4. Уряд створив координаційний штаб для захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-koordinacijnij-shtab-dlya-zahistu-prav-ditej-v-umovah-voennogo-stanu>
5. Державний портал «Діти війни». URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/>
6. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
8. Легка О. В. Міжнародно-правове регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 41–45.

*Мельник Олексій Петрович,
член Вищої ради правосуддя*

*Рибалко Володимир Орестович,
головний спеціаліст відділу з питань реалізації повноважень з питань незалежності суддів
управління забезпечення діяльності членів Вищої ради правосуддя секретаріату Вищої ради
правосуддя, адвокат, кандидат юридичних наук*

**РОЛЬ ГЕНЕРАЛЬНОЇ РАДИ СУДОВОЇ ВЛАДИ
В СУДОВІЙ СИСТЕМІ ІСПАНІЇ**
**(за матеріалами робочого візиту членів Вищої ради правосуддя до Генеральної ради
судової влади Іспанії)**

У жовтні 2023 року відбувся робочий візит членів Вищої ради правосуддя до Генеральної ради судової влади Іспанії [3]. Її результати важко переоцінити, адже Україна стоїть на порозі створення служби дисциплінарних інспекторів, яка вже багато років успішно працює в Іспанії. Після ознайомлення з роботою дисциплінарного органу Іспанії важливо поділитися досвідом та закласти основу для подальших порівняльних наукових досліджень, зокрема з дисциплінарної практики наших держав.

Аналогом української Вищої ради правосуддя в Іспанії є Генеральна рада правосуддя. Вона розташована в Мадриді. За посиланням: www.poderjudicial.es можна перейти на її офіційний сайт та ознайомитися з інформацією про її роботу. Створена Генеральна рада правосуддя Іспанії відповідно до Конституції Іспанії 1978 року за моделями Франції, Португалії та Італії. Розпочала вона свою діяльність як управлінський орган судової влади в 1980 році [2].

Як і Вища рада правосуддя в Україні, складається Генеральна рада правосуддя Іспанії із 21 члена. Більшість її складу є суддями (12 членів). 8 членів не є суддями (прокурори, професори права, юристи, представники інших юридичних професій).

Основними повноваженнями Генеральної ради правосуддя Іспанії визначено такі: призначення, переведення та просування по службі суддів; початкова та постійна підготовка суддів, яка відбувається у Судовій школі (що є підрозділом Ради); дисциплінарна функція; надання висновків щодо законодавчих актів з питань судоустрою, процесуальних правил, якщо вони стосуються фундаментальних прав, кримінального та виконавчого права, але лише в тому випадку, якщо проект закону запропонований урядом. Усі її рішення можуть бути оскаржені в судовому порядку в Адміністративному відділі Верховного Суду.

Як і в Україні, підстави дисциплінарної відповідальності іспанських суддів визначено на рівні закону. Передбачені підстави дисциплінарної відповідальності в Іспанії статтями 417–419 Органічного Закону про судоустрій 6/1985 від 1 липня (Ley Orgánica del Poder Judicial) [1]. Він поділяє їх на три категорії: 1) дуже серйозні дисциплінарні правопорушення (ст. 417); 2) серйозні дисциплінарні правопорушення (ст. 418); 3) менш серйозні дисциплінарні правопорушення (ст. 419). Ці підстави є однаковими для суддів різних рівнів судової системи. Певедінка судді у приватному житті може стати предметом розслідування дисциплінарного органу, якщо вона може мати суспільні наслідки та вплинути на виконання судових функцій.

В Іспанії скажникам дозволено подавати скарги до завершення розгляду судової справи у питаннях, що стосуються професійних обов'язків судді, у його подвійній функціональній та тимчасовій ролі. Незважаючи на те, що скарги щодо поточних проваджень дозволені, є певні гарантії для забезпечення принципу незалежності судової влади. Будь-яка особа, фізична чи юридична, державна чи приватна, може подати скаргу на суддю. Анонімна скарга не розглядається.

Найпоширенішими санкціями є попередження та/або штраф до 300 євро за незначні дисциплінарні порушення. Штраф від 301 до 3000 євро за серйозні дисциплінарні порушення. Звільнення з посади, відсторонення до 3 років або примусове переведення за дуже серйозні

дисциплінарні проступки. Відповідно до іспанського законодавства дисциплінарне провадження не може бути предметом мирового врегулювання або компромісу. Однак така практика є. Дисциплінарний комітет Генеральної ради судової влади фактично погодився на компромісне вирішення дисциплінарного провадження у двох випадках, застосовуючи додатково положення, які дозволяють компроміс у дисциплінарних провадженнях проти державних службовців (тобто загальне положення про повноваження адміністрації щодо притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності). Компроміс було застосовано до судді, щодо якого відкрито два окремих дисциплінарних провадження, які розглядалися одночасно. Це призвело до скорочення дисциплінарного провадження до винесення остаточного рішення згідно з умовами компромісу.

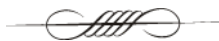
Повноваження щодо приймання скарг на суддів, відкриття дисциплінарних проваджень, збір доказів щодо дисциплінарної відповідальності й підготовку відповідних пропозицій від Дисциплінарної комісії передано Ініціатору дисциплінарної відповідальності, посаду якого утворено у 2013 році. Його Офіс складається з трьох підрозділів, які відповідають стадіям дисциплінарного провадження (1-служба підтримки громадян; 2-відділ попереднього дізнання; 3-відділ, який відповідає за розгляд провадження). Запроваджено обвинувальний принцип і професіоналізацію розгляду дисциплінарних проваджень. Таким чином інституційно та функціонально розмежовано вирішення різних за змістом питань (стадій дисциплінарного провадження). Фактично це є аналогом служби дисциплінарних інспекторів, яка буде діяти в Україні.

Що стосується Служби інспекторів Іспанії, то за функціями, які вона виконує, в Україні немає подібного органу. Наприклад, вона займається збором та наданням інформації щодо поточної ситуації в судах (для цього існують програмні додатки). Служба інспекторів запобігає виникненню проблем у роботі судових органів, для чого складає пропозиції щодо конкретних планів дій. Проводить моніторинг найважливіших аспектів організації та функціонування судового органу, а також причин, що пояснюють поточну ситуацію в кожному з них, подаючи пропозиції щодо будь-яких покращень, які вважають необхідними. Для цього вона має право проводити інспекційні відвідування на місці, онлайн-інспекції.

Ознайомившись з роботою Генеральної ради судової влади Іспанії, можемо зробити висновок про необхідність збільшення ролі Вищої ради правосуддя в судовій системі України. Удосконалення роботи ЄСІТС, утворення у структурі Вищої ради правосуддя аналітичного відділу з опрацювання інформації щодо роботи суддів, запровадження можливостей штучного інтелекту – ці та інші дії вже зроблені Іспанією. Це значною мірою підвищило значимість ролі Генеральної ради судової влади у зміцненні довіри суспільства до судової влади.

Література:

1. Органічний Закон Іспанії про судоустрій. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1985-12666&p=20221223&tn=0>
2. Огляд рішень дисциплінарних органів Генеральної ради судової влади Іспанії. Червень 2023 року. Юридично-правовий аналіз був підготовлений відділом програм співробітництва Ради Європи у рамках проєкту «Забезпечення ефективної реалізації права на справедливий судовий розгляд (стаття 6 ЄКПЛ) в Україні», який фінансується Цільовим фондом з прав людини.
3. Члени ВРП ознайомлюються з досвідом Іспанії у сфері здійснення дисциплінарної практики. URL: <https://hcj.gov.ua/news/chleny-vrp-oznayomlyuyutsya-z-dosvidom-ispaniyi-u-sferi-zdiysnennya-dyscyplinarnoyi-praktyky>

*Михеєнко Юлія Миколаївна,
аспірантка кафедри філософії права та юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ*

НОВЕЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ (ЛЕГАЛЬНІСТЬ ТА ЛЕГІТИМНІСТЬ)

Права людини, їх захист, зокрема, і судовий, мають конституційне закріплення. Недопустимість скасування чи обмеження прав і свобод є однією з конституційних вимог при зміні Конституції України (стаття 157). Разом з тим, новелізація Конституції України як постійний процес, іманентний їй, та необхідний для демократичного розвитку суспільства і держави, не може бути обмежена лише внесенням змін до неї згідно з конституційними вимогами. Не дарма науковці порівнюють прагнення все врегулювати з намаганням спіймати вітер чи гонитвою за міражем [1, с. 12]. Інші, крім внесення змін, способи оновлення Конституції [2, с. 155-158] також є значущими і важливими у творенні конституційної реальності та мають відповідати конституційним приписам.

Безумовно новелізація Основного Закону в Україні, яка проголошена демократичною, правовою державою (стаття 1 Конституції України), незалежно від способу здійснення, має відбуватися у правовий спосіб, бути легальною. Разом з тим, вона має бути і легітимною, тобто такою, яку суспільство сприймає, визнає як правову, справедливу.

Вимога дотримання приписів Основного Закону України у процесі новелізації Конституції України є ваговою умовою їх легітимації суспільством, що є необхідним у демократичній правовій державі. Разом з тим, формальне дотримання відповідних конституційних вимог не гарантує їх сприйняття суспільством, якщо за своїм змістом відповідні новели не відповідають його баченням, уявленням, прагненням, потребам. З іншого боку, новелізація окремих нині чинних і діючих приписів Конституції України відбулась у позаконституційний спосіб, проте була сприйнята і прийнята суспільством, легітимізована.

Так, у 2014 році Верховна Рада України усупереч Рішенню Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 про визнання неконституційним Закону України від 8 грудня 2004 року № 2222–IV «Про внесення змін до Конституції України» у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття, відновила дію окремих положень Конституції України зі змінами, внесеними цим Законом. При цьому парламент наголосив на наявному у нього виключному повноваженні вносити зміни до Конституції України як елементу установчої влади [3], [4].

Презюмується, що новелізація Конституції України (зміни приписів шляхом внесення змін відповідно до вимог Основного Закону України, їх офіційне тлумачення, їх розуміння, сформульоване в юридичних позиціях Конституційного Суду України тощо) має бути одночасно як легальною, так і легітимною. Разом з тим, постає питання визначення меж повноважень та допустимості відходу суб'єктами новелізації від обов'язку дотримання конституційних приписів, зокрема, і виходу за межі повноважень за певних екстремальних умов.

У цьому вирішальним, на нашу думку, є визначення статусу органу державної влади та тих умов, за яких відбувається новелізація Конституції України. Йдеться про наявність установчих функцій та представницький характер органу державної влади, а також існування нагальної необхідності вчинення певних дій та неможливість здійснення їх відповідно до визначених конституційних приписів.

Верховна Рада України, яка є представницьким органом, під час внесення змін до Основного Закону України фактично виконує функцію установчої влади. Крім того, цей орган є представницьким, політичним. Враховуючи такі особливості статусу цього органу, у певних випадках за екстремальних умов допустимим може вважатися використання ним прерогативних повноважень [5], у тому числі і здійснення новелізації Конституції України у

спосіб, що не передбачений Конституцією України, але є необхідним у певний історичний момент. Водночас вирішальною є легітимація такої новелізації суспільством.

Важливо акцентувати, що новелізація Верховною Радою України Конституції України можлива не лише шляхом внесення змін до Конституції України, тобто через реалізацію установчої влади. Ухвалення законів (реалізація цим органом законодавчої функції) також може бути способом новелізації Основного Закону. Важливим для визначення легальності відповідних процесів та сприйняття їх у подальшому суспільством, є розмежування функцій та, відповідно, статусу, у якому діє Верховна Рада України – органу установчої чи законодавчої влади. На розмежуванні повноважень Верховної Ради України вносити зміни до Конституції України (пункт 1 частини першої статті 85 Конституції України) у спосіб ухвалення відповідного законопроекту як акта установчої влади народу згідно з вимогами розділу XIII «Внесення змін до Конституції України» Конституції України та приймати закони (пункт 3 частини першої статті 85 Конституції України) у спосіб ухвалення відповідного законопроекту як акта законодавчого органу державної влади наголошував і Конституційний Суд України [6].

Що стосується інших, зокрема, неподставницьких органів державної влади, вбачається, що виходячи з їх правового статусу, суспільного сприйняття, ухвалення ними рішень щодо новелізації Конституції України задля їх легальності та легітимності можливе виключно відповідно до приписів Конституції України. Здійснюючи свої конституційні повноваження, ухвалюючи рішення, ці органи зобов'язані діяти згідно з принципами, приписами, конституційними цінностями, «духом» Конституції України, не виходячи водночас за межі повноважень та не перебираючи на себе функції інших органів влади. Конституцієдавець мудро та передбачливо застеріг про неможливість легального внесення змін до Конституції України, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина (стаття 157). Очевидно, що такі зміни не були б сприйняті українським суспільством, визнані як легітимні. Зазначене стосується усіх способів здійснення новелізації Конституції України.

Література:

1. Костицький М., Кушакова-Костицька Н. *Методологія теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі. Філософські та методологічні проблеми права.* 2023. № 1 (25). С. 9-17. doi: 10.33270/01232502.9.
2. Михеєнко Ю. *Новелізація Конституції України (гносеологічний аспект). Філософські та методологічні проблеми права.* 2023. № 1 (25). С. 153-161. doi: <https://doi.org/10.33270/01232502.153>.
3. Про відновлення дії окремих положень Конституції України. Закон України від 21.02.2014 р. № 742-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>.
4. Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII. Постанова Верховної Ради України від 22.02.2014 р. № 750-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/750-18#Text>.
5. Водянніков О. (2021) Конституціоналізм в екстремальних умовах: установча і встановлені влади в кризові періоди. *Український часопис конституційного права*, 4, 18. doi: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2021.2>. [in Ukrainian]. URL: <https://www.constjournal.com/pub/4-2021/konstytutsionalizm-ekstremalnykh-umovakh-ustanovcha-vstanovlena-vlada-kryzovi-periody/>.
6. Рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2022 року № 2 р/2022 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)“ (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності). URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/2-r2022>.

Natalia Mishyna,
researcher, SAGE Laboratory, University of Strasbourg, France¹

RESEARCHING ROLE OF LOCAL AND REGIONAL AUTHORITIES IN THE IMPLEMENTATION OF ECtHR JUDGMENTS

Let me begin with the general issue. The topic I would like to address at this conference is both new and innovative, not only in the context of Ukrainian constitutional law but also within the framework of European (Council of Europe) law. There are few publications on this topic, which underscores its significance for further research.

I aim to present this topic in Ukraine and provide the existing theoretical foundation for it. This will enable Ukrainian specialists in constitutional and European law to delve into the subject alongside their foreign colleagues. In doing so, we aim to develop our own body of knowledge and expertise over the next 5-10 years, moving away from relying solely on foreign precedents.

Currently, I am involved in the project titled 'The Role of Local Authorities in Implementing Judgments of the European Court of Human Rights.' This project is geared towards advancing the theories of constitutional and European law, with a specific focus on Ukraine. Ukraine currently faces significant challenges in the execution and implementation of judgments from the ECtHR, making it a crucial area for research and improvement.

This project holds significance for several reasons, primarily due to the current implementation system functioning on a cooperative and synergistic framework between the CoE bodies and national authorities. This model is often described as 'state-centric and top-down.' Consequently, further research in this area is imperative.

Regarding Ukrainian publications on this topic, there are only a few journal articles and published conference papers authored by Professor Mishyna, who is also the author of this thesis. Additionally, in M. Darmin's Ph.D. thesis (Uzhhorod, 2023), there is acknowledgment of the existence of this problem. However, Darmin merely asserts that this problem is new and lacks extensive publications on the topic, without providing further clarifications, developments, or proposals.

In terms of legal literature in general, publications that would be valuable for researchers examining the role of local authorities in implementing judgments from the European Court of Human Rights can be categorized based on various criteria.

The first criterion pertains to the specific legal domain in which the researcher specializes. The majority of the cited authors possess expertise in international law, while a smaller portion, including the author of this project, are constitutional lawyers trained within the context of national legal traditions. This distinction significantly influences their perspectives, the structure of their arguments, and the formulation of their proposals, among other aspects.

The second criterion involves the subject matter that captures the researcher's interest.

As for August, 2023, there are currently no academic articles or books dedicated precisely to the participation of local and regional authorities in the execution of judgments by the European Court of Human Rights (ECtHR). On one hand, this is not particularly surprising, given that the concept of involving these actors in this procedure is relatively new. On the other hand, this idea emerged as a response to the so-called 'implementation crisis,' and scholarly discussions encompass not only the engagement of local and regional authorities, but also other actors.

One such category of actors includes non-governmental organizations both at the national and local levels. Publications already exist that discuss their experiences in this domain and their potential contributions if they were to be engaged in the implementation of ECtHR judgments.

Revisiting the second criterion, the majority of the publications cited in this project fall into one of two groups:

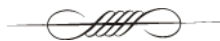
¹ Funded under the EU's Marie Skłodowska-Curie Actions «MSCA4Ukraine» (individual project 'The role of local authorities in the implementation of the judgments of the European court of human rights').

- the academic works on the problems of implementing ECtHR judgments (with or without specific reference to the involvement of local and regional authorities);
- the academic works on the analysis of the potential of the local and regional authorities in ensuring the human rights, mostly without specific reference to the implementation of the ECtHR judgments.

Many of the publications cited in this project are dedicated to addressing general challenges associated with the implementation of ECtHR judgments. These articles are often referred to as 'visionary articles'. This category of academic works encompasses relevant sources that focus on the traditional hurdles of implementing ECtHR judgments, without specific mention of the participation of local and regional authorities. These sources provide insights into the fundamental concepts of implementing ECtHR judgments.

Most of such publications address the international and national levels of implementation, while there are also some dedicated solely to the domestic level. Even in these cases, the authors refrain from making specific references to the involvement of local and regional authorities. Local and regional authorities are seldom mentioned, and when they are, there are no specific proposals about their current or potential roles in implementing ECtHR judgments.

I would like to conclude this report with a brief geographical clarification. The authors who study the implementation of the ECtHR's judgments are primarily European, and this topic is actively discussed in European journals. In contrast, the role of local authorities in promoting human rights is universally relevant on an international scale.

Муха Микола Євгенович,

аспірант кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАХИСТ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ В КОНТЕКСТІ ВИРШЕННЯ СПОРІВ МІЖ БАТЬКАМИ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ НИМИ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ДІТЕЙ

Забезпечення належного регулювання сімейних відносин є одним із найважливіших обов'язків держави, і його актуальність не зменшується навіть на даний час. Батьки повинні знайти способи захистити та задовольнити потреби дитини, щоб дитина могла рости та розвиватися повноцінно без негативного впливу в безпечному середовищі. Ситуації, коли батьки не можуть знайти такі способи за взаємною згодою, вимагають втручання державних органів, особливо суду, органів опіки та піклування для забезпечення того, щоб дитина зростала в найбільш сприятливих умовах, а також належних стосунків між дитиною та батьками, що є важливим для благополуччя дитини [1, с. 34]. Говорячи про спори батьків про порядок здійснення ними своїх особистих немайнових прав та обов'язків як батьків, можемо зазначити зокрема на наступних видах спорів.

Так, відповідно до ст. ст. 122, 123, 126, 130, 132 Сімейного кодексу України (надалі по тексту – СК України) визначення походження дитини, у разі відсутності спору про походження дитини, здійснюється на підставі: презумпції батьківства дитини, народженої у шлюбі або дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій від подружжя; спільної заяви подружжя (колишнього подружжя) про невизнання чоловіка (колишнього чоловіка) батьком дитини; спільної заяви матері і чоловіка, який вважає себе батьком у разі, якщо дитина народилася до спливу десяти місяців від дня припинення шлюбу внаслідок смерті чоловіка; заяви матері та батька дитини, які не перебувають у шлюбі; заяви про встановлення материнства або батьківства. В той же час, ст. ст. 129 та 130 – 140 СК України визначають види спорів, пов'язаних із визначенням походження дитини, коли батьківство або материнство встановлюється судом. Такими спорами є зокрема: спір між

чоловіком матері дитини та особою, яка вважає себе батьком дитини; спір між особою, яка записана як батько дитини, і матір'ю дитини про виключення запису про батька з актового запису про народження дитини; спір між жінкою, яка народила дитину у шлюбі та її чоловіком про виключення запису про нього як батька дитини з актового запису про народження дитини; спір між жінкою, яка вважає себе матір'ю дитини та жінкою, яка записана матір'ю дитини [2]. Як правильно вважає Л. В. Красицька, деякі положення чинного сімейного законодавства України про визнання материнства за рішенням суду потребують удосконалення, зокрема положення щодо визначення кола осіб, які мають право звертатися до суду з позовом про визнання материнства, щодо можливості визнання материнства стосовно повнолітньої дитини [3, с. 177]. На думку Г. Я. Тріпутьського, хоча в законі і не міститься відповідної прямої вказівки, проте, виходячи із аналогії закону (застосувавши положення ст. 128 СК України), із відповідним позовом можуть звернутись до суду також опікуни, піклувальники дитини, особи, які утримують та виховують дитину, а також сама дитина, яка досягла повноліття [4, с. 131]. Говорячи про прикладні проблеми, які виникають із даної категорії спорів, то такими, на думку І. О. Гелецької є: після постановлення судом ухвали про призначення судово-медичної експертизи можуть виникати проблеми, пов'язані із свідомим ухиленням сторін або однієї із них від участі в експертизі; попри те, що передбачається примусовий привід на експертизу, не передбачено примусового відбору для проведення експертного дослідження [5, с. 25].

Наступним видом спорів батьків щодо дитини є спір щодо визначення імені та прізвища дитини, зміни прізвища дитини її батьками, зміни дитиною свого імені, прізвища чи по батькові. За загальним правилом вони ці ідентифікаційні, персональні ознаки визначаються за згодою батьків, при цьому у разі єдиного прізвища у батьків – саме воно є прізвищем дитини (ст. ст. 145 – 146 СК України), а у разі зміни імені, прізвища або по батькові дитини – це є можливим у разі, якщо немає заперечень від батьків, але лише у випадку, якщо дитина не досягла 16 років (ст. 149 СК України). Відповідний спір може бути вирішений судом або органом опіки та піклування [2].

Спори, що виникають з питань виховання дитини у разі, якщо один із батьків проживає окремо, вирішуються органом опіки та піклування за заявою матері, батька дитини (ст. 158 СК України). У разі, якщо той із батьків, з ким проживає дитина, чинить перешкоди тому з батьків, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною та у її вихованні, зокрема якщо він ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, другий із батьків має право звернутися до суду з позовом про усунення цих перешкод. У рішенні суду мають бути визначені способи участі одного з батьків у вихованні дитини (періодичні чи систематичні побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання тощо), місце та час їхнього спілкування (ст. 159 СК України) [2].

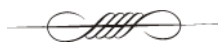
Останній вид спору між батьками щодо здійснення ними особистих немайнових прав щодо дитини – спір між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини, також може бути вирішений як судом, так і органом опіки та піклування [2]. Суд під час вирішення питання щодо визначення місця проживання дитини враховує всю сукупність обставин, які так чи інакше можуть вплинути на ухвалення рішення. Насамперед судом враховуються: ставлення кожного з батьків до дитини, до її виховання, їхня можливість забезпечити дитині хороші умови життя та подальшого розвитку, матеріальне становище кожного з них, стан здоров'я, наявність роботи, шкідливих звичок. Водночас обов'язково вислуховується думка самої дитини, а також її прихильність та ставлення до кожного з батьків. На практиці досить частими є випадки, коли думка дитини відіграла ключову та головну роль у вирішенні справи [6, с. 83]. Під час розгляду спорів про місце проживання дітей у суді обов'язковою є наявність письмового висновку органів опіки та піклування про те, з ким зі сторін має бути дитина, а також участь представника органів опіки й піклування та прокурора в судовому засіданні. Під час розв'язання спорів між батьками щодо визначення місця проживання дитини служба у справах дітей має захищати інтереси дитини з урахуванням рівних прав та обов'язків матері та батька щодо дитини [7, с. 45]. При вирішенні спірних питань через органи опіки та піклування, обов'язковим є перевірка умов проживання дитини, визначення можливості

кожного з батьків здійснювати виховання та догляд за дитиною. Після проведення всіх цих дій та за їхніми результатами служба у справах дітей складає висновок стосовно визначення місця проживання дитини, подає його до органу опіки та піклування. Лише після цього, на основі отриманих результатів, орган опіки та піклування ухвалює рішення про визначення місця проживання дитини [6, с. 83; 8, с. 33].

Отже, як бачимо існує великий перелік спорів батьків щодо здійснення їх особистих немайнових прав та обов'язків, які мають особливості в аспекті органів, які уповноважені розглядати спори; суб'єктного складу, правових наслідків прийнятих рішень та змісту прав, захист яких здійснюється відповідним юрисдикційним органом.

Література:

1. Синельников Є. В. Деякі аспекти вирішення спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини (за матеріалами судової практики Верховного Суду). *Правова позиція*. 2022. № 1 (34). С. 33-37.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14>.
3. Красицька Л. В. Визначення походження дитини від матері. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3 (78). С. 172-180.
4. Тріпільський Г. Я. Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2007. 227 с.
5. Гелецька І. О. Судове встановлення батьківства: теорія та практика застосування правових норм. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2015. № 17. Том 2. С. 23-26.
6. Ошийко М. А., Дяченко С. В. Вирішення спірних питань між батьками щодо визначення місця проживання дітей в цивільному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 82-85.
7. Кучеренко О. Особливості визначення місця проживання дитини в разі розірвання шлюбу. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 43-46.
8. Глиняна К. М. Особливості вирішення спорів щодо права батьків на виховання. *Часопис цивілістики*. 2016. Випуск 21. С. 32-36.

Муха Милослава Олександрівна,
студентка 4 курсу Факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету м. Києва

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В СФЕРІ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ МІСТА КИЄВА ЯК ВИРІШЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В ГАЛУЗІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Транспортна інфраструктура займає одну з найбільших ланок економіки, а реалізація права людини на отримання якісних транспортних послуг та створення реальних можливостей інтеграції регіональної транспортної системи до європейської та світової транспортних систем залишається одним із головних завдань Стратегії розвитку міста Києва до 2025 року.

Далеко не секрет, що діяльність, спрямована на розвиток сфери транспорту, завжди залишається актуальною, оскільки її прогрес впливає на економічний приріст конкретного регіону. Так, наприклад, місто Київ займає одну із найвищих позицій в рейтингу найбільше розвинутої транспортної інфраструктури. Підставою для зайняття такого рівня позиції стала саме інноваційна діяльність: запровадження системи оплати проїзду безконтактними

картками; безготівкова оплата за проїзд в громадському транспорті; запровадження системи QR-кодів замість звичайних квитків; можливість відстеження руху автобусів та тролейбусів в режимі реального часу; впровадження оцінювання поїздок та системи відгуків в додатку «Київ Цифровий» тощо. Всі ці нововведення були реалізовані завдяки висловленню думок місцевих жителів, які попередньо не мали можливості модернізувати свій регіон таким чином, щоб життя в ньому приваблювало більше іноземних громадян, а прогресивний розвиток транспортної інфраструктури мотивував залучення ще більшої кількості іноземних інвестицій.

Насамперед, підґрунтям створення якісних та безпечних умов для перевезення пасажирів в будь-якому місті є саме реалізація права людини на отримання якісних послуг в зазначеній сфері діяльності, а також створення та формування конкурентоспроможної транспортної системи завдяки упровадженням інновацій у діяльність транспортно-логістичних підприємств [1, с. 65]. Але окрім позитивних аспектів цього «підґрунтя», в досліджуваному регіоні наявні також і негативні. Зокрема, до таких аспектів можна віднести актуальні проблеми, з якими стикається майже кожний другий киянин при користуванні транспортними послугами.

Першою проблемою сфери транспортної інфраструктури міста Києва слід виокремити наявність технічно непридатного, іноді навіть небезпечного для людського життя та здоров'я, транспортного складу, що за останні 10 років місцева влада так і не наважилася вивести із експлуатації. Навіть в умовах воєнного стану, окрім агресії з боку «сусідів», майже всі українські регіони стикаються тет-а-тет із проблемою, пов'язаною з забезпеченням безпеки на громадському транспорті. Наприклад, за загальними правилами перевезення пасажирів, перед експлуатацією транспортного засобу водій повинен обов'язково провести попередній технічний огляд та перевірити справність транспорту. В умовах сьогодення, на превеликий жаль, перевізники різних форм власності не дотримуються зазначеного правила і наражають людей на небезпеку для їх життя та здоров'я, виводячи на маршрут технічно непридатний транспортний засіб. Що саме цікаве, попри наявність описаних раніше інцидентів та їх наслідків відповідальних осіб за перевірку конкретного маршрутного, автобусного чи тролейбусного транспорту так і не притягають до відповідальності, обмежуючись в більшості випадків доганою або взагалі не доводячи до відома своїх працівників ситуації, пов'язані із виникненням потенційної чи фактичної загрози споживачам транспортних послуг. Як зазначено в положеннях ч. 10 ст. 10 Закону України «Про захист прав споживачів»: «Виконавець несе відповідальність за шкоду, завдану життю, здоров'ю або майну споживача, що виникла у зв'язку з використанням речей, матеріалів, обладнання, приладів, інструментів, пристосувань чи інших засобів, необхідних для виконання ним робіт (надання послуг), незалежно від рівня його наукових і технічних знань, що дає змогу виявити їх властивості, згідно із законодавством» [2]. Тобто, незалежно від того, чи має водій знання в галузі технічного обслуговування транспортних засобів, від відповідальності його, як представника перевізника, така особливість в будь-якому випадку не звільняє.

Вирішенням даної проблеми на період червня-серпня 2023 року в Києві стало введення в експлуатацію наданих Люксембургом транспортних засобів 2018-2020 року випуску марки Volvo Hybrid [3]. Так, наприклад, замість звичних маленьких «жовтих» маршруток марки «Isuzu» Києвом деякий час на декількох маршрутних таксі курсували відносно нові моделі транспортних засобів. В свою чергу, введення в експлуатацію нових транспортних засобів викликало неабиякий дисонанс серед киян: більшість влаштувала наявність великої кількості місць, простору між рядами, зручності розташування сидячих та стоячих місць, наявність кондиціонеру та відсутність «багатоповерховості» за рахунок нелогічно розташованих сходинок, а інших лякала відсутність вікон та будь-яких вентиляційних люків, а також необізнаність деяких водіїв та пасажирів щодо технічних функцій транспортного засобу, оскільки принцип внутрішнього оформлення транспорту суттєво відрізнявся від вітчизняного. Але, в будь-якому разі, заміна технічно непридатного та небезпечного для людського життя та здоров'я транспорту стала одним із неочікуваних та ефективних засобів забезпечення безпеки людей на транспорті в Києві.

Другою проблемою, з яким в сьогоднішній зустрічаються кияни і досі, є відсутність можливості безготівкової оплати за проїзд в маршрутних таксі. За останній місяць лише одиниці водіїв за власною ініціативою реалізували прохання киян стосовно введення можливості оплатити проїзд шляхом перерахування коштів на банківську картку. Хоча водії і намагаються піти на зустріч місцевим жителям, але компанії-перевізники, представниками яких і є ці водії, все одно не поспішають на загальнообов'язковому рівні ввести безготівкову оплату на маршрутних таксі, але подібне нововведення вже втілено в життя на прикладі автобусних та тролейбусних маршрутів [4]. Доволі часто за період останніх двох місяців в маршрутних таксі стали зустрічатися немісцеві жителі, які через відсутність готівкових коштів зверталися до кожного з проханням оплатити проїзд готівкою взамін на перерахування коштів з картки на картку, оскільки це, на жаль, стало єдиним вирішенням ситуації. Причиною такої ситуації стала суттєва різниця між транспортною системою в країнах Європи та системою в столиці, якій поки не характерні згадані вище інновації.

Останньою, не менш важливою, проблемою виявилася відсутність будь-яких дій з боку місцевої влади щодо розвантаження найбільш актуальних маршрутів. Якщо транспортні послуги повинні надаватися якісно, а споживачі цих послуг повинні обов'язково сплачувати за користування такими послугами, то чи повинні останні бути надані належним чином та на достатньому рівні і забезпечувати хоча б мінімально вимоги своїх споживачів? В умовах сьогоднішнього дня, на жаль, і досі зустрічаються ситуації, коли пасажир ледь не вивалюється з вікон через відсутність вільного простору у маршрутному або автобусному транспорті, оскільки він єдиний із найближчих транспортних засобів, що може довести їх з пункту «А» до пункту «Б» в найбільш короткий термін. Замість того, щоб залучити на затребувані маршрути більше транспортних засобів, в Києві вводять нові маршрути, що взагалі не користуються попитом серед населення. Так, наприклад, в червні з метою «дослідження пасажиропотоку» ввели декілька пробних автобусних маршрутів [5]. Але чи необхідно було залучати додатково транспортні засоби з такою метою, Департамент транспортної інфраструктури Київської міської державної адміністрації так і не зміг пояснити, посилаючись на прийняття рішень щодо реорганізації маршрутної мережі в майбутньому. Інноваційним рішенням в розв'язанні даної проблеми могло би бути впровадження дистанційного дослідження пасажиропотоку завдяки електронній системі, подібній «Google Maps», або інших альтернативних електронних джерел для здійснення дистанційного оцінювання ситуації з пасажиропотоку. Зокрема, ввести нововведення в системі додатку «Київ Цифровий» щодо відтворення пасажиропотоку в режимі реального часу на конкретному маршруті.

Отже, дослідивши одразу три актуальні проблеми транспортної інфраструктури міста Києва слід наголосити на наступному:

1) вирішення фактичних проблем у сфері транспортної інфраструктури може провадитися із залученням інноваційних рішень, запозичених та доопрацьованих на національному і, відповідно, регіональному рівнях із транспортних систем інших країн Європи;

2) право людини як споживача на отримання якісних транспортних послуг повинно бути одним із пріоритетних напрямків при формуванні наступної Стратегії розвитку міста Києва;

3) безпека пасажирів під час перевезення на транспорті будь-якого типу – це запорука успішного формування практичної та ефективної транспортної системи не тільки в місті Києві, але й у всій Україні.

Література:

1. Інвестиційно-інноваційна діяльність транспортно-логістичних підприємств в умовах сучасного бізнес-середовища. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2021. С. 64–68. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/32_71_4/13.pdf (дата звернення: 19.11.2023).

2. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ : станом на 19 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 19.11.2023).

3. Ukrinform. У Києві показали нові автобуси з чемними водіями та комфортною температурою. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3288661-u-kievi-pokazali-novi-avtobusi-z-cemnimi-vodiami-ta-komfortnou-temperaturoou.html> (дата звернення: 19.11.2023).

4. Безготівкова оплата у маршрутках. Суспільне. Новини. 2023. URL: <http://surl.li/nigka> (дата звернення: 19.11.2023).

5. Некрасова К.У. У Києві від метро запустили новий маршрут автобусу (СХЕМА). Коментарі Україна. URL: <https://kyiv.comments.ua/ua/news/society/developments/18585-u-kievi-vid-metro-zapustili-noviy-marshrut-avtobusu-shema.html> (дата звернення: 19.11.2023).

Налуцишин Віктор Володимирович,

професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, доктор юридичних наук, професор

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Кожна держава зобов'язана захищати права людини, що передбачає вжиття заходів, спрямованих на охорону прав і свобод людини, здоров'я громадян, забезпечення збереження сприятливого довкілля і встановлення громадського порядку.

Названі заходи здійснюються за допомогою ухвалення внутрішньодержавних і міжнародних нормативних правових актів. Сутність міжнародного захисту прав людини полягає в тому, щоб відстоювати національні інтереси, інтереси різних соціально-політичних сил, загальнолюдські інтереси.

Під міжнародними механізмами захисту прав людини слід розуміти створені відповідно до норм міжнародного права міжнародні організаційні структури, основним призначенням яких є захист прав людини.

Судові механізми можуть бути розглянуті на прикладі Міжнародного Суду ООН, Міжамериканського Суду з прав людини або Європейського Суду з прав людини. У зазначених прикладах структура органу, компетенції одноосібних суддів і палат, а також спосіб вираження рішення ґрунтуються на усталеній практиці організації та роботи національних судових установ країн-учасниць із визначенням юрисдикції суду і ступеня обов'язковості його рішень.

Беручи до уваги необхідність захисту прав людини та основоположних свобод, гідності та цінності людської особистості, сприяння соціальному прогресу й умовам життя окремо взятого громадянина на державному та міжнародному рівнях, 10 грудня 1948 р. Резолюцією 217 А (ІІІ) Генеральної Асамблеї ООН було ухвалено Загальну декларацію прав людини [1].

На підставі Декларації було ухвалено низку обов'язкових до дотримання всіма державами - членами ООН документів: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права.

Комітет із захисту прав людини ООН - один із найважливіших органів із захисту прав людини на міжнародній арені. Комітет здійснює свою функцію за допомогою оцінки доповідей держав, а також шляхом розгляду індивідуальних скарг.

Регіональні механізми захисту здійснюється в рамках Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Європейського Союзу, Співдружності Незалежних Держав, Африканського союзу, Організації американських держав, Організації ісламських держав.

Відповідно до Загальної декларації прав людини, з метою додержання країнами-підписантами (учасниками Ради Європи) та забезпечення на своїй території прав та основоположних свобод людини, була прийнята Європейська Конвенція з прав людини (ЄКПЛ) [2]. Конвенція була відкрита для підписання 4 листопада 1950 року, набула чинності 3 вересня 1953.

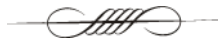
Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод створила особливий механізм їхнього захисту, який спочатку включав три органи, що були відповідальними за забезпечення дотримання зобов'язань, прийнятих на себе державами-учасницями Конвенції: Європейську Комісію з прав людини, Європейський Суд з прав людини і Комітет міністрів Ради Європи.

Питання захисту прав і свобод людини завжди залишатиметься актуальними та важливою темою як для всіх учасників міжнародного спілкування, що беруть безпосередню участь у питанні їхнього визначення, регламентації, закріплення в рамках міжнародних угод і домовленостей, так і для людської особистості, яка отримує основні переваги та захист відповідно до загальноновизнаних світових стандартів і принципів.

Доцільно розширювати способи співробітництва не тільки між державами, а й між індивідами з урахуванням природи прав і свобод людини та природи людини як такої. Необхідно навчитися передбачати потенційні загрози і знижувати ймовірність їх виникнення та руйнівну силу впливу спільними зусиллями до мінімальних меж.

Література:

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 04.12.2023 року).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 04.12.2023 року).

Налуцишин Володимир Вікторович,

доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОНАННЯ ПОСТАНОВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Згідно зі статтею 46 Європейської конвенції про права людини (ЄКПЛ) постанови Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) мають обов'язкову силу для відповідних держав [1]. ЄСПЛ покладає обов'язок виконання рішень не на заявника, а на відповідача. Виконання рішення має забезпечити держава.

Виконання рішень, винесених ЄСПЛ проти конкретної держави, передбачає з її боку вжиття заходів як індивідуального, так і загального характеру. Індивідуальні заходи передбачають усунення виявлених порушень прав людини, передбачених Конвенцією (відновлення судового розгляду, виплату компенсації); заходи загального характеру - спрямовані на запобігання таким порушенням у майбутньому, зокрема шляхом зміни чинного законодавства. Виконання права заявника на справедливість у процесі судового розгляду, закріпленого ст. 6 ЄКПЛ, можливе тільки за умови повного виконання рішення ЄСПЛ. Цей постулат відображено в ЄКПЛ і, що важливо, повністю реалізовано в практиці. Положення Конвенції передбачають наявність постійного контролю за виконанням зобов'язань на виконання рішень Європейського суду з прав людини всіма учасниками угоди.

Контроль за дотриманням узятих на себе державами зобов'язань згідно зі ст. 3 Статуту Ради Європи (РЄ) покладається на Комітет міністрів. Відповідно до положень цієї статті всі

держави - члени РЄ визнають принципи верховенства права та захисту прав і основних свобод громадян.

Контроль за виконанням рішень ЄСПЛ в частині виплати компенсацій і виправлення розбіжностей правових норм або судових практик держави-учасниці з нормами РЄ також покладається на Комітет міністрів. Якщо має місце факт невиконання або неповного виконання рішення ЄСПЛ, комітет зобов'язаний проінформувати про це РЄ.

Рішення, ухвалене ЄСПЛ, надсилається заявникові або його представнику, представнику відповідача та до Комітету міністрів одночасно. З моменту передачі рішення до секретаріату Комітету міністрів РЄ на державу-відповідача покладається обов'язок надавати інформацію про кроки, що робляться, виплату сум компенсації і, якщо необхідно, про вжиті індивідуальні та загальні заходи з метою виконання ухваленого ЄСПЛ рішення.

Чи може ЄСПЛ притягнути до відповідальності державу, яка не виконує його рішення? На жаль, відповідальність за ігнорування вердиктів ЄСПЛ має суто політичний характер. Вона полягає в умовному погіршенні відносин з європейськими державами, що може призвести до негативних економічних наслідків. Якщо країна прагне вибудувувати плідні відносини з Європою, вона зацікавлена в реалізації рішень Суду.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.12.2023 року).

Налуцишин Роман Вікторович,

асистент кафедри теорії та історії держави і права

Хмельницького

університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСНОВНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Права людини - це невід'ємні права, якими володіє кожна людина. Чинні національні закони, політичні рішення, процесуальні норми та механізми є ключовими факторами для реалізації прав людини в кожній країні. Тож обов'язок держави дотримуватися, заохочувати, захищати та здійснювати права.

Держави збираються на міжнародні зустрічі та розробляють угоди, предметом яких є права людини. Ці угоди встановлюють для держав реальні норми поведінки, що накладають на них певні обов'язки щодо громадян. Угоди можуть бути двох видів: юридично обов'язкові та не обов'язкові. Обов'язковий документ, часто іменований «договором», «конвенцією» або «пактом», являє собою зобов'язання держави забезпечувати права на національному рівні. Факт появи нових угод щодо захисту прав людини свідчить про зростаюче розуміння значущості самих прав людини. Тільки в рамках ООН існує більше сотні документів, що стосуються прав людини

Найважливішим універсальним документом з прав людини є *Загальна декларація прав людини*, ухвалена 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН [1]. Вона отримала настільки широке визнання, що її від початку необов'язковий характер змінився, і тепер на неї часто посилаються як на юридично обов'язковий документ звичаєвого міжнародного права.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП) і *Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права* (МПЕСКП) набули чинності 1976 року і є основними юридично обов'язковими документами, які застосовуються в усьому світі. Обидва пакти були розроблені з метою розширити права, викладені у Загальній декларації прав людини, і надати їм юридичної сили (в рамках договору).

Конвенція про права дитини (1989 р.) визнає, що права людини поширюються також і на дітей, і що люди, які не досягли 18-річного віку, потребують особливого захисту з метою забезпечити їхній всебічний розвиток, виживання та повагу до їхніх особливих інтересів.

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.) забороняє і засуджує расову дискримінацію та вимагає, щоб держави-учасниці вжили заходів для її остаточного викорінення, використовуючи для цього всі належні засоби, включно із заходами, що вживаються владними органами та інші.

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.) присвячена дискримінації, на яку часто систематично наражаються жінки, і причиною цього є «відмінність, виняток або обмеження за ознакою статі, що спрямовані на послаблення або зводять нанівець визнання, користування чи здійснення жінками [...] прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-якій іншій галузі» (стаття 1). Держави зобов'язуються засудити цю дискримінацію та вжити негайних заходів для забезпечення рівності.

Конвенція із запобігання катуванням і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1984 р.), визначає катування як «заподіяння сильного болю або страждання, фізичного або морального» (стаття 1.1) з наміром отримати відомості, як покарання або примус, або на ґрунті дискримінації. Цей документ зобов'язує держави, які його підписали, вживати ефективних заходів для запобігання тортурам на території їхньої юрисдикції та забороняє висилати людей на їхню батьківщину, якщо є причина вважати, що там їх піддадуть тортурам.

Конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей (1990) до поняття «трудящий-мігрант» відносить «особу, яка займатиметься, займається або займалася оплачуваною діяльністю в державі, громадянином якої він або вона не є» (стаття 2.1), а також членів його/її родини. Окреслюючи права людини, якими мають користуватися ці люди, Конвенція уточнює, що ні в документальному чи юридичному плані, ні в реальному житті не можна допускати дискримінації щодо права на свободу та безпеку і на захист від насильства або позбавлення волі.

Конвенція про права інвалідів ознаменувала не тільки істотне зрушення у визначенні того, що таке люди з обмеженими можливостями, а й сприяла їхньому визнанню як суб'єктів, які користуються нарівні з усіма правами людини та основними свободами. Конвенція роз'яснює порядок застосування прав щодо цих людей і зобов'язує держави, які підписали цей договір, вжити розумних заходів для того, щоб люди з інвалідністю могли більш ефективно користуватися своїми правами, наприклад, забезпечити їм доступ до соціальних послуг і культурного життя.

Конвенція для захисту всіх осіб від насильницького зникнення розглядає феномен, що став глобальною проблемою. Конвенція забороняє «арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі в будь-якій іншій формі» (стаття 2), чи то представниками держави, чи то іншими особами, які діють за згодою держав, з подальшою відмовою визнати факт позбавлення волі або приховування долі чи місцезнаходження зниклої особи. У ньому йдеться про те, що немає жодних особливих обставин, які можуть послужити приводом для відмови у визнанні факту позбавлення волі та приховування даних про долю або місцезнаходження зниклої особи. Мета документа - покласти край цим цинічним хитрощам і спробам серйозно і безкарно порушувати права людини.

У багатьох випадках реальні гарантії прав окремої особи або групи осіб залежать від тиску міжнародного співтовариства і, значною мірою, від роботи неурядових організацій. Варто домогтися того, щоб держави гарантували права людини на національному рівні і розробили належний механізм усунення будь-яких порушень.

Література:

Омельчук Олег Миколайович,

ректор Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, Президент Міжнародної громадської організації «Євразійська асоціація правничих шкіл та юристів», доктор юридичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, заслужений юрист України

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУДОВИХ СИСТЕМ

З 24 лютого 2022 року, у зв'язку із вторгненням російських військ в Україну, введено воєнний стан на всій території держави. Умови воєнного стану значно впливають на всі правовідносини та інституції в країні. Судова гілка влади, так само як і інші правові інституції, піддавалася впливу війни. Однак, навіть в умовах воєнного стану, конституційне право людини на судовий захист не повинно бути обмеженим. Можливість усунення недоліків в українському електронному судочинстві полягає, зокрема, і у врахуванні зарубіжного досвіду в цій галузі. Для цього було проаналізовано практику країн американського континенту, найбільш розвинених країн Азії та Європи.

У зарубіжних країнах потреба у впровадженні електронного судочинства виникла в кінці 80-их років XX століття та розвивалася завдяки досягненням та пілотним проектам у 90-их роках. У квітні 2009 року був узятий в експлуатацію Меморандум про систему електронного судочинства у США та Англії, який результативно визначив попередні досягнення у веденні судочинства за допомогою інформаційних технологій і мережі Інтернет [1]. Основною метою використання комп'ютерної техніки у судочинстві стали систематизація судових документів (позовів, рішень, заяв, ухвал, клопотань), використання електронного судочинства для вирішення різних категорій справ та забезпечення необмеженого доступу до них для всіх зацікавлених сторін, зокрема адвокатів, які потребують швидкого та безперешкодного доступу до необхідних документів для вирішення справ (особливо актуальним у цьому контексті є впровадження електронного судочинства у сфері загальної системи права).

В американській юридичній практиці функціонують дві електронні системи, які сприяють впровадженню електронного судочинства. Перша з них – «Відкритий доступ до судових електронних записів» (Public Access to Court Electronic Records (PACER)) (<http://www.pacer.gov/cmecf/>) – PACER (діє з 1988 року). Ця система є своєрідною базою даних судових документів, до якої можна отримати вільний доступ. Для отримання інформації про конкретний судовий документ користувач повинен зареєструватися у системі, ввести номер справи, прізвище судді, позивача, відповідача чи скористатися іншими параметрами пошуку. Ця система схожа на український Єдиний державний реєстр судових рішень. Користування PACER є платним: перегляд, копіювання або друк однієї сторінки документа коштує 0,08 долара [2]. Друга система - CM/ECF (діє з 2001 року) - необхідна для подання документів до суду. На відміну від PACER, де користувач може зареєструватися самостійно, в CM/ECF діють інші правила. Логін та пароль надаються користувачеві тільки судом федерального рівня, і цей логін (user id) замінює електронний підпис на документі, а використання його регулюється чітко визначеними нормами. Подавання документів до суду у електронному вигляді у CM/ECF є безкоштовним, без обов'язкової сплати судового збору (державного мита). Це є однією з основних переваг CM/ECF. Подаючи документ, заповнюється стандартне досьє (також у електронному форматі), вказуються дані про особу, що подає документ, номер справи та інша

інформація. Це дозволяє головному серверу переслати на сервер відповідного суду та зробити інформацію доступною для користувачів системи PACER. Можна відзначити тенденцію до зростання кількості судових справ у США у електронному вигляді. Проте документи, які містять неприпустимі для розголошення відомості, зазвичай подаються у письмовій формі і зберігаються у форматі Adobe Portable Document (pdf.) для забезпечення їх безпеки від змін чи знищення. Системи доступні всім особам, які мають доступ до Інтернету та Інтернет-браузера, таких як Internet Explorer, Firefox, Mozilla.

Також важливо відзначити, що з 2002 року в судовій системі Канади було впроваджено систему електронної подачі документів (e-filing). Всі суди Канади використовували електронні технології для поліпшення доступу до судових матеріалів, надаючи безкоштовний доступ до рішень, які знаходилися в їх базах даних. Крім того, веб-сайт www.canlii.org (Canadian Legal Information Institute) надавав доступ до канадського законодавства та судових рішень.

Аналізуючи досвід європейських країн, можна помітити, що там були прийняті ряд нормативно-правових актів Ради Європи, які сприяли розвитку електронного судочинства. Наприклад, був створений Європейський портал електронного судочинства (<https://e-justice.europa.eu>), що зміцнив прозорість системи правосуддя країн-членів, надаючи громадянам інформацію рідною мовою про судову систему та процедури. Інформація на порталі переведена на 23 офіційні мови Європейського Союзу. Мета цього portalу була спрямована на поліпшення доступу до правосуддя для громадян Європейської Спільноти. Фінляндія визначається як лідер у використанні технологій безпаперового документообігу в судовому процесі. Перехід правоохоронних органів Фінляндії до такого виду документообігу відбувся досить швидко, оскільки територія країни мала низьку щільність правоохоронних органів. Фінляндія визнана однією з провідних країн у галузі телекомунікаційних технологій.

У 2014 році Верховний народний суд Китаю запустив систему «Все про все», що об'єднує 16 державних органів, включаючи Міністерство громадської безпеки, Міністерство транспорту, Міністерство цивільної адміністрації, Народний банк Китаю та інші, охоплюючи понад 3900 банків і фінансових інститутів. Система дозволяє державним органам надсилати запити за 25 пунктами з 16 категорій об'єктів контролю, таких як нерухомість, банківські вклади, фінансові продукти, судна, транспортні засоби, цінні папери, інтернет-фонди тощо. Мета цього механізму - збільшити ефективність доступу до інформації та судового процесу, максимально використовуючи онлайн формат. У 2017 році в Китаї стартував перший в світі інтернет-суд у місті Гуанчжоу [3]. За даними на 2023 рік, на території Китаю функціонують три інтернет-суди. Згідно з «Положенням про деякі питання розгляду справ інтернет-судами», прийнятим Верховним народним судом Китаю 6 вересня 2018 року та набравши чинності з 7 вересня 2018 року, інтернет-суди першої інстанції розглядають позови стосовно електронної комерції, Інтернет-сервісів, інтернет-кредитів, авторського права на твори, що публікуються або поширюються в Інтернеті, доменних імен, і кіберзлочинів [4].

Електронне судочинство, як складова електронного врядування, є ключовим принципом організації судової влади. Це реалізується через використання передових інформаційних технологій для забезпечення роботи суду в реальному часі з метою забезпечення максимальної доступності до правосуддя для зацікавлених сторін. Крім того, це спрямовано на досягнення найвищого рівня ефективності судової системи та підтримання постійного зв'язку між судами та учасниками процесу. Рух до електронного правосуддя є глобальним явищем і розгортається в усіх регіонах світу. Таким чином, подальший розвиток цього напрямку в Україні стає необхідним елементом стратегічного удосконалення судової системи.

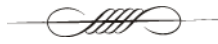
Література:

1. Арсірій Р. О. Електронний документообіг у суді.
URL:<http://zib.com.ua/ua/119060-lektronniy-dokument-bez-cifrovogo-pidpisu.html>

2. Головченко О. Електронне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку. Вісник Державної судової адміністрації України. 2019. № 1(14). С. 23- 25. URL: <http://dsa.court.gov.ua.userfiles.DSA%202010-.1.PDF>

3. Chinese court system: internet courts. URL: <https://www.lexology.com/commentary/litigation/china/global-law-office/chinese-court-system-internet-courts> (дата звернення 19.11.2023)

4. Provisions of the Supreme People's Court on Several Issues Concerning the Trial of Cases by Internet Courts. URL: <https://www.court.gov.cn/zixun-xiangqing-116981.html> (дата звернення 20.01.2023)

Панченко Сергій Володимирович,

старший викладач кафедри історії та теорії держави і права

Чорноморського національного університету імені Петра Могили,

керуючий партнер Адвокатського бюро «Панченко та партнери», доктор філософії з права

ПОНЯТТЯ «ОХОРОНИ» ТА «ЗАХИСТУ» В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Законодавцем та юридичною наукою розглядається захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів фізичних осіб, юридичних осіб, державних органів та органів місцевого самоврядування як найбільш важлива гарантія реального здійснення суб'єктивних прав [3, с. 10].

Поняття «охорона» та «захист» цивільних суб'єктивних прав ставали предметом досліджень вітчизняних вчених неодноразово, що вказує на актуальність теми. Ми пропонуємо дослідити вищенаведені поняття в актах цивільного законодавства та з'ясувати сутність та основні закономірності їх використання. Загалом, категорії «охорона» та «захист» можуть використовуватись одночасно у тому чи іншому правовому акті та за своєю суттю несуть різне змістове навантаження.

Законодавець широко застосовує два юридичні поняття: «охорона» і «захист» (термін «охорона» зустрічається у назвах понад півсотні законодавчих актів, «захист» також часто вживається), часто взаємозамінюючи їх. Ці поняття особливо часто вживаються з питаннями гарантування широкого спектру прав (людини, громадянина, споживача, власника тощо), зважаючи на те, що законодавче закріплення прав не уявляється без рішення концептуального питання їх забезпеченості, а отже – захисту і охорони [1, 27-28].

Дослідженню понять охорони та захисту в теорії права та різних галузях права присвячено праці таких вчених: І.О. Дзера, О.С. Іоффе, М.О. Легенченко, М.С. Малєїн, Л.А. Музика, Г.А. Осетинська, З.В. Ромовська, Р.О. Стефанчук, Я.М. Шевченко, В.І. Щербина та ін.

В главі першій Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) «Цивільне законодавство України» окрім кола відносин, які регулюються цивільним законодавством, їх учасників та загальних засад, визначено, що ж відноситься до актів цивільного законодавства України, також сформульовано загальні положення щодо договору, звичаїв та міжнародних договорів. Предметом нашого дослідження є аналіз та тлумачення понять «охорона» та «захист» в актах цивільного законодавства.

Основу цивільного законодавства становить Конституція України [5]. Окремо дослідимо статті, де використані досліджувані категорії. Наприклад, поняття «охорони» використовується для позначення окремих положень в таких статтях: «земля... перебуває під... охороною держави» (ст. 14), охорони праці (ст. 24), охорони громадського порядку (ст. 35), охорони здоров'я (ст. 49), також можемо виділити з контексту, наприклад, ... материнство і батьківство охороняються державою (ст. 51), також йде мова про охорону культурної спадщини: «Культурна спадщина охороняється законом» (ст. 54), положення щодо

охорони довкілля, природи (ст. ст. 85, 116, 119), охорона дитинства, охорона здоров'я (ст. 92), охороні правопорядку та громадської безпеки, пам'яток історії (ст. 138) [5].

Булавина С. вказує на те, що поняття «охорона» у термінологічних словосполученнях Конституції вживається для позначення досить широкого кола повноважень державних органів, що передбачають, зокрема: запобігання, недопущення правопорушень та поновлення прав і свобод у випадку їх порушення та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності [1, с. 30]. Тобто, Конституцією України, використовується поняття «охорони» для окреслення кола правовідносин, які перебувають під охороною держави та не можуть порушуватися.

У свою чергу поняття «захисту» розкривається у таких статтях Конституції України: «... гарантується захист ... інших мов національних меншин України» (ст. 10); «захист прав суб'єктів права власності» (ст. 13); «захист суверенітету і територіальної цілісності України ...» (ст. ст. 17, 65); захист прав, репутації тощо (ст.ст.34, 35); рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: ... правовим захистом... (ст. 24); «Україна гарантує ... захист своїм громадянам ...» (ст. 25); кожному гарантується судовий захист права ... (ст. 32); захист репутації або прав інших людей... (ст. 34); захист прав і свобод інших людей (ст. 35); ... здійснення і захист своїх прав і свобод ... (ст. ст. 36, 39, 55, 85); ...захист конкуренції ... (ст. 42); захист від незаконного звільнення (ст. 43); захист своїх економічних і соціальних інтересів ... (ст. 44); ... соціальний захист ... (ст. ст. 46, 47, 116); захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів ... (ст. 54); право на захист (ст. ст. 63, 129) тощо [5].

Тобто, коли йде мова про поняття «захисту», то в основному законі держави чітко вказано, які права, свободи, інтереси учасників правовідносин підлягають захисту та в деяких випадках визначено негативні наслідки для правопорушника.

Відповідно до ч. 2 ст. 4 ЦК України основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Перші ніж перейти до дослідження чинного ЦК України, звернемо увагу на положення Цивільного кодексу УРСР (далі – ЦК УРСР).

В ЦК УРСР від 18.07.1963 р. у ст. 6 було визначено загальні положення щодо захисту цивільних прав та способи їх захисту, зокрема: визнання цих прав; відновлення становища, яке існувало до порушення права, і припинення дій, які порушують право; присудження до виконання обов'язку в натурі; компенсації моральної шкоди; припинення або зміни правовідношення; стягнення з особи, яка порушила право, завданих збитків, а у випадках, передбачених законом або договором, - неустойки (штрафу, пені), а також іншими засобами, передбаченими законом[9]. При розгляді ст. 7 ЦК УРСР ми бачимо, що категорія захисту застосовується у випадку порушення прав особи, зокрема, передбачено, що особи щодо яких поширені відомості, що не відповідають дійсності вправі разом і з спростуванням інформації вимагати відшкодування майнової і моральної (немайнової) шкоди.

В главі 3 ЦК України «Захист цивільних прав та інтересів» розкривається сутність поняття «захист». Поряд з тим по тексту кодексу, широко використовуються категорію «захист», а саме: судовий захист (ст. 3); захист цивільних прав та інтересів (глава 3); захист інтересів юридичної особи (ст. 95); вимога про захист (ст. 256); захист особистого немайнового права (ст. 275); захист гідності та честі, ділової репутації (ст. ст. 298, 299); захист права власності (ст. 391) тощо. Тобто поняття «захист» розкрито в кодексі і воно відрізняється від поняття «охорони», яке також висвітлене в ЦК України. В наукових працях визначено, що у Цивільному кодексі України термін “охорона” вживається у статтях, що регулюють особисті немайнові відносини [10, с.217], однак ми не погоджуємося з таким підходом, оскільки це поняття застосовується і до інших видів правовідносин, зокрема, до врегулювання питань щодо права інтелектуальної власності. На підтвердження вищевказаного, наведемо положення зі статей ЦК України: охорона довкілля (ст. 9); охорона здоров'я (ст. 29); охорона інтересів особи, , яка зображена на фотографіях та в інших художніх творах (ст. 240); ... охорони громадського порядку, життя та здоров'я людей (ст. 313) охорона культурної спадщини (ст. 352), земля ... перебуває під особливою охороною держави (ст. 373), визначено

особливості охорони окремих об'єктів авторського права (ч.ч.4,5 ст. 433), правової охорони раціоналізаторської пропозиції (ст. 482), правова охорона комерційного найменування (ст. 489), правової охорони торговельної марки (ст. 494), правова охорона географічного зазначення (ст. 501), охорона комерційної таємниці (ст. 507) тощо.

Тобто в ЦК України поняття «охорони» та «захисту» широко застосовуються та не ототожнюються, оскільки мають власне змістове навантаження.

На думку С.Я. Вавженчук при регулюванні порядку охорони певних об'єктів в законах закріплені норми, які чітко встановлюють правило поведінки суб'єктів щодо об'єкту, який охороняється, а також визначено порядок захисту цих об'єктів під протиправної поведінки та посягань [2, с. 46].

До актів цивільного законодавства також відносять інші закони України, ми зупинимось на характеристиці лише деяких з них. В Законі України «Про охорону дитинства» [8] поняття «охорони» в першу чергу відображено в назві закону і по тексту закону понад 40 разів: охорона дитинства; охорона здоров'я; охорона прав та інтересів тощо. Також в законі використано категорію захисту, яка більш детально розриває сутність охорони та полягає в таких аспектах: соціальний захист; захист прав дитини; захист країни; тимчасовий захист; захист особистих і майнових прав дітей; захист репутації, гідності; захист населення; захист прав та інтересів тощо. В Законі України «Про захист прав споживачів» [7] йдеться про захист прав, захист прав споживачів, захист державою, захист своїх законних прав та інтересів, захист службових осіб, захист життя, здоров'я, честі, гідності, майна службової особи тощо.

Погодимось з науковим підходом, що в споживчій сфері відбувається трансформація загально-правових норм у площину фактичних індивідуальних дій суб'єкта господарювання та споживача. В результаті чого в особи-споживача виникає суб'єктивне цивільне право на захист у разі порушення підприємцем якісних та кількісних умов або надання послуги чи виконання роботи [4]. Закон України «Про захист прав споживачів» наділяє обов'язком державні органи, органи місцевого самоврядування, громадські організації сприяти охороні, захисту та безпосередньо захищати порушені права споживачів [11, с. 205-206].

На думку Яновицької Г.Б., охорона прав споживача попереджує порушення його прав, а захист спрямований саме на поновлення порушених прав. Авторка зазначає, що захист прав споживачів є частиною охорони цих прав і виникає лише в разі порушення (загрози порушення) їх суб'єктивних прав. Захист прав споживачів може здійснюватися не тільки за допомогою норм цивільного, а й кримінального, адміністративного, процесуального законодавства [11, с. 112].

Г.А. Осетинська при проведенні дисертаційного дослідження на «Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством» дійшла висновку, що поняття «правовий захист» охоплюється поняттям «правова охорона», також авторка зауважує, що більш вдалою назвою для Закону України «Про захист прав споживачів» слід визнати назву «Про охорону прав споживачів» [6, с. 114]

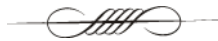
Не погоджуємось з підходом вчених, що зміст юридичних термінів «захист» і «охорона» у текстах різних нормативно-правових актів дає підстави говорити, що зазначені терміни вживаються найчастіше як синоніми чи подібні за значенням поняття стосовно мети, завдань, методів [1, с. 27].

Отже, з дослідження положень актів цивільного законодавства, ми можемо зробити висновок, що законодавець широко використовує поняття «охорона» та «захист», при цьому досліджувані поняття не ототожнюються, а мають власний зміст та розкривають сутність різних понять. Тобто розкриваючи сутність охорони як ширшого поняття, варто вказати на те, що охорона гарантує захист.

Література:

1. Булавіна С. Давидова Т. "Захист" та "охорона": теоретичні аспекти юридичних термінів. Історико-правовий часопис. 2017. № 1. С. 27-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2017_1_6.

2. Вавженчук С. Я. Співвідношення понять "захист" та "охорона" трудових прав в чинному законодавстві. Форум права. 2010. № 1. С. 45-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_1_9
3. Гнатів О.Б. Захист права власності в цивільному праві: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2015. 202 с.
4. Коссак В. Проблеми захисту прав споживачів. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції. Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 7-8 лютого 2018р. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/Final_1_2.pdf
5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
6. Осетинська Г.А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київський національний університет ім. Т. Шевченка. К., 2006. 189 с.
7. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ. Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 30, ст.379.
8. Про охорону дитинства Закон України від 26.04.2001 № 2402-ІІІ. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 30, ст.142
9. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. № 1540-VI. Стан: Втратив чинність. Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#o25>
10. Цивільне право України: підручник: У 2х томах. О.в.Дзера, Д.В, Боброва, А.С.Довгерт та ін. К. : Юрінком Інтер, 2002. Кн.1.720 с.
11. Яновицька Г.Б. Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2021. 439 с.

Петришин Олександр Віталійович,
Суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОБОРОНОЗДАТНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Перш за все, слід наголосити на тому, що сьогодні Конституція України розуміється документом установчої сили, яка організує певним чином політичне управління в державі, у цьому сенсі засновує державу, її інститути та їх взаємодію з громадянами. Показовим є те, що у цілій низці рішень Конституційного Суду України окремо наголошується на такому установчому для держави значенні конституційних норм.

Через це постає питання про необхідний набір найбільш значимих для суспільства та держави проблем, які має вирішувати Конституція. Доречним тут може бути класичний підхід за посередництвом обов'язкового переліку конституційних законів. Звернемося до тих країн, в яких немає Конституції як єдиного нормативного акту, наприклад, у Королівстві Швеція їх налічується всього чотири: про спадкоємність трону, про форму правління, про свободу друку, про інформацію. Водночас, тенденцією останніх років є розширення сфери державного управління суспільними справами, а тому й урядового впливу.

За минулих часів Конституції традиційно сприймалися у суспільстві, політиками та й юридичною спільнотою як декларації, програмні документи і загальний орієнтир для усієї системи законодавства. Відтак вимоги до конституційних норм як до діючого права взагалі не ставились. За великим рахунком, конституційні норми формувались у такий спосіб, що їх було неможливо і не потрібно практично застосовувати.

Уперше в Конституції України 1996 року, за прикладом Конституцій країн ЄС, міститься норма щодо прямої дії конституційних норм, що передбачає те, що вони безпосередньо регулюють відносини держави і людини, особливо коли йдеться про реалізацію конституційних норм. Крім того, набуває значимості й та обставина, що Конституція може безпосередньо застосовуватися у відносинах між приватними особами (горизонтальне конституційне право). З іншого боку, Конституція сьогодні не може розумітись лише як сукупність конкретних норм – правил, вона може складатися із декількох «конституцій» та преамбул до конституцій (Франція), прямо або імпліцитно включає в себе цінності або загальні принципи права (в залежності від термінології).

Звідси питання про особливу важливість захисту конституцій і про необхідність та призначення конституційного контролю в демократичній державі, конституційні суди, основною функцією яких є якраз захист Конституції, які є невід'ємним складником форми державного правління.

Конституційний Суд діє як інституція, що покликана захищати конституційні цінності: суверенітет, територіальну цілісність, демократію, права людини, верховенство права.

За період з 24 лютого 2022 року по сьогоднішній день Конституційним Судом України ухвалено 24 рішення, з яких рішень Великої палати – 5 (рішення за конституційними поданнями - 4, рішення за конституційною скаргою - 1). Крім того, було ухвалено 19 рішень Сенатів Конституційного Суду.

Таким чином, можна стверджувати, що Конституційний Суд виконує свої функції та приймає у такий спосіб участь у спротиві агресії російської федерації.

У цьому сенсі найбільш важливим видається наступне:

1. Демонстрація і підтвердження для всього суспільства країни, яка веде важку війну, що Конституція України не відмінюється, вона діє, хоча із певними застереженнями відповідно до умов воєнного стану, передбачених у конституційних нормах.

2. Застосування концепції «демократії, яка здатна себе захищати» або як її ще визначають в європейській конституційній доктрині – «оборонна демократія» або «войовнича демократія».

У цих умовах Конституційний Суд ухвалив низку конкретних рішень, які безпосередньо спрямовані на сприяння захисту від агресора, серед яких найважливішими є:

1. Рішення від 6 квітня 2022 року у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16³ Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посиленій соціальний захист військовослужбовців).

У цій справі Конституційний Суд наголосив, що в умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії російської федерації проти України; відтак усебічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України визначається одним із засобів розширення оборонних можливостей держави.

2. Рішення від 27 грудня 2022 року у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (справа щодо повної назви релігійних організацій).

У цій справі Конституційний Суд бере до уваги той факт, що ухвалення цього Рішення відбувається в умовах введеного в Україні воєнного стану, під час боротьби Українського народу проти агресії російської федерації, що обумовлює висновок Конституційного Суду України про домірність (пропорційність) застосованих заходів.

До початку повномасштабної агресії з цією метою Конституційним Судом було надано Висновок від 22 листопада 2018 року у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

В результаті конституційних змін преамбула Конституції України була доповнена посиленням на європейську ідентичність українського народу і незворотність Європейського та Євроатлантичного курсу України. Відповідно до цього до повноважень Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України були віднесені повноваження щодо реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Крім того, Конституційним Судом було ухвалено Рішення від 16 липня 2019 року у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», яким було визнано таким, що відповідає Конституції України (є конституційним) оскаржуваний Закон від 9 квітня 2015 року.

У вказаному Рішенні Конституційний Суд наголосив на тому, що «засудження Законом нацистського режиму та комуністичного режиму і встановлення заборони на використання їхньої символіки обумовлені легітимною метою - не допустити повернення до тоталітарного минулого. Така заборона покликана унеможливити будь-які спекуляції з використанням історичного минулого, пов'язаного з тоталітарними режимами, не допустити звеличування цих режимів, виправдання їх злочинів. Символіка, що безпосередньо пов'язана з тиранією державних інституцій та їх сваволею, загалом асоціюється з негативними та деструктивними політичними ідеями, реалізація яких упродовж 1917-1991 років виштовхнула українське суспільство на узбіччя цивілізаційних процесів, позбавила Український народ його права на власну державу, зруйнувала традиційні моральні та культурні ідеали, призвела до масових порушень основоположних прав людини, багатомільйонних людських жертв та значних втрат матеріальних ресурсів».

В контексті реалій воєнного стану виникла низка актуальних проблем щодо необхідності та доцільності відтермінування рішень Конституційного Суду, пов'язаних з необхідністю додаткових бюджетних витрат. При цьому використовуються 2 підходи: відтермінування ухвалених рішень на певний термін – 3-6 місяців, або набрання ними чинності пов'язується із закінченням воєнного стану.

Крім того, Конституційний Суд ухвалив конкретні рішення щодо захисту цілої низки конституційних прав громадян передовсім в режимі провадження по конституційним скаргам (трудових, пенсійних та інших).

Таким чином, все більш питому вагу в рішеннях Конституційного Суду займають сьогодні питання захисту конституційних прав людини. Відповідно конституційна скарга повинна мати своїм результатом не лише визнання певних законодавчих норм неконституційними, а й безпосередній захист прав людини (ФКС – 95%). В усіх своїх рішеннях Конституційний Суд прагне до використання усталених підходів та стандартів діяльності європейських конституційних судів, провідною ідеєю яких є дотримання принципу верховенства права (правовладдя), демократичних засад діяльності державної влади.

Зокрема, для цього у Конституційному Суді з метою розширення можливостей доступу громадян до конституційного правосуддя був розроблений спеціальний формуляр конституційної скарги, який містить конкретні вимоги до подання скарги, її змісту, структури та форми, що має на меті істотне спрощення звернень приватних громадян до Конституційного Суду для захисту своїх конституційних прав.

Піндера Микола Володимирович,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Миколаївського національного аграрного університету

ПРАВО НА ЗАХИСТ ЗДОРОВ'Я ТА ЖИТТЯ: ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сьогодні від безпекової ситуації у закладах освіти залежить організація освітнього середовища та здобуття освіти молоддю України. З запровадженням воєнного стану в Україні (лютий 2022 р.) освітній процес був переведений в онлайн форму здобуття освіти [1, с. 9], а з вересня 2023 року в багатьох закладах вищої освіти відбувається змішана форма.

Негативний вплив війни на організацію освітнього процесу вимагає від освітньої сфери трансформації та гнучкості у своїй діяльності [2, с. 185]. На період дії воєнного стану на перший план виходить необхідність убезпечення учасників освітнього процесу. В Україні найвищою соціальною цінністю визнаються недоторканність і безпека (Конституція України, стаття № 3).

Свій фронт – фронт освіти освітяни тримають гідно, але потрібна кропітка робота по відновленню емоційного стану професорсько-викладацького складу та здобувачів освіти вищих. Для того щоб українська молодь мала доступ до якісної освіти, а кожен співробітник відчував турботу та увагу потрібен чітко налагоджений освітній процес й безпека. Право на безпеку має кожен освітянин, це найголовніше.

Стратегічне бачення безпечного освітнього середовища надає можливість закладам вищої освіти організувати навчання в очному режимі, або запровадити змішану форму навчання. Головне – реалізація ефективних превентивних заходів щодо запобігання правопорушень в освітньому середовищі, наявність захисних споруд у закладах освіти й комфортні умови перебування в них. Це буде сприяти емоційному добробуту всіх учасників освітнього процесу [3, с. 19]. Без уваги не залишається інформаційна та соціальна безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Зрозуміло, діяльність та режим роботи закладів вищої освіти буде залежити від безпекової ситуації у місті розташування установи. Місцеві органи влади та військові адміністрації повинні оцінити ситуацію та призначити комісію з обстеження освітнього закладу. Предмет обстеження - готовність до організації освітнього процесу та створення безпечних умов для всіх його учасників [4, с. 42].

Не обговорюється відповідальність за безпеку керівника закладу вищої освіти. Керівник повинен подбати за своєчасну розробку стратегії створення безпечного освітнього середовища; впровадити чіткий алгоритм дій у разі небезпек; забезпечити в укриттях та захисних спорудах комфортне перебування учасників освітнього процесу тощо. Є наступні вимоги до готовності закладів вищої освіти до організації й проведення освітнього процесу в умовах воєнного стану Це безпекові заходи, їх потрібно виконувати:

- наявність укриття, яке відповідає вимогам безпеки [5, с. 599];
- відпрацьований алгоритм оповіщення учасників освітнього процесу про небезпеку;
- готовність співробітників освітньої установи реагувати на небезпечні ситуації, загрози, наявність плану евакуації;
- гнучке систематизоване навчання та тренування персоналу закладу щодо дій в екстремальних ситуаціях;
- організація мінної безпеки, безпечна територія та система профілактичних заходів щодо вибухових пристроїв тощо.

Як бачимо, організація та обладнання укриттів у закладах вищої освіти є обов'язковою умовою. Спеціально організовані приміщення повинні пройти відповідну експертизу та відповідати нормативним вимогам, служити захистом для учасників освітнього процесу в разі фізичної небезпеки. Бути забезпечені необхідним майном та компонентами освітнього

середовища. Враховуючи відключення світла, варто продумати достатнє освітлення з різними варіантами включення.

Більшість укриттів у освітніх установах планують в підвальних приміщеннях [6, с. 234]. Такі приміщення раніше не використовувались для перебування в них, їм потрібен ремонт та перепланування відповідно до вимог нормативно-правовій бази. Треба звернути увагу на зручність перебування в таких приміщеннях, безпеку та комфорт у продовж певного часу (загроза може тривати декілька годин).

Обов'язкова умова для укриття: спланований змістовий контент роботи; технічні засоби навчання для продовження освітнього процесу; психологічний супровід учасників освітнього процесу. Керівником цивільного захисту (ЦЗ) освітньої установи та начальником штабу ЦЗ заздалегідь розробляється план реагування на надзвичайні ситуації, згідно якого перед початком занять (вересень) відбувається ознайомлення здобувачів з місцем розташування, правилами поведінки під час переміщення до укриття та перебування в ньому; сигналом про тривогу.

Дії учасників освітнього процесу за сигналом «Повітряна тривога» мають бути доведені до автоматизму. Це забезпечить швидке реагування на небезпеку, сприятиме уникненню паніки. Такий автоматизм дій досягається чітким інструктажем та тренуванням евакуації. Шлях до укриття має бути постійно вільним. Безпека забезпечується продуманим алгоритмом дій персоналу освітньої установи. Звертаємо увагу, укриття закладу освіти повинні бути розраховані лише на учасників освітнього процесу.

Важливим у безпеці учасників освітнього процесу є організація перебування молоді та персоналу в захисному укритті. Розміщує, тих хто прибув до захисної споруди відповідальна особа, перевірку наявності здобувачів здійснює викладач, який проводив заняття зі студентами.

Молодь має різний психологічний стан, тому треба продумати на час перебування в укритті різноманітні психологічні заходи. Це потрібно для переключення уваги від гучних звуків сирени, сприйняття негативної інформації, зниження напруження, допомоги перебування у замкненому просторі.

Заходом безпеки треба вважати збір інформації під час тривоги, необхідно уточнювати ситуації в районі розташування закладу, особливо під час вимушеної евакуації, яка проводиться у випадку: пошкодження споруди, у який неможливе подальше перебування; пожежі у будівлі закладу освіти та утворення в ній небезпечної концентрації шкідливих газів; підтоплення приміщень укриття тощо.

У планах реагування на надзвичайні ситуації треба передбачати «безпечні локації». Вони виконують функцію захисту у випадках, коли є раптова загрози життю і здоров'ю учасників освітнього процесу. Нажаль буває так, що ракетний удар або атака дронами не супроводжувалась оповіщенням через це учасники освітнього процесу не змогли своєчасно дістатися до сховища. У такому випадку тимчасовим укриттям для тих, хто перебуває на території освітнього закладу, можуть бути «безпечні локації» - окремі приміщення в будівлі чи на території закладу. Це може бути надійним захистом від наслідків фізичних небезпек бойових дій (уламки скла, цегли, роздрібнених елементів касетних бомб та снарядів тощо).

Отже, незважаючи на воєнний стан та загрози ракетно-бомбових ударів, освітній процес в Україні не призупиняється. Сьогодні необхідно створити всі можливі умови для забезпечення захисту життя та здоров'я молоді, яка обрала очну форму здобуття освіти. Ефективно впоратися з мінливою кризою та зменшити негативні наслідки воєнного стану допоможе чітке розуміння учасниками освітнього процесу небезпеки та алгоритму дій у таких обставинах. Кожен учасник освітнього процесу має конституційне право на захист свого здоров'я та життя.

Література:

1. Batsurovska I., Kurepin V. The Impact of the War in Ukraine on the Study Results at an Agricultural University // Tréma. 2023. № 60. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/15314>.
2. Kurepin V. Implementation of distance education in inappropriate conditions at Mykolaiv National Agrarian University // Information technologies and management in higher education and sciences. Vol. 2. : conference proceedings of international scientific conference., Fergana, the Republic of Uzbekistan, November 28, 2022. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. P. 183-187. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12699>.
3. Іваненко В. С. Стресостійкість, як вид психологічної особистості // Інформаційно-психологічна та техногенна безпека: історичні аспекти, особливості захисту суспільства та особистості : тези доповідей за результатами тематичного «круглого столу», м. Миколаїв, 9 грудня 2022 р. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 18-20. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12066>.
4. Іваненко В. С., Курепін В. М. Органи місцевого самоврядування в умовах воєнного стану // Моделювання соціально-економічного розвитку в системі забезпечення продовольчої безпеки : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 10-11 трав.2023р.). Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 41-44. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13902>.
5. Дідняк А. В. Укритися, неможливо ризикувати: яким у Миколаєві був захист населення під час обстрілів ракетами / наук. керівн. В. М. Курепін // Сталий розвиток міст : матеріали XVI Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції : в 4-х ч. / Ч. 2., 21-22 квітня 2023 року. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. С. 598-602. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13796>.
6. Курепін В. М. Захист при впровадженні освітнього процесу в умовах воєнного стану // Модернізація педагогічної освіти у глобальному вимірі безпеки соціально-турбулентного світу : зб. матеріалів міжнародного форуму, м. Київ, 16 лютого 2023 р. / за ред. В.П. Андрущенко. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 233-235. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12975>.

Плисюк Наталія Миколаївна,

доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Відповідно до ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948 р. це право здобуло своє закріплення у статтях 3 і 27 Конституції України У ст. 3 зазначено, що людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. І тому згідно цієї статті кожна людина має невід'ємне право на життя. Гарантією цього є те, що ніхто не може бути свавільно позбавлений цього права. В ст. 27 наголошується, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Тому можна стверджувати, що саме держава відповідає перед людиною за забезпечення цього права, прийнявши на себе обов'язок захищати життя людини.

Суттєве значення в частині охорони особи, її прав та свобод має кримінальне законодавство, яке покликане попереджувати вчинення найбільш суспільно небезпечні посягання на особу. Одним із таких посягань є вбивство, котре віднесене законодавством до категорії особливо тяжких злочинів.

Норми права, які регулюють кримінальну відповідальність за вчинення вбивства, процес розслідування даного виду злочинів, повинні одноманітно застосовуватися усіма правоохоронними органами на території країни, що і забезпечить належну охорону життя

людини. Кваліфікація вбивств нерідко викликає труднощі на практиці і суперечки серед теоретиків кримінального права. Охорона життя людини є завданням кримінального права (ст. 2 Кримінального кодексу України).

Кримінально-правові норми, що охороняють життя людини, є, мабуть, найбільш значущими, в порівнянні з тими, які охороняють інші конституційні права і свободи, що ще раз підтверджує, що охорона життя людини є найвищою цінністю суспільства. Положення кримінального закону в частині кримінально-правового захисту особи поширюються на всіх людей (як біологічних істот), які перебувають на території України в будь-якій якості та громадян України, які перебувають на території інших держав. Це означає, що встановлення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з посяганням на життя людини є універсальним, оскільки захищає всіх людей як біологічних істот від злочинних посягань. Для кримінального закону не має значення вік потерпілої особи, її стать, соціальний статус, громадянство, наявність захворювання, осудність чи неосудність. Кримінальний закон однаково захищає пенсіонерів, дітей, інвалідів, психічно хворих та ін.

Злочини проти життя людини становлять велику суспільну небезпеку. Вони спрямовані на позбавлення найбільш цінного, що є в кожній людині – її життя, стають трагедією для рідних і близьких, наслідки безповоротні, заподіяна шкода ніколи не може підлягати відшкодуванню. До таких кримінальних правопорушень Кримінальний Кодекс України у Розділі 2 Особливої частини відносить різні види умисних вбивств, вбивство через необережність, доведення до самогубства, погрозу вбивством.

Та не можна стверджувати, що система злочинів проти життя людини обмежується лише складами таких злочинів, які закріплені Розділом 2 Особливої частини Кримінального кодексу України, адже на життя людини посягають і діяння, передбачені іншими Розділами Особливої частини Кримінального кодексу України. Це має місце у випадках, коли посягання на такі об'єкти пов'язано із спричиненням шкоди й іншим об'єктам кримінально-правової охорони. Так, наприклад, до таких складів злочинів можна віднести: посягання на життя державного чи громадського діяча (ст.112), посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст.348), посягання на життя журналіста (ст. 348-1), посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379), посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400). Тому очевидним є, що система злочинів проти життя людини згідно Розділу 2 Особливої частини Кримінального кодексу України не є досконалою, потребує детального аналізу та вдосконалення. Кількість злочинів проти життя людини, що вчиняються в Україні, як і в будь-якій країні, і питома вага цих злочинів є основним показником правової стабільності та юридичного благополуччя держави.

Література:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголош. Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. База даних “Законодавство України”. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

*Пухка Юлія Володимирівна,
викладач кафедри трудового, земельного та господарського права Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ВПЛИВ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ НА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У ТРУДОВИХ СПОРАХ

Конституційно обумовлено, що юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи [1]. Норми, втілені конституцієдавцем у полотнищі Основного Закону знаходять свій подальший прояв та реалізацію в аспекті розгляду та вирішення трудових спорів у процесі їх розгляду здебільшого у порядку цивільного судочинства, а також меншою часткою адміністративного та господарського його форм. Не зайвим буде наголосити і погодитися із статистично підтвердженою думкою знаного науковця, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника, начальника правового управління Вищої ради правосуддя М.М. Шумила, відносного того, що спори, які виникають із трудових правовідносин, займають третє місце за кількістю, що надійшли на розгляд до Касаційного цивільного суду і ця тенденція зберігається не один рік [2].

Правовідносини у сфері праці, зайнятості населення, трудові правовідносини виникають, деформуються, видозмінюються, припиняються в контексті цілої низки причин та умов, а зважаючи на потребу у реформуванні трудового законодавства, щоби інструментарієм його норм могли ефективно врегульовуватися сучасні трудові правовідносини, ми маємо проблемний аспект, який планомірно та своєчасно законодавець з тих чи інших причин оперативно вирішити не може, відтак в процесі здійснення правосуддя формується практика тлумачення норм права задля вирішення трудових спорів (конфліктів). Тому підсилюючи самостійність думки сформованої вище, слід вказати на умовивід Н. Пархоменко, що досліджуючи судову практику Верховного Суду, науковця звернула увагу на ту обставину, що суд завдяки тлумаченню норм права стосовно певних юридичних справ та вирішення визначених завдань формує правові позиції, на основі яких здійснюється регулювання суспільних відносин поряд з іншими правовими регуляторами [3].

Статичним як для процесуальної науки, так і практики застосування процесуального закону залишається визнання принципу законності та обґрунтованості судового рішення як акту правосуддя, результат якого досягається в динамічному дослідженні обставин. Тому процесуальне законодавство містить нормативне застереження, яке визначене через вказівку, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду. Національне законодавство не оперує чітким поясненням змістової суті того, що є «правова позиція», «правовий висновок», проте пошуки доктринальних підходів до визначення окреслених понять містять певні надбаня у визначеннях та розумінні, однак не характеризуються єдністю. Оскільки дослідження аспектів явища «правова позиція», «правовий висновок» здійснювалося вченими різних галузевих юридичних наук, то в рамках тез доповідей ми схилиємося до наукової думки дослідників, зокрема В. Данко та Д. Белов, які дотримуються думки, що правові позиції – це система нормативних переконань, певні засади прецедентного характеру. Отже, вони виступають певними юридичними орієнтирами або ж свого роду нормативно-інтерпретаційними встановленнями [3].

Слід зазначити, що сучасне трудове законодавство не розкриває значення терміна «трудові спори», «трудовий спір», хоча в Законі України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» надається визначення поняття колективного трудового спору як одного з видів трудових спорів. У науці трудового права під трудовими спорами розуміють неврегульовані шляхом безпосередніх переговорів між працівником (або його уповноваженим представником) і роботодавцем (або уповноваженим ним органом) розбіжності з приводу застосування норм трудового законодавства або встановлення чи зміни

умов праці, що вирішуються у передбаченому законодавством порядку. Оминаючи розгляд трудових спорів у комісіях по трудових спорах, варіантом безпосереднього звернення до місцевого загального суду особа реалізує конституційне право на захист свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, свободи чи інтересу у рамках трудо-правового відношення. На прикладі ухваленого Закону України «Про організацію трудових відносин в Україні», дія норм якого дещо переформатовує реалізацію законодавства про працю в умовах воєнного стану, відмінну від певних норм Кодексу закону про працю України, а в певних випадок узагалі вводить нові, раніше не відомі трудовому праву, законодавству чи то доктрині правові конструкції. Таким новаційним до періоду дії правового режиму воєнного стану є призупинення дії трудового договору.

Призупинення дії трудового договору – це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором [4]. Водночас таке право не є абсолютним. Для застосування цієї норми права роботодавець має перебувати в таких обставинах, коли він не може надати працівнику роботу, а працівник не може виконати роботу. Зокрема, у випадку, якщо необхідні для виконання роботи працівником виробничі, організаційні, технічні можливості, засоби виробництва знищені в результаті бойових дій або їх функціонування з об'єктивних і незалежних від роботодавця причин є неможливим, а переведення працівника на іншу роботу або залучення його до роботи за дистанційною формою організації праці неможливо [5]. Судова практика напрацювала певний підхід щодо оцінки наявності чи відсутності підстав для призупинення дії трудового договору. Наприклад, за обставин продовження надання медичних послуг медичними закладами більшістю працівників суди не погодилися з наявністю законних підстав у працедавців призупиняти трудовий договір з окремими працівниками. При цьому сама обставина зменшення кількості пацієнтів після введення воєнного стану на території України не свідчила про неможливість відповідача забезпечити позивачів, які обіймали посади лікарів, роботою [6]. Водночас у постанові ВС від 14 вересня 2023 року у справі № 754/5488/22 проаналізовано обставини, за яких суди погодилися з наявністю у працедавця законних підстав для призупинення трудового договору з працівником [7].

Зосередження уваги на постановках Верховного Суду у справах, що виникають із трудових правовідносин не може не давати стійкого уявлення в потребовому підході до урахування правових висновків, викладених у подібних правовідносинах і сформованих в актах правосуддя, з огляду на те, що найвищий суд у системі судоустрою України покликаний формувати та забезпечувати єдність та сталість судової практики, попри змінність в контексті умов правової дійсності.

Література:

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). – 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Шумило М. М. Індивідуальні трудові спори та медіація: тривалий шлях від теорії до реалізації на практиці. Правове забезпечення соціальної сфери : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 квітня 2023 р.) [Електронне видання] / укл. А. А. Сірякова ; за заг. ред. д.ю.н., проф. Г.І. Чанишевої ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». 2023. С. 24. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/25640/Збірник%20XIII%20конференції%20Правове%20забезпечення%20соц%20сфери%202023%20рік.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=22>.
3. Лазарєв В. В. ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ: ЗАГАЛЬНОПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА. Вісник ХНУВС–Bulletin of KhNUiA. 2023. № 2(101). С. 21. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5f4d63bf-d16f-4f21-b9fd-07eb7310cbb3/content>.

4. «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»: Закон України від 15.03.2022 р. № № 2136-IX : станом на 19 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 21.06.2023 р. у справі № 149/1089/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111772371>.

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 15.09.2023 р. у справі № 161/7449/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113654753>.

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14.09.2023 р. у справі № 754/5488/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113454780>.

Пухкий Володимир Михайлович,

депутат Хмельницької районної ради VIII скликання, директор ТОВ «Автопілот»

МІСЦЕВІ РАЙОННІ ДЕРЖАВНІ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОЦІЛЬНОСТІ ІСНУВАННЯ

Конституцією України встановлено, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Проте беззаперечним видається необхідність у дослідженні процесів публічного управління та адміністрування в розрізі правового режиму воєнного стану. Позаяк виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації, то навіть в умовах довоєнної правової дійсності, у зв'язку з реформою децентралізації, існувала потреба в осмисленні раціональної доцільності існування субрегіонального рівня органів публічної адміністрації. Завбачливим є необхідність звернутися до конституційних норм, які викладені в розділі VI Конституції України, особливо до текстуальної структури статей 118-119 Основного Закону. Місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують: 1) виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади; 2) законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян; 3) виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин - також програм їх національно-культурного розвитку; 4) підготовку та виконання відповідних обласних і районних бюджетів; 5) звіт про виконання відповідних бюджетів та програм; 6) взаємодію з органами місцевого самоврядування; 7) реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень [1]. Детальне структуроване закріплення як виключно-компетентнісних, так і делегованих повноважень, ми знаходимо у лоні чинного Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», а саме у нормах приписів права уміщених в окремому розділі нормативно-правового акту стосовно повноважень районних та обласних рад. З-поміж власне тих питань, які вирішуються виключно на пленарних засіданнях районної або ж обласної ради, законодавець визначив конкретні делеговані повноваження районних і обласних рад відповідним місцевим адміністраціям. Okремо паралельно слід наголосити на сутнісному змісті поняття «*делеговані повноваження*», яке перебувало у фокусі уваги таких науковців як: В.Ф. Погорілко, який надав таке визначення терміну «делегування повноважень» – це тимчасова передача своїх

повноважень одними органами державної влади іншим органам державної влади або органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям. Таким чином, В.Ф. Погорілко визначав, що делегуючим органом є лише органи державної влади, а делегованими суб'єктами – інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, організації та установи [2]. Можна стверджувати, що понятійна категорія визначена науковцем і значення терміну вжите законодавцем співпадає, бо згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні»: делеговані повноваження - повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законом, а також повноваження органів місцевого самоврядування, які передаються відповідним місцевим державним адміністраціям за рішенням районних, обласних рад [3].

Вдаючись до чіткого переліку вичерпних повноважень, зокрема, районних рад районним місцевим державним адміністраціям, а саме: 1) підготовка і внесення на розгляд ради проектів програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно районів і областей, цільових місцевих програм підготовки територіальної оборони та підготовки населення до участі в русі національного спротиву, цільових програм з інших питань, а в місцях компактного проживання національних меншин - також програм їх національно-культурного розвитку, проектів рішень, інших матеріалів з питань, передбачених цією статтею; забезпечення виконання рішень ради; 2) підготовка пропозицій до програм соціально-економічного та культурного розвитку, розвитку молоді відповідно областей та загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального та культурного розвитку України; 3) забезпечення збалансованого економічного і соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів; 4) підготовка і подання до відповідних органів виконавчої влади фінансових показників і пропозицій до проекту Державного бюджету України; 5) сприяння інвестиційній діяльності на території району, області; 6) об'єднання на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, і населення, а також бюджетних коштів на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання на пайових засадах об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури, шляхів місцевого значення, на капітальний та поточний ремонт вулиць і доріг населених пунктів та інших доріг, які є складовими автомобільних доріг державного значення (як співфінансування на договірних засадах) та на заходи щодо охорони праці та охорони навколишнього природного середовища; 7) залучення в порядку, встановленому законом, підприємств, установ та організацій, які не належать до комунальної власності, до участі в обслуговуванні населення відповідної території, координація цієї роботи; 8) затвердження маршрутів і графіків руху місцевого пасажирського транспорту незалежно від форм власності, узгодження цих питань стосовно транзитного пасажирського транспорту; 9) підготовка питань про визначення у встановленому законом порядку території, вибір, вилучення (викуп) і надання землі для містобудівних потреб, визначених містобудівною документацією; 10) організація охорони, реставрації, використання пам'яток історії та культури, архітектури і містобудування, палацово-паркових, паркових та садибних комплексів, природних заповідників місцевого значення; 11) підготовка висновків щодо проектів місцевих містобудівних програм відповідних адміністративно-територіальних одиниць, що затверджуються сільськими, селищними, міськими радами; 12) видача замовникам відповідно до законодавства містобудівних умов і обмежень забудови земельних ділянок, розташованих на територіях територіальних громад, у яких не утворені уповноважені органи містобудування та архітектури; 13) забезпечення відповідно до законодавства розвитку науки, усіх видів освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, туризму; сприяння відродженню осередків традиційної народної творчості, національно-культурних традицій населення, художніх промислів і ремесел, роботі творчих спілок, національно-культурних товариств, асоціацій, інших громадських та неприбуткових організацій, які діють у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, сім'ї та молоді; 14) підготовка і подання на затвердження ради пропозицій щодо організації територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають

особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками історії або культури, які охороняються законом, підготовка і подання на затвердження ради пропозицій щодо оголошення в місцях масового розмноження та вирощування потомства дикими тваринами "сезону тиші" з обмеженням господарської діяльності та добуванням об'єктів тваринного світу; 15) вжиття необхідних заходів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до закону, інформування про них населення, залучення в установленому законом порядку до цих робіт підприємств, установ та організацій, а також населення; 16) координація на відповідній території діяльності місцевих землевпорядних органів; 17) здійснення контролю за використанням коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат лісогосподарського виробництва, пов'язаних із вилученням (викупом) земельних ділянок; 18) забезпечення виконання заходів з відстеження результативності регуляторних актів, прийнятих районними, обласними радами; 19) сприяння розвитку молодіжної інфраструктури, молодіжних центрів, інших суб'єктів молодіжної роботи [4].

Навіть не вдаючись до конкретного аналізу кожного із делегованих повноважень до місцевої виконавчої влади, ми усе ж можемо спостерігати труднощі у механізмі їх реалізації в державно-управлінській діяльності, особливо з огляду на контекстно-зумовлені обставини породжені як реформою децентралізації влади, так і неспровокованою війною рф проти України. Децентралізація, як реформа демократичного врядування, стосується передачі більшості повноважень «на місця», у конкретні громади, за чим і послідували публічні фонди коштів. Також окремою проблемою є власне дублювання у делегованих повноваженнях районної та обласної місцевих державних адміністрацій, що призводить до неефективної інституційної діяльності, зайвим витратам на утримання кадрового ресурсу, та недосягненню основоположних принципів у діяльності місцевих державних адміністрацій, які попри проголошення у акті законодавства залишаються нормами-деклараціями.

Навіть якщо ми звернемо увагу на два окремих поняття за профільним Законом України «Про місцеве самоврядування» (чинним, станом на дату подання до публікації тез доповіді), то йдучи шляхом буквального тлумачення понять фіксуємо, що і районний бюджет, і обласний бюджет утворюються і використовують фінансовий ресурс з єдино зумовленою метою – це забезпечити спільні інтереси територіальних громад, шляхом виконання місцевих програм та здійсненням бюджетного вирівнювання. Зважаючи на те, що обласні державні адміністрації в межах своїх повноважень спрямовують діяльність районних державних адміністрацій та здійснюють контроль за їх діяльністю, а також не втілене у нормативно-правових актах чітке розмежування у повноваженнях як власних, так і делегованих між органами публічної адміністрації субрегіонального рівня, то видається найбільш доцільно залишити субрегіональний рівень у представленні обласними радами та обласними місцевими адміністраціями.

Література:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Титикало Р. С. «Власні» та «Делеговані» повноваження місцевого самоврядування / Роман Сергійович Титикало. *НАУКОВІ ЗАПИСКИ. СЕРІЯ: ПРАВО | SCIENTIFIC NOTES. SERIES: LAW*. 2023. С. 2.
3. Закон України Про місцеве самоврядування в Україні. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1997, № 24, ст.170. 1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#n631>.
4. Закон України Про місцеве самоврядування в Україні. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1997, № 24, ст.170. 1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#n631>.

Рижук Ірина Володимирівна,

доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Останнє століття у більшості держав дуже гостро стоїть питання дотримання та захисту прав людини, який може здійснюватися через різні механізми, що поділяють на дві великі групи - національні й міжнародні механізми захисту прав.

Під міжнародними механізмами захисту прав людини розуміють систему міжнародних інституцій, які діють з метою реалізації міжнародних стандартів прав і свобод людини, що закріплюються нормами міжнародних актів або спрямовують свої дії на їх відновлення в разі порушення.

Зазначене обумовило існування на міжнародному рівні значної кількості нормативно-правових актів та створення міжнародних інституцій у сфері захисту прав людини. Міжнародні акти, шляхом ратифікації та імплементації в національне законодавство з міжнародного рівня модифікувались в національний. Окрім того, національні механізми захисту прав людини в кожній державі є унікальними та мають свої особливості, у той час як міжнародний механізм захисту прав є однаковим для всіх, незалежно від національності та громадянства [1, с. 33]. Національні механізми захисту прав діють на території певної країни.

Щодо нашої держави, переломним моментом стала дата 24 лютого 2022 року, коли на територію України розпочалось повномасштабне військове вторгнення російською федерацією. Держава - агресор знехтувала нормами міжнародного права, ігноруючи всі звернення та вимоги міжнародних інституцій порушувала та продовжує порушувати не лише нашу територіальну цілісність та суверенітет, а й конституційні права кожної людини, яка проживає на території України. У зв'язку з цим 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 було оголошено воєнний стан на всій території нашої держави з метою спрямування діяльності органів системи охорони та оборони України на оборонний характер з метою відсічі агресивних дій російської федерації [2].

Воєнний стан в Україні характеризується як «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [3].

Запровадження в країні воєнного стану призводить до особливих обмежень для життєдіяльності громадян, але такі обмеження жодним чином не скасовують особисті права, серед яких невід'ємне право на життя; право на повагу до гідності людини; право на свободу та особисту недоторканність; право на житло; право на судовий захист; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень; право знати свої права і обов'язки тощо [4].

Система захисту прав людини під час війни включає правові заходи, які встановлені нормами національного та міжнародного права. На жаль міжнародні механізми захисту прав людини продемонстрували свою недієвість та неефективність на шляху до захисту прав наших

громадян, які зазнали їх порушень. Тому, на сьогодні національні механізми захисту прав людини є чи не єдиною можливістю до відновлення порушених прав.

Конституція України закріплює право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень й протиправних посягань. Для забезпечення реалізації та захисту прав та свобод людини й громадянина, як Основний Закон нашої держави так й інше національне законодавство передбачають можливість здійснення громадянами певних дій, а також утворення системи державних органів, дії яких мають бути спрямовані на допомогу громадянам в реалізації й захисті їх прав.

Здійснюючи аналіз органів публічної влади в Україні, зауважимо на тому, що в нашій державі відсутні спеціалізовані інститути, до обов'язків яких належить захист прав в умовах військового конфлікту як це характерно для інших країн. Міністерства Кабінету Міністрів України здійснюють свої повноваження, відповідно до законодавства, в межах конкретної визначеної галузі, але виокремлюється напрямок, прямо або опосередковано пов'язаний із повномасштабним вторгненням та його наслідками.

Наприклад, Міністерство освіти і науки України окрім основного завдання, яке полягає в забезпеченні формування та реалізації державної політики у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної діяльності, інноваційної діяльності в зазначених сферах, трансферу (передачі) технологій, вживає заходів для полегшення переведення громадян з окупованих територій до інших вітчизняних навчальних закладів.

Окрім того, з 20 квітня 2016 року було створено Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, головним завданням якого є формування та реалізація державної політики з питань тимчасово окупованих територій України та прилеглих до них територій, допомога внутрішньо переміщеним особам, громадянам України, які перебувають на деокупованих територіях, на територіях, які тимчасово окуповані, українським біженцям за кордоном і насильно депортованим громадянам України. З початку повномасштабного вторгнення росії одна з основних місій даного міністерства полягає у гуманітарному реагуванні на проблеми людей, які постраждали через війну.

Щодо національного парламенту, також варто виокремити функціонування комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції окупованих територій, національних меншин і міжнаціональних відносин.

Як позитивний крок у забезпеченні прав людини в умовах військового конфлікту можна вважати запровадження у секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини посаду представника Уповноваженого з питань дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та створення відповідного структурного підрозділу [5]. Проте, зважаючи на те, що інститут Уповноваженого має, здебільшого дорадчий характер, його діяльність є недостатньо ефективною. Важливим аспектом вдосконалення роботи Уповноваженого є врегулювання питання щодо представників омбудсмена, визначення принципів їх призначення, меж компетенції, розподілення обов'язків. З цією метою було б доцільно запровадити його представництво на місцях.

У 2014 році, коли українська влада вперше стикнулася з потребою протистояння зовнішній агресії та усунення військової небезпеки, а з лютого 2022 року після повномасштабного вторгнення, наша держава виявилась не готовою з формально-юридичної та політичної точки зору. Тому до особливостей національного механізму захисту прав на сучасному етапі можемо віднести необхідність розробляти механізми захисту прав людини вже маючи порушені права та необхідність відновлення таких порушених прав.

Література:

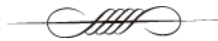
1. Сидорчук Ю. М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні. Науковий вісник Чернівецького університету. 2013. Вип. 682. С. 33–35.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64 від 24.02.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>. (Дата звернення 18.11.2023).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Дата звернення 20.11.2023).

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4381> (дата звернення: 30.11.2023).

5. Україні з'явився омбудсмен з переселенців / Інформаційне агентство УНІАН. URL: <http://www.unian.ua/politics/1040056-v-ukrajini-zyavivsvya-ombudsmen-z-pereselentsiv.html> (дата звернення: 01.12.2023).

Розізнаний Євген Григорович,

аспірант кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПИТАННЯ СТАТУСУ ОРГАНІВ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ ЯК ОРГАНУ, УПОВНОВАЖЕНОГО ЗДІЙСНЮВАТИ ЗАХИСТ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ

Перелік органів опіки та піклування та їх повноваження щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини визначені у спеціальному законодавстві – у Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [1] та прийнятій на його виконання постанові Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» [2].

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», органами опіки та піклування є районні, районні у містах Києві та Севастополі місцеві державні адміністрації, виконавчі органи міських чи районних у містах, сільських, селищних рад [1], в тому числі об'єднаних територіальних громад [2].

Обов'язки та права органу опіки поширюються на сферу взаємовідносин, пов'язаних, в першу чергу, з опікою і піклуванням над неповнолітніми, які залишилися без піклування батьків, а також повнолітніми недієздатними (обмежено дієздатними) повнолітніми особами, конкретного суб'єкта України, на який покладено функції з опіки та піклування. Н. С. Адаховська виділяє три основні завдання органів опіки та піклування: захист прав і законних інтересів громадян, які потребують встановлення над ними опіки чи піклування, і громадян, які перебувають під опікою чи піклуванням; нагляд за діяльністю опікунів і піклувальників, а також організацій, в які поміщені недієздатні або не повністю дієздатні громадяни; контроль за збереженням майна і управлінням майном осіб, які перебувають під опікою чи піклуванням або поміщених під нагляд в освітні організації, медичні організації, організації, які надають соціальні послуги, або інші організації, у тому числі для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків [3].

Органи опіки та піклування провадять діяльність із соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі забезпечення їх права на виховання у сім'ї, надання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, із захисту

особистих, майнових і житлових прав дітей, запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дітей та за участю дітей [2]. З цією метою органи опіки та піклування мають право: перевіряти умови влаштування, утримання, виховання, навчання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, переводити дітей, життю та здоров'ю (у тому числі психічному) яких загрожує небезпека, до інших форм влаштування дітей [1].

В той же час, С. Савицька критикує підхід законодавця щодо визнання місцевої державної адміністрації або місцевої ради органом опіки та піклування, зважаючи на те, що орган опіки та піклування – це державна адміністрація, орган місцевого самоврядування, у підпорядкуванні якого перебуває велика кількість структурних підрозділів, більшість із яких не мають жодного відношення до захисту прав та інтересів дітей, останнє взагалі є лише одним із багатьох повноважень місцевої державної адміністрації або місцевої ради [4, с. 21]. Зазначена обставина була виправданою в період до прийняття постанови Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866, коли питаннями опіки та піклування займалася ціла система органів. Так, в науковій літературі зазначається про те, що органами опіки та піклування є також: органи освіти, органи у справах сім'ї та молоді, служби в справах неповнолітніх, органи соціального захисту населення та органи охорони здоров'я, кожен з яких здійснює відповідну діяльність у межах своєї компетенції [5, с. 69-70; 6, с. 208]. В той же час, зважаючи на те, що в Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» такими органами прямо визначено відповідні місцеві органи виконавчої влади та виконавчі органи органів місцевого самоврядування та створені при них служби у справах дітей, можемо визнати, що інші органи не є органами опіки та піклування (і відповідно не володіють відповідними повноваженнями, визначеними законом та ст. 19 СК України, а також іншими, визначеними нижче, хоча й мають ряд повноважень у сфері захисту прав дітей) [1].

Наразі, на даний час поряд із місцевими державними адміністраціями та місцевими радами, органами опіки та піклування визнані також служби у справах дітей – у тексті Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» вказано, що ці органи здійснюють «безпосереднє ведення справ та координація діяльності стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [1]. Як вірно зазначає С. Савицька, по суті ці органи і є єдиними органами опіки та піклування, оскільки визначення органу опіки та піклування як державної адміністрації є досить формальним, адже сама собою державна адміністрація не здійснює захист прав та інтересів дитини. Цим займається один з її структурних підрозділів, а для допомоги в роботі органів опіки та піклування районних, районних у м. Києві та Севастополі державних адміністрації, виконавчих органів міських, районних у містах рад створюються комісії з питань захисту прав дитини, які мають консультативно-дорадчі функції, діяльність яких є формальністю, оскільки члени цієї комісії не здійснюють жодних заходів у вирішенні питання щодо захисту прав дитини [4, с. 23].

Служби у справах дітей як органи опіки та піклування мають такі повноваження: беруть участь у здійсненні заходів щодо соціального захисту і захисту прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і несуть відповідальність за їх дотримання, а також координує здійснення таких заходів; оформляють документи на усиновлення і застосування інших форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначених цим Законом; оформляють клопотання щодо переведення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на інші форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; здійснюють контроль за умовами влаштування і утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; здійснюють моніторинг діяльності стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; здійснюють інші заходи стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [1]. Також для погодженого вирішення питань, що належать до компетенції служби, в ній може утворюватися колегія, а для розгляду наукових рекомендацій і пропозицій щодо поліпшення діяльності та вирішення інших питань у службі можуть утворюватися наукові та

координаційні ради і комісії [7, с. 224].

Таким чином, можемо прийти до висновку, що як органи опіки та піклування виділяються різні органи влади – місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, окремі відділи цих органів, служби у справах дітей, які функціонують при місцевих державних адміністраціях та місцевих радах, а також консультативні та дорадчі допоміжні органи. В той же час, в науковій літературі зазначається на недоцільності такого широкого переліку органів опіки та піклування та необхідності наділення повноваженнями цих органів лише служб у справах дітей. Головними повноваженнями органів опіки та піклування є захист прав і законних інтересів дітей, які потребують встановлення над ними опіки чи піклування, і дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням; нагляд за діяльністю опікунів і піклувальників; контроль за збереженням майна і управлінням майном дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків.

Література:

1. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>.
2. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п>.
3. Адаховська Н. С. Правове становище органів опіки та піклування у правовідносинах опіки над майном. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія Право*. 2012. № 2(6). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12ansonm.pdf>.
4. Савицька С. Участь органів опіки і піклування у захисті прав та інтересів дитини. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 7. С. 19-23.
5. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.
6. Сімейне право України: підручник. Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І В Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. К.:Юрінком Інтер, 2011. 264 с.
7. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 12.: Сімейне право. Редкол. В. І. Борисова (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук. України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2021. 480 с.

Самбор Микола Анатолійович,

начальник сектору моніторингу Прилуцького районного відділу поліції Головного управління Національної поліції в Чернігівській області, депутат Прилуцької районної ради, кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ІНТЕРЕСИ ЛЮДИНИ: СУЧАСНІ ОБСТАВИНИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ТА ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ

Україна і світ ХХІ ст. переживають суттєві зміни у соціальному житті, викликані не лише соціальними змінами, що мають як еволюційне, так і революційне походження та підґрунтя, а й істотними змінами у природничому, природничо-гуманітарному та гуманітарному знанні людини. Зазначають переосмислення, набувають нового змісту та форми, а відтак і соціального звучання категорії та поняття гуманітарного знання, серед яких не є виключенням і право.

Наявні траєкторії розвитку права, формування і осучаснення сформованих правових доктрин, не мають єдності і цілісності. Сучасний світ вирізняється процесами глобалізації, що потребує поряд з іншим уніфікації не лише окремих понять, а й у цілому знання, правового знання.

На протипагу глобалізаційним процесам, відсутні цілісні ціннісно орієнтовані дослідження правових явищ, понять і категорій, наслідком чого є негативні тенденції для правового знання і юридичної науки у цілому, котрі фактично супротивляються єднанню правового знання. Сучасні дослідження, які вирізняються глибиною, однак, у переважній більшості мають у своїй основі винятково теоретичні формули, дослідниками не вивчаються питання ефективності зазначених конструкцій для регулювання суспільних відносин з урахуванням запитів громадянського суспільства. Поміж цього, правові доктрини можна характеризувати замкненістю і відособленістю, тоді як принципи і методи системності та синергії забезпечували б значно ефективніший вплив права, як регулятора суспільних відносин, на такі відносини, сприяючи використанню, здійсненню, реалізації змістовних елементів таких суспільних відносин, серед яких чи не найважливішими є права, свободи та інтереси людини і громадянина. Зазначене можливе бути подоланим за умов, коли правові дослідження мали б міждисциплінарні зв'язки. Як наслідок цього, сформовані правові доктрини відірвані від правової дійсності та правового буття, що негативно позначається не лише на суспільних відносинах, а й ставленні громадянського суспільства, соціальних спільнот, окремих особистостей до права у цілому та суб'єктів його творення та застосування. Поміж сказаного, загальнотеоретичний рівень правових знань істотно відірваний від рівня емпіричного, а другий рівень, що являє собою єднання теорії і практики, не має цілісної концептуальної єдності. Результатом існування прірви між теорією і практикою є виникнення значної частини правових спорів, розв'язання яких здійснюється у різний спосіб та з різним результатом, що не сприяє правовій передбачуваності для учасників та можливості уникнення таких спорів в умовах правової визначеності норм права та передбачуваності правил їх застосування для регулювання відповідних суспільних відносин, що забезпечувало б верховенство права, як домінуючий принцип правової системи та системи національного законодавства і міжнародного права. Озвучене є лише частиною сьгоднішніх проблем права, розв'язання яких забезпечуватиме ефективну дію права у соціальному середовищі, відповідаючи запитам соціуму на потребу регулювання відповідних суспільних відносин.

Безапеляційним є усвідомлення змін у соціальному середовищі та гуманітарному знанні про нього в умовах сьогodenня. Рефлексія навколо правових питань, перш за все виділяє стрижень прав, свобод та інтересів людини і громадянина, формування розуміння онтології, прогностики та аксіології яких є невід'ємною складовою розвитку правової системи і права у цілому.

Механізми, алгоритми та процеси використання, здійснення та поновлення прав, свобод та інтересів людини і громадянина суттєво застарілі, є недосконалими і надто залежними від держави та державного апарату, а інститути громадянського суспільства позбавлені реальних можливостей у відстоюванні прав, свобод та інтересів. Як наслідок, державний апарат з певних обставин починає діяти не у інтересах людини, а у власному інтересі, намагаючись утверджувати волю держави та її апарату, його посадових осіб, у наслідок чого зазнають істотного не лише втручання, а й нехтування системи використання, здійснення, захисту на відновлення прав, свобод та інтересів людини і громадянина. Наприклад, використання, здійснення, захист та відновлення соціальних та соціально-економічних, трудових прав громадян, а саме небажання усвідомлювати представниками держави, зокрема виконавчої гілки влади конституційну норму про невідчужуваність прав, свобод людини, а також те, що наявні права, свободи не можуть обмежуватися, зокрема право на соціальний захист, коли пенсіонери, кожен окремо, змушений проходити всі судові інстанції (від першої до касаційної), лише з метою доведення права на достойне соціальне забезпечення, тоді як посадові особи органів державної влади свідомо чи ні, нехтують законодавчими приписами про те, що висновки Верховного Суду, є обов'язковими до виконання усіма суб'єктами застосування відповідної норми права. Системне небажання посадових осіб органів виконавчої влади видавати докази на підтвердження змін у розмірах грошового чи іншого забезпечення найманих працівників чи службовців, призводить до того, що у вказані механізми та алгоритми залучається судова гілка влади, оскільки зазначеного можна досягнути винятково через розв'язання такого спору у суді, тощо. Як приклад, можливо розглядати особливості використання та здійснення права на свободу мирних зібрань та

повноваження органів виконавчої влади, місцевого самоврядування щодо його обмеження або заборони. Не дивлячись на пряме застосування конституційних норм у частині використання та здійснення людиною її права на свободу мирних зібрань, органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи, намагаючись зберегти соціально-політичний вплив на особистість, ухвалюють нормативно-правові акти, норми яких встановлюють додаткові обмеження та засоби перешкоджання свободі здійснення цього права, хоча Конституційний Суд України однозначно висловився з цього приводу, зазначивши, що згідно зі ст. 39 Основного Закону України, в якій закріплено необхідність лише завчасно сповістити органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування про проведення мирного зібрання, а також в аспекті правових позицій, викладених у цьому Рішенні, наведений Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» від 28 липня 1988 року суперечить Конституції України та відповідно до її п. 1 Розділу XV «Перехідні положення» є нечинним на території України і не може застосовуватися [1]. Більш детально дане питання розглянуте нами у монографічному дослідженні [2]. Зрозумілим є те, що озвучені проблеми, на жаль, не є вичерпними.

Причин такого стану справ із використанням, здійсненням, забезпеченням, охороною, захистом, поновленням прав, свобод та інтересів людини і громадянина є багато, однак, серед всього їх розмаїття, перш за все слід відмітити державно-політичну волю із утвердження принципу верховенства права та дотримання прав, свобод та інтересів людини і громадянина, яка повинна мати не лише формально-юридичний чи доктринальний складові, а утверджуватися у суспільно-правовому бутті. Наступним у контексті сказаного важливим є висока культура особистості, зокрема її правова культура, суспільної та групової правової культур, формування усталених правових традицій, обмеження адміністративного розсуду суб'єктів публічної адміністрації щодо застосування заходів, пов'язаних із обмеженням здійснення прав, свобод та інтересів, що гарантуватиме правову передбачуваність діяльності посадових осіб цих органів, а також забезпечуватиме прогнозованість правової поведінки особи, у тому числі щодо використання, здійснення останньою її прав, свобод та інтересів.

Не менш значимими є правові знання, які є соціальним продуктом, а відтак зазнають логічного впливу суспільно-історичних умов, змін, що відбуваються у них, формуючи відповідні звичаї і традиції, зокрема у формуванні норм позитивного права, а також розуміння фундаментальних засад природного права. Останнє має значно більший обсяг витоків і джерел не лише для розбудови прав, свобод та інтересів, їх змісту, форми, розуміння, особливостей використання і здійснення, забезпечення охорони і захисту, вжитті заходів з їх відновлення, а й формування світоглядних орієнтирів людини, групи, суспільства у цілому.

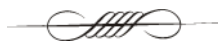
Відтак, переконані, що право не повинно бути консервативним, а тому сприйняття і впровадження нових ідей, не повинно стримуватися усталеними поглядами. Адже новітня реакція, зазвичай, є відповіддю на нові суспільні запити, а тому юридична наука повинна стати локомотивом соціального прогресу. Разом із цим досвід поколінь юристів не має залишатися непоміченим, а враховуватися для підтримання поступового прогресивного руху.

Власне право є соціальним продуктом, а його соціальний вплив складає галузеву теорію соціологічного знання, а тому врахування соціальних змін, громадської думки, соціальних настроїв, побудова на їх основі доступної, передбачуваної у дії норми, що забезпечить всебічний розвиток особистості, використовуючи надані і гарантованій їй види незабороненої поведінки з використанням відповідних можливостей: прав, свобод та інтересів, спрямованих на задоволення відповідних потреб людини, гарантуватиме свободу розвитку особистості та розбудови громадянського суспільства.

Звідси, права, свободи та інтереси людини, як певні інструменти впорядкування поведінки особистості у суспільних відносинах, мають динамічні і статичні елементи та ознаки [3, с. 225] повинні задовольняти компроміс загального на індивідуального інтересів, потреб розвитку і вдосконалення. Відтак, права, свободи та інтереси мають визначати зміст і спрямованість подальших досліджень а правозастосування, які мають слугувати виключно свободі розвитку особистості.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 у справі № 1-13/2016 за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text> (дата звернення: 21.11.2023).
2. Самбор М.А. Право на мирні зібрання. Прилуки, КП «Прилуцька міська друкарня», 2018. 420 с.
3. Самбор М. Права людини в Україні: проблеми розуміння та здійснення. Незалежність України: права людини та національна безпека: збірник матеріалів Першої міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21 травня 2021 р.) / Національний університет «Львівська політехніка»; упоряд. Л. В. Ярмол. Львів: Галицька видавнича спілка, 2021. С. . 225-228.

Сидорович Руслан Михайлович,
аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Інститут державної служби є ключовим елементом політичної системи суспільства загалом, визначником майбутньої політико-правової реальності та адаптором забезпечення прав та свобод громадян, тому, не випадково, в доктрині конституціоналізму його визначено як один з основних стовпів функціонування держави. Правова природа цього інституту полягає в тому, щоб забезпечувати ефективну та компетентну роботу урядових структур, виконуючи різноманітні державно-аксіологічні функції від розробки та виконання політики до забезпечення реалізації програм та законодавчих ініціатив.

Визначений інститут є необхідним для забезпечення стабільності та ефективності в управлінні справами держави, для управління суспільством та й для формування циклічної взаємодії між цими політичними суб'єктами. Він є основною ланкою, яка пов'язує політичні рішення з практичною реалізацією, забезпечуючи перехід від концепції до дії. Спроможність інституту державної служби виконувати свої обов'язки залежить від кваліфікації та професійного розвитку його членів, а також від ефективного взаємодії з іншими складовими політичної системи.

Важливість інституту державної служби для політичної реальності виявляється в його внеску у створення стабільних та функціональних урядових структур. Професіоналізм, об'єктивність та етичні стандарти, які визначають цей інститут, детермінують не лише ефективність державного апарату, а й довіру громадян до державної влади. В політиці багатьох держав знаходимо пріоритет взаємодії як ключовий аспект правової політики у сфері функціонування органів публічної влади, так до прикладу законодавство Нової Зеландії виокремлює потребу розвитку єдиної культури та соціальної ідентичності у державній службі, яка об'єднується навколо концепції «духу служіння громаді»[1]. В свою чергу, доктрина конституціоналізму та верховенства права Литви акцентує на тому, що потенціал трансформації інституту пов'язаний з намаганням впровадити широкі технології для кращого адаптування інституту державної служби до суспільної громадської потреби, оскільки «організація державної служби стикаються з необхідністю застосування інноваційних засобів комунікації та підходу, що ґрунтується на співпраці, для реалізації політики» [2].

Орієнтація на захист демократичних цінностей та людиноцентризм, функціонування органів влади заради задоволення інтересів кінцевого споживача, трансформує правову природу інституту публічної служби. Відома норвезька експертка у сфері публічної служби Анна Марі Берг доречно вказує, що «професійні групи по-різному реагують на нові системи управління та організаційні форми, з'являються нові ідентичності. Є докази того, що з'являється гібридна форма бюрократії, яка поєднує деякі переваги традиційної процедурної бюрократії з гнучкістю, орієнтацією на користувача, участю та професійною гордістю» [3].

В широкому розумінні інститут державної служби діє для вирішення трьох концептуальних державно-політичних завдань. По-перше, він покликаний забезпечити ефективне управління, оскільки його головна мета - створити механізми та структури для ефективного виконання завдань держави, забезпечуючи реалізацію політики та виконання функцій державних органів. По-друге, інститут функціонує задля задоволення прав та законних інтересів членів суспільства. Інститут розробляє та виконує політику, спрямовану на задоволення потреб індивідів та груп населення, що включає надання публічних послуг, захист прав та свобод громадян. На сучасному етапі розвитку правової реальності та ідеології верховенства права, спрощення адміністративних процедур та підвищення доступності державних послуг є стратегічним завданням для забезпечення зручності та задоволення потреб громадян. По-третє, інститут державної служби виконує ключову роль у встановленні норм права та їх виконанні, забезпечуючи стабільність та правову безпеку в суспільстві.

Отже, інститут державної служби є необхідним для забезпечення ефективності та легітимності державного управління, сприяючи задоволенню інтересів громадян через надання якісних послуг та захист їхніх прав та свобод.

В свою чергу вагомо акцентувати на тому, що досліджуваний правовий інститут формує необхідну парадигмальну ідеологію, виступаючи зв'язком між політичними рішеннями та їх практичною реалізацією, створюючи міст між стратегічним плануванням та щоденною рутинною роботою урядових органів. Від його дії залежить ефективність та надійність державного управління, що впливає на життя кожного громадянина.

Таким чином, інститут державної служби визначається не лише як правова структура, але й як ключовий гравець у політичному ландшафті, який визначає ефективність та стабільність держави. Його роль полягає в тому, щоб забезпечити злагоджену роботу уряду та реалізацію стратегічних цілей в політичному вимірі.

Інститут публічної служби в сучасних політико-правових умовах виступає важливим складником управління державою, а його сутність глибоко пронизана правовими нормами та еталонними принципами, що визначають його функції та роль у сучасному суспільстві. Вказане зумовлює потребу нашого акценту на тому, що інститут державної служби – це не просто організаційна структура, а система, яка регламентує взаємодію працівників державних органів зі суспільством і один з головних чинників правової системи сучасності.

Література:

1. Scott R. J., Macaulay M. Making sense of New Zealand's 'spirit of service': social identity and the civil service, *Public Money & Management*, 2020. Vol. 40:8 P. 579-588, DOI: 10.1080/09540962.2020.1735109
2. Laužikas M., Miliūtė A. Transformational communication via evolving ethical and moral norms of Lithuanian civil service organizations. *Entrepreneurship and sustainability issues*. 2019, Vol. 6 (4), P. 1750-1761.
3. Berg A. M. Transforming public services – transforming the public servant? *International Journal of Public Sector Management*, 2006. Vol. 19 No. 6, P. 556-568. <https://doi.org/10.1108/09513550610686627>

Сінкевич Анна Олегівна,

студентка другого курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ГРОМАД

Виконання зобов'язань щодо дотримання прав людини часто перекладається на національні (центральні) органи влади, такі як парламент та уряд. Таке уявлення про відповідальність за права людини формується в умовах високої централізації державної влади. Проте варто зазначити, що права людини в більшості випадків захищаються і так само порушуються на місцевому рівні. Активна децентралізація влади посилює цю тенденцію. Крім того, більшість спірних питань, які виникають між громадянами та владою найлегше можна вирішити на місцевому рівні.

Аналіз розвитку громадянського суспільства в Україні свідчить про наявність комплексу проблем у сфері дотримання прав людини, що є актуальними для вирішення як для суспільства, так і для держави:

- 1) існують та активно розповсюджуються тенденції до непрозорості, закритості в діяльності органів місцевого самоврядування замість налагодженого діалогу з суспільством;
- 2) недосконале законодавство, яке створює значимі обмеження для утворення та діяльності інститутів громадянського суспільства;
- 3) механізми участі громадян у формуванні та здійсненні діяльності місцевих громад реалізуються не належним чином;
- 4) навантаження податками не розвиває діяльність інститутів громадянського суспільства;
- 5) багато створених інститутів не мають доступу до державної фінансової підтримки та вітчизняної благодійної підтримки;
- 6) потенціал інститутів громадянського суспільства щодо надання соціальних послуг населенню практично не використовується [1].

Місцеві громади та суспільство є взаємопов'язаними інститутами, які мають спільні цілі та завдання. Вони повинні сприяти розвитку один одного.

Громадянське суспільство відіграє важливу роль у демократичному розвитку країни. Воно повинне сприяти боротьбі з корупцією, проведенням демократичних реформ, захисту прав людини та розвитку місцевого самоврядування.

Упродовж попередніх 20 років законодавче регулювання правового статусу громадських організацій в Україні мало ряд недоліків, які були усунуті у 2023 році з прийняттям змін до Закону України "Про громадські об'єднання". Новий закон усуває обмеження щодо засновників громадських організацій, територіального статусу громадських організацій та прав, які вони можуть захищати [2].

Базовим для покращення дотримання прав людини на місцевому рівні є створення стратегії зміцнення регіональної присутності Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Це посада, яка уособлює незалежний державний орган, який забезпечує захист прав і свобод людини в Україні.

Для зміцнення регіональної присутності Уповноваженого можна використовувати такі стратегії: [3]

- Розширити мережу представництв Уповноваженого, що дозволить Уповноваженому бути ближче до громадян і ефективніше реагувати на їхні звернення.
- Посилити взаємодію з місцевими органами влади, що включатиме в себе проведення спільних заходів, обмін інформацією та залучення місцевих органів влади до моніторингової діяльності Уповноваженого.
- Розвивати партнерства з громадськими місцевими організаціями для спільного вирішення проблеми захисту прав людини в регіонах.

Конкретні дії того як Уповноважений може зміцнити свою регіональну присутність: проводити регулярні візити до регіонів, щоб зустрічатися з громадянами, представниками місцевих органів влади та громадських організацій; створювати регіональні консультативні ради, до складу яких увійдуть представники різних зацікавлених сторін; співпрацювати з місцевими ЗМІ для поширення інформації про свою діяльність і про права людини в регіонах. Уповноважений у своїй діяльності може використовувати сучасні технології, наприклад: створювати онлайн-платформи, які дозволять громадянам з різних регіонів України звертатися до нього за допомогою і отримувати інформацію про його діяльність.

У висновку варто зазначити, що дотримання прав людини на місцевому рівні є важливим аспектом демократичного розвитку країни. Аналіз розвитку громадянського суспільства в Україні свідчить про наявність комплексу проблем у сфері дотримання прав людини.

Вище були розглянуті приклади покращення дотримання прав людини на місцевому рівні та запропоновані заходи, які необхідно вжити. Реалізація цих заходів сприятиме покращенню та зміцненню демократичного розвитку місцевих громад.

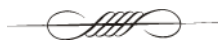
Особливо важливим є створення стратегії зміцнення регіональної присутності Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Це дозволить Уповноваженому бути ближче до громадян і ефективніше реагувати на їхні звернення. Крім того, зміцнення взаємодії між Уповноваженим, місцевими органами влади та громадськими організаціями сприятиме створенню ефективної системи захисту прав людини на місцевому рівні.

Література:

1. Положення про регіональні представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини: Наказ, Положення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%9D%D0%B0%BA%D0%B7%D0%B8/11_%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_87_2022.pdf (дата звернення: 07.12.2023)

2. Практична реалізація норм Закону України "Про громадські об'єднання: проблеми та їх вирішення". Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/praktichna-realizaciya-norm-zakonu-ukraini-pro-gromadski> (дата звернення: 07.12.2023)

3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997р. № 776/97-ВР: станом на 31.03.2023 р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.12.2023)

Слінько Тетяна Миколаївна,

завідувачка кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидатка юридичних наук, професорка

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ НОРМАМИ У ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ

На сьогодні обране для висвітлення питання, незважаючи на те, що його вивчали вчені не лише різних країн, а й різноманітних галузей науки, не втрачає актуальності. Пояснюється вказане не лише прискоренням процесів глобалізації й інтеграції, а й прийняттям європейською й світовою спільнотами нових актів, рекомендацій, резолюцій тощо.

Враховуючи це, важливо звернути увагу на те, що вченими, перш за все юристами, використовуються численні терміни для визначення суті процесу наближення національного законодавства до законодавства інших держав, міжнародних організацій. Через це має місце

розширення або звуження змістовної характеристики і практичної діяльності в цьому напрямі. Так, у науковій літературі фахівці послуговуються такими поняттями, як імплементація, апроксимація, уніфікація, адаптація, гармонізація. Разом із тим кожен із них, особливо в юриспруденції, має нести в собі певне смислове навантаження.

Спираючись на дану тему, можна зазначити, що в літературі пропонується наступне трактування терміна «гармонізація (гармонізування)» – це процес приведення законодавства України у відповідність до правових систем провідних міжнародних організацій Європи [1, с. 255]. При цьому, як слушно наголошує В. Ф. Опришко, потрібно створити належний процесуальний механізм впровадження міжнародних принципів і норм права; удосконалити юридичну техніку застосування норм міжнародного права з використанням досвіду країн – членів ЄС; визначити статус актів міжурядових організацій [2, с. 17]. Крім того, надзвичайно важливим, на переконання вченого, є питання практичного виконання норм і принципів міжнародного права, які вже стали частиною правової системи України. Зазначимо, що реалізація норм матеріального права безпосередньо залежить від розвитку процесуальних галузей права та їх норм. У даному контексті зауважимо, що норми і принципи міжнародного права не завжди знаходять відображення у відповідних процесуальних нормах, оскільки інколи ці міжнародно-процесуальні норми відсутні або містяться в міжнародно-правових актах, які мають переважно матеріально-правовий характер і не визначають чіткого механізму їх впровадження. З урахуванням сказаного, процес імплементації в національне законодавство таких міжнародно-правових норм і принципів ускладнюється, а отже, уповільнюється гармонізація. Однак саме гармонізація національного галузевого законодавства, на думку В. Муравйова, виступає одним із важливих напрямів гармонізування законодавства країн світу [3, с. 24]. Як влучно зазначили відомі правники В. Тацій та Ю. Грошевий: «Зближення правових систем європейських держав нині є найважливішою традицією формування галузей національного права і галузей національного законодавства» [4, с. 53].

Розвиваючи власну тезу, В. Тацій та Ю. Грошевий наголошували на тому, що таке зближення «забезпечить оптимальне безконфліктне функціонування гілок державної влади, дасть змогу реально закріпити інститути народовладдя і забезпечити на рівні міжнародних стандартів додержання конституційних прав і свобод громадян України» [4, с. 53].

Однак під час опрацювання, обговорення і прийняття нормативно-правових актів не варто забувати про чинники (зовнішніх і внутрішніх) розвитку правової системи, її специфіку. Як вказує В. Забігайло, при оцінці законодавчого акта іншої країни (у цьому випадку діють зовнішні чинники) слід проаналізувати економічні, політичні, національні, ідеологічні, соціальні, зовнішньополітичні обставини його прийняття, оскільки механічне перенесення формальних його положень в умови України є неправильним. Крім того, необхідно брати до уваги й те, що й наша держава не стоїть на місці, а отже, впливають і фактори «саморозвитку права», тобто внутрішньої системи права, його інститутів і галузей. Не меншого значення набувають цілі правотворчості, особливості і вдосконалення як законодавчої техніки, так і механізмів реалізації правових норм, роль права в суспільстві, рівень правосвідомості (у даному разі йдеться про внутрішні чинники).

Продовжуючи висвітлення питання, слід зазначити, що з формально-юридичної точки зору існують дві форми обов'язкової гармонізації: участь у міжнародному договорі (конвенції, угоді); участь у стійкому об'єднанні держав (членство в міжнародних організаціях, як, наприклад, ЄС, СОТ), в інтеграції на постійній або тимчасовій основі, сформованій за регіональною, секторальною, економічною, політичною, історичною чи іншою ознакою (йдеться, зокрема, про Організацію з безпеки і співробітництва в Європі, Раду Європи, Африканський Союз, Лігу Арабських Держав тощо). Наша держава використовує обидві. Крім того, не можна оминати увагою й таких форм гармонізації, як конвергенція, трансформація, рецепція, інкорпорація, а серед її принципів – цілеспрямованість (наявність середньострокової і довгострокової державної програми гармонізації), системність, безперервність, необхідність урахування особливостей конкретної країни, відповідність національним інтересам. Вказане набуває значення з огляду на те, що, як слушно зауважує Н. Малишева, під час гармонізації

система нижчого рівня (національне законодавство) може гармонізуватися з системою якісно вищого рівня організації (наприклад, ЄС), навіть якщо відповідна країна не є членом певного утворення. Дана гармонізація, зокрема, має місце у випадку України й ЄС, вона пов'язана з необхідністю адаптувати правову систему України до права ЄС, і носить випереджаючий характер.

Повертаючись до питання про права та свободи людини, зауважимо, що міжнародні стандарти закріпила ООН у своїх документах, зокрема, у Загальній декларації прав людини, 75-річчя з моменту її прийняття відзначається саме у 2023 р.. Цих стандартів мають неухильно дотримуватися країни, що стали учасниками, тобто ратифікували акти. Нині основні права і свободи, що знайшли відображення у низці найважливіших міжнародно-правових актів, забезпечення їх безперешкодної реалізації вже не є об'єктом внутрішньої компетенції держави, вони стали справою всього міжнародного співтовариства. Пояснюється такий стан справ тим, що ключові положення міжнародного права є невід'ємною складовою національних правових систем, впливають на формування норм національного права, зокрема й України, тобто приписи міжнародних конвенцій і пактів із питань прав і свобод людини відображаються або включаються до актів певної країни.

Так, у ч. 1 ст. 9 Конституції України закріплено положення про те, що ратифіковані міжнародні договори визнаються частиною національного законодавства України [5]. До речі, останнє, тобто поняття «національне законодавство України», розвивається у рішенні Конституційного Суду України від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98 у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство»), відповідно до якого термін «законодавство» слід розуміти як прийняті в межах повноважень і відповідно до Конституції й законів України: закони України, чинні міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; постанови Верховної Ради України; укази Президента України; декрети і постанови Кабінету Міністрів України [6].

На наше переконання, Конституційний Суд України встановлює співвідношення норм міжнародних угод і національних правових актів. Пояснимо власну точку зору. Як впливає з наведеного, положення міжнародних договорів, з одного боку, не мають суперечити Основному Закону, норми якого є нормами прямої дії [5], а з другого – міжнародні договори є достатньо самостійним порівняно з Конституцією інструментом правової політики, оскільки згідно з ч. 2 ст. 9 Основного Закону «закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй» [5]. До речі, своєрідною гарантією відсутності конкуренції між приписами міжнародних договорів й Основного Закону виступає положення ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України»: «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору». Вбачається, що наведене якнайкраще ілюструє те, що в Україні діє принцип пріоритету міжнародних договорів, визнаних державою в установленому законом порядку.

Продовжуючи розгляд обраного для висвітлення питання, вкажемо, що саме нам, українцям, війна зайвий раз підтвердила, наскільки важливими в сучасному суспільстві є права і свободи. За останні два роки збройної агресії, розпочатої армією рф 24 лютого 2022 року, тисячі мирних мешканців піддавалися тортурам чи такому, що принижує честь і гідність, поводженню за проукраїнську позицію, небажання ставати на бік окупанта-агресора. Військовослужбовці армії країни-агресора позбавили життя сотні цивільних громадян, а мільйони людей залишилися без житла через постійні артилерійські обстріли і ракетні удари. Вказане має місце на тлі того, що стаття 3, загальна для чотирьох Женевських конвенцій 1949 р., наголошує, що такі дії, як зазіхання на життя і фізичну недоторканність, зокрема, будь-які види вбивства, каліцтва, жорстоке поводження, і катування; взяття заручників; посягання на людську гідність, у тому числі образливе та принижуюче поводження; засудження й

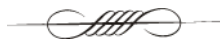
застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного належним чином заснованим судом, за наявності судових гарантій, визнаних необхідними цивілізованими націями, забороняються і завжди і всюди заборонятимуться [7].

Крім того, підірвавши Каховську ГЕС Росія вчинила факт екоциду, оскільки наслідком цього є масове знищення рослинного і тваринного світу, отруєння атмосфери та водних ресурсів – того, що може спричинити екологічну катастрофу. Можемо стверджувати, що РФ серйозно порушує норми міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Це, на жаль, свідчить про те, що має місце прояв зневажливого ставлення до людини, а надійні механізми запобігти цьому відсутні. Ситуація, що склалася, призвела до того, що ООН, Міжнародний комітет Червоного Хреста, регіональні організації та багато інших міжнародних структур сьогодні приділяють все більшу увагу захисту цивільних осіб у збройних конфліктах і в період військової окупації.

Підсумовуючи, наголосимо, що сталість розвитку права України залежить насамперед від еволюційного процесу правоутворення у суспільстві, спрямованого на зближення європейських правових систем на основі загальноєвропейських норм і принципів права, відображених у міжнародних пактах. Крім того, законопроектна робота має ґрунтуватися на «необхідності гармонізації права України з нормами міжнародного права, права Європейського Союзу, оскільки за такого підходу не було б необхідності займатися такою діяльністю ad hoc, терміново і примусово.

Література:

1. Трихліб К. О. Гармонізація законодавства України і законодавства ЄС: наближення загальноправової термінології : монографія. Харків : Право, 2015. 224 с.
2. Опришко В. Ф. Теоретичні та практичні аспекти механізму гармонізації законодавства України з міжнародним правом. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом : матеріали Наук.-практ. конф., м. Київ, жовтень 1998 р. Київ : [б. в.], 1998. С. 11-25.
3. Муравйов В. Проблеми гармонізації законодавства держав-членів та третіх країн в контексті європейської інтеграції. *Український щорічник міжнародного права*. 2007. С. 286-353.
4. Тацій В. Я. Правова доктрина України: у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 1 : Загальнотеоретична та історична юриспруденція. 976 с.
5. Конституція України від 28 червня 1996р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Рішення Конституційного Суду України (справа про тлумачення терміну «законодавство») № 12-рп / 98 від 9 липня 1998 року). *Офіційний вісник України*. 1998. № 32. Ст. 1209. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98>
7. Женевська конвенція від 12 серпня 1949 року про захист цивільного населення під час війни. URL : https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/geneva_civilian.shtml

Таргоній Михайло Вячеславович,

аспірант Національного університету «Острозька академія»

(спеціальність 081 Право), суддя Рівненського районного суду Рівненської області

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Права людини, які закріплені у діючих міжнародно-правових договорах, є результатом довготривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, що стали нормою життя сучасного демократичного суспільства. Пошук

універсальної моделі взаємовідносин індивіда та влади тривав тисячоліттями, ідеї демократії, прав людини та принципу громадянства виникли у V–VI століттях до н.е. у стародавніх грецьких полісах. Мислителі тих часів (Платон, Протагор, Сократ, Аристотель, Перикл) уперше відзначили тісну взаємодію прав людини і панування закону у суспільстві та визначили напрями і форми розвитку державності на шляху до свободи та гуманізму [1].

Всесвітня система захисту прав людини почала активно розвиватись у другій половині ХХ ст. – після завершення Другої світової війни, насамперед, коли ООН ухвалила Загальну декларацію прав людини 10 грудня 1948 року (далі – ЗДПЛ). Адже тоді стало зрозуміло, що без застосування в міжнародному праві, в усіх державах світу певних прав людини, яким мають відповідати національні правові системи, існуватиме ризик повторення жахливих порушень прав людини, які мали місце під час Другої світової війни. ЗДПЛ послугувала фундаментом для подальшої розробки вже міжнародно договірних правових документів, які вміщували б розширені й конкретизовані всесвітні стандарти прав людини [2].

Основним міжнародним договором, у якому закріплено унікальний механізм захисту прав людини на європейському континенті є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (далі Конвенція, або ЄКПЛ). Конвенція оцінюється як одне з найбільших досягнень Ради Європи, є фундаментальною основою всього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав і свобод людини. Конвенція та Протоколи до неї за юридичною природою є обов'язковим міжнародним правовим договором, на основі якого укладено систему наднаціонального контролю за дотриманням прав людини на внутрішньодержавному рівні. Ключова роль у забезпеченні чіткого і дієвого контролю за реалізацією державами - учасницями Конвенції взятих на себе зобов'язань щодо забезпечення прав та основних свобод людини належить Європейському суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Саме ця судова інституція забезпечує гарантії прав людини, є контрольним механізмом, закладеним у Конвенції, дотримання державами-учасницями її положень, упровадження норм і принципів у рамки національних правових систем [3].

Конвенція та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України, відповідно до статті 9 Конституції України, як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Конвенція ратифікована на підставі Закону України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р., та набула чинності для України 11.09.1997 р. Ратифікувавши Конвенцію та протоколи до неї, держава передусім зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції та протоколах. У пункті 1 частини першої Закону України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р., на підставі якого відбулася ратифікація Конвенції та окремих протоколів до неї, зазначено, що: *«Україна повністю визнає на своїй території [...] щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції»*. Таке законодавче визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції, зумовлює вивчення практики ЄСПЛ та застосування національного законодавства з урахуванням позиції ЄСПЛ, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень Конвенції. У разі, коли Суд визнає факт порушення прав заявника з боку держави-відповідача, така держава зобов'язана не тільки вжити заходів індивідуального характеру (наприклад, виплатити справедливую сатисфакцію чи здійснити перегляд справи у судовому порядку), але також у багатьох випадках вжити певних заходів загального характеру [4].

Відповідно до статті 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», заходи загального характеру вживаються з метою усунення зазначеної в рішенні Суду системної проблеми та її першопричини – недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді. Заходами загального характеру, зокрема, є: 1) внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування; 2) внесення змін до адміністративної практики; 3) забезпечення юридичної експертизи законопроектів, і 4)

забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики Суду для прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи, та інші заходи. Також цим Законом встановлено обов'язковість виконання Україною рішень ЄСПЛ відповідно до ст. 46 Конвенції [4].

Виконання судового рішення є невід'ємною складовою права на судовий захист, закріпленого ст. 6 Конвенції. Право на суд було б ілюзорним, якби національна правова система дозволяла, щоб остаточно, обов'язкове для виконання рішення залишалося невиконаним на шкоду будь-якій зі сторін. Ефективний доступ до суду включає право на виконання судового рішення без невиправданих затримок [4]. В Україні уповноваженим органом, який здійснює контроль за виконанням рішень ЄСПЛ, є Міністерство юстиції України, що діє через Уповноваженого у справах Європейського суду з прав. Крім того, до суб'єктів виконання рішень ЄСПЛ в Україні належать: Державна виконавча служба та Державне казначейство України.

Потрібно наголосити, що право громадян на додаткові міжнародні засоби захисту прав і свобод людини, а зокрема і право на звернення до ЄСПЛ, виникає лише після «використання всіх національних засобів правового захисту». Це означає, що міжнародні організації застосовують правило, згідно з котрим особа повинна вичерпати всі доступні внутрішні засоби захисту перед зверненням з офіційною заявою до міжнародного органу [7].

Відносини щодо розгляду справ, здійснення юрисдикційної діяльності ЄСПЛ не охороняються нормами розділу XVIII Особливої частини КК України, якщо виходити з поняття правосуддя як діяльності, що здійснюється національними судами, тобто судами, що входять в судову систему України в контексті ст. 124 Конституції України. Водночас відносини щодо виконання рішень ЄСПЛ обґрунтовано охороняються нормами розділу XVIII Особливої частини КК України, оскільки: 1) виконання рішення ЄСПЛ Україна визнає для себе обов'язковим, 2) здійснює за процедурою, передбаченою для виконання судових рішень, постановлених національними судами, з особливостями для виконання рішень ЄСПЛ, 3) окремі рішення ЄСПЛ слугують підставою для перегляду судових рішень, постановлених судами України в порядку виключного провадження [8].

Відповідно до частини четвертої статті 382 КК України, умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини є кримінальним правопорушенням, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [9]. Вказані дії посягають на нормативно встановлений порядок виконання рішень ЄСПЛ, що забезпечує право особи на захист своїх прав і свобод ЄСПЛ після використання всіх національних засобів правового захисту, рішення якого є обов'язковим для виконання Україною, та додатково на нормативно встановлений порядок забезпечення майнових та немайнових прав і свобод осіб, що зазнають порушень у результаті невиконання рішення ЄСПЛ та нерозривно пов'язані з особою, яка потерпіла від такого кримінального правопорушення. Полягають такі дії в незабезпеченні уповноваженими органами та їх службовими особами належного, повного та своєчасного доступу до змісту рішення ЄСПЛ; невчиненні уповноваженими особами віднесених до їх повноважень дій, спрямованих на повне, своєчасне та належне виконання рішення ЄСПЛ; порушенні взаємодії між уповноваженими органами щодо виконання рішення ЄСПЛ. Потерпілими можуть бути фізичні, юридичні особи, групи осіб як суб'єкти суспільних відносин, що володіють правами та свободами, передбаченими Конвенцією, порушення яких призвело до звернення до ЄСПЛ та постановлення ним відповідного рішення, що не було виконано, виконано неналежним чином або ж щодо якого має місце перешкодження його виконанню [10].

Однак, не зважаючи на те, що Україна є однією із країн лідерів щодо невиконання рішень ЄСПЛ, жодну особу не було притягнуто до відповідальності за частиною 4 статті 382 КК України, що підтверджує доцільність пошуку більш ефективного застосування цих

законодавчих положень та про необхідність удосконалення механізмів виконання рішень ЄСПЛ. Вбачаю доцільним зміну характеру норм національного законодавства, що регламентують виконання рішень ЄСПЛ, із декларативного на зобов'язальний, із визначенням чіткого переліку посадових осіб органів державної влади, на яким покладається обов'язок організації виконання рішень ЄСПЛ, вчинення конкретних дій для їх виконання, а також контролю за виконанням рішень ЄСПЛ. Потрібно розробити та запровадити розгорнутий алгоритм дій відповідальних осіб на кожному із вказаних етапів виконання рішення ЄСПЛ. Запровадження таких законодавчих змін для удосконалення виконання рішень ЄСПЛ, не лише усуватиме сумніви та дискусії в професійному колі при кваліфікації та наданні оцінки дій особи, у разі встановлення факту невиконання рішення ЄСПЛ, але й, що є особливо важливим та необхідним, забезпечить вчасне та ефективно відновлення прав громадян, порушення яких ЄСПЛ констатував у своєму рішенні, забезпечить установа справедливості та відновлення довіри Європейського правничого співтовариства до української національної правозахисної та виконавчої системи.

Література:

1. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини. Київ : Видавництво «ФОРМ Голембовська О.О.» 2018. С. 10.
2. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. Вісник Національної академії правових наук України № 1 (84) 2016. С. 20-21.
3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : <http://https://minjust.gov.ua/m/konventsiya-pro-zahist-prav-lyudini-i-osnovopolojnih-svobod-ta-evropeyskiy-sud-z-prav-lyudini//>
4. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – Київ. 2015. С. 5-7.
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. N 3477-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
6. Рішення ЄСПЛ у справі "Юрій Миколайович Іванов проти України" (Заява N 40450/04). Пункт 51. : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text
7. Грищук О.В. Філософія конституційних цінностей: монографія. Київ: «Компанія ВАІТЕ». 2019. С. 173.
8. Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя: монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2020. С. 235, 237.
9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України. Законодавство України.*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2729>
10. Терно А.М. Кримінальна відповідальність за невиконання рішення Європейського суду з прав людини. Автореферат. Київ. 2021.

Токар Алла Миколаївна,

*доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук*

ЗАХИСТ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕДУРИ ПРИМУСОВОГО ВИДВОРЕННЯ

Адміністративне видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України є одним із примусових заходів держави, важливим засобом охорони суспільних відносин від

проступків та інших протиправних діянь з боку іноземців та осіб без громадянства, які порушують законодавство про їх правовий статус в Україні [1, с. 275].

Для уникнення порушення прав особи застосування державою будь-яких примусових заходів повинно чітко регламентуватись. Процедура примусового видворення має відповідати положенням зазначеним в Законі України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»[2] та Інструкції про примусове повернення і примусове видворення іноземців та осіб без громадянства з України [3]. В зазначених нормативно-правових актах примусовими заходами, що можуть застосовуватись до іноземців та осіб без громадянства поруч з видворенням встановлюється й повернення. Разом з тим, відповідно до ст.24 КУпАП адміністративним стягненням, що застосовується виключно за грубе порушення правопорядку, є лише видворення.

Рішення про видворення можуть прийняти декілька органів, а саме: Державна міграційна служба України, її територіальні органи (підрозділи) (далі - ДМС), органи охорони державного кордону та органи Служби безпеки України (далі - СБУ). Водночас, для застосування видворення необхідна наявність постанови адміністративного суду, яка приймається за позовом одного з цих органів. Постанова адміністративного суду про примусове видворення є своєрідною гарантією дотримання прав та свобод іноземців та осіб без громадянства, що унеможлиблює безпідставність видворення. Якщо постанова про примусове видворення не була вручена іноземцю після її оголошення, то обов'язок ознайомити з порядком оскарження постанови покладається на орган, що здійснює фактичне затримання іноземця. Додатковою гарантією захисту прав осіб, які підлягають видворенню щодо ознайомлення з порядком оскарження такого рішення є також норма, яка передбачає невідкладність інформування регіональних Центрив з надання безоплатної вторинної правової допомоги при затримання іноземця більше ніж на три години.

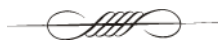
Лише в окремих випадках, а саме при затриманні іноземця чи особи без громадянства під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону, застосування видворення не потребує наявності постанови адміністративного суду, а здійснюється за рішенням ДМС, органів охорони державного кордону чи СБУ. І навіть в цьому випадку, для гарантованості прав іноземних громадян, орган, який приймає рішення про видворення, зобов'язаний протягом 24 годин повідомити прокурора про підстави застосування такого примусового заходу.

Важливо зазначити, що видворення є особливим винятковим заходом, що має індивідуальний характер, оскільки стаття 4 Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що масові вислання іноземців є неприпустимими. До тих пір, поки держава, що висилає, приймає окреме рішення в кожному конкретному випадку, не може бути й мови про масову висилку. Так, у справі про репатріацію групи в'єтнамських дітей Данією, Комісія з прав людини постановила, що масовою висилкою іноземців є будь-який захід, вжитий компетентними органами влади з метою примусити групу іноземців залишити країну, якщо тільки такий захід не було вжито на основі розумного та об'єктивного розгляду індивідуального випадку. Той факт, що низка наказів про вислання видається в однаковий спосіб, не свідчить про незаконне масове вислання. Слід зазначити, що принцип заборони масового видворення поширюється на іноземних громадян та осіб без громадянства, які перебувають на території держави як нелегально, так і на законних підставах [4, с. 25].

Загальний огляд процедури видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України вказує на достатність заходів, які створюють умови для реального захисту прав особи під час реалізації даного примусового заходу. Важливим аспектом удосконалення процедури примусового видворення має стати поглиблення співпраці з Європейським Союзом у контексті адаптації норм і правових приписів Європейського союзу у законодавство України. Важливим аспектом такої гармонізації, безперечно, є угоди укладені між Європейським Союзом та Україною, в контексті співпраці в міграційній сфері.

Література:

1. Рубаненко А. М., Плевако В. В. Адміністративна відповідальність іноземців: порівняльно-правовий аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 275–279.
2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 року № **3773-VI**. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
3. Про затвердження Інструкції про примусове повернення і примусове видворення іноземців та осіб без громадянства з України: наказ Міністерства внутрішніх справ України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України від 23 квітня 2012 року №353/271/150 (у редакції наказу Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України від 22 січня 2018 року № 38/77). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-12#Text>
4. Гула І. Л. Принципи дотримання прав та свобод іноземців, осіб без громадянства під час застосування адміністративного видворення з України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (2). С. 21–29.

Томков Никита Олегович,

*старший викладач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права
Пенітенціарної академії України*

**ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ
СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ**

Імплементация норм сучасного міжнародного права та його адаптації в національне законодавство України є важливим процесом у сфері забезпечення та захисту прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі. Спрямованість України до євроінтеграції є вкрай актуальним в контексті необхідності перегляду змісту питання щодо міжнародно-правових стандартів у галузі прав громадян, засуджених до позбавлення волі. Зауважимо, що приведення чинного кримінально-виконавчого законодавства України у відповідність до норм міжнародного законодавства у сфері прав і свобод осіб пояснюється недосконалістю нормативно-правових документів національного законодавства, але процес імплементації в законодавство потребує додаткового комплексного вивчення і аналізу наслідків зазначеної імплементації.

Міжнародні стандарти у сфері прав людини включають в себе цілий комплекс міжнародно-правових документів, які були проаналізовані та узгоджені на рівні міжнародних відносин, та покликані закріплювати гарантії прав і свобод людини і громадянина. На теперішній час сфера дотримання прав і свобод людини і громадянина є компетенцією усього міжнародного співтовариства.

Почанська О. С. зазначає, що внаслідок універсальності та значимості для захисту прав і свобод, міжнародні стандарти у сфері прав людини визнаються критеріями оцінки виконання міжнародних зобов'язань, незалежно від того, чи є вони обов'язковими або рекомендаційними за своїми правовими наслідками, чи входять або ні вони до переліку основних джерел міжнародного права. [1, с.186]. Слід зауважити, що міжнародні стандарти у сфері прав людини визначають для суб'єктів міжнародного права ряд прав та обов'язків у сфері захисту прав і свобод громадян, в тому числі й відповідні правочинності та обов'язки державних органів й посадових осіб. При цьому, до зазначених стандартів входять умови, в яких реалізуються права й свободи, що містять окремі обмеження і заборони.

Імплементация міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні являє собою не тільки процес удосконалення національного законодавства, шляхом приведення у відповідність внутрішньо-державних

нормативно-правових документів до положень міжнародних юридичних документів, а також втілення практичного досвіду дотримання міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі.

Стаднік Володимир Володимирович, досліджуючи дане питання стверджує, що більшість вимог, які передбачені міжнародними нормативно-правовими актами щодо організації виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі передбачені українським законодавством, проте певну частину цих вимог ще не впроваджено в чинне законодавство та практику, що пов'язується, насамперед, із необхідністю значного фінансування українською стороною [2, с. 21].

Маємо більш детально розглянути особливості імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні у чинне законодавство, та на практиці. По-перше, ми бачимо стійке прагнення України до євроінтеграції та поступове втілення положень міжнародного та європейського права у національне законодавство. По-друге, ми не можемо стверджувати про досягнення суттєвих результатів процесу імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні. По-третє, прискорення процесу імплементації міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі суттєво залежить від покращення соціально-побутових умов тримання засуджених. Слід також зазначити, що сама міжнародна спільнота не завершила процес пошуку оптимальних правил, які врегулюють на належному рівні процес відбування покарання у виді позбавлення волі, тому ми не можемо стверджувати про відповідність міжнародно-правових документів сучасним тенденціям розвитку інституту виконання покарань у вигляді позбавлення волі.

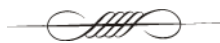
Отже, правильне поєднання теоретичних напрацювань та практичного досвіду застосування міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні дозволить:

вплинути на процес реформування пенітенціарної системи України, шляхом втілення міжнародних стандартів в правила поведінки із засудженими;

імплементувати міжнародний досвід провідних зарубіжних країн, спрямований на належну підготовку пенітенціарного персоналу щодо забезпечення прав і свобод осіб під час відбування ними покарання у виді позбавлення волі.

Література:

1. Почанська О. С. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі: поняття, особливості, функції. *Suprematia Dreptului = Верховенство Права: міжнарод. наук. журн.* – 2018. – № 2. – С. 185-190.
2. Стаднік В. В. Особливості імплементації міжнародних стандартів поведінки із засудженими у діяльність виховних колоній. «Публічне право» №3 (31) / 2018. – С. 17-23.

Формуз Ігор Володимирович,

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти
Миколаївського національного аграрного університету*

СИСТЕМА ПІЛЬГ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Чинне законодавство України передбачає деякі форми соціального захисту, які поділяють на групи: пільги – зниження плати або звільнення від плати за певні послуги і товари; компенсаційні соціальні виплати - грошова форма соціальної допомоги (надбавки, доплати та компенсації соціального призначення); соціальні послуги – підтримка умов життєдіяльності соціально вразливих верст населення [1, с. 32] (осіб, які були вражені соціальними ризиками та труднощами з вини держави).

Аналіз чинного законодавства щодо соціального захисту та забезпечення підтверджує, соціальні виплати та пільги, на сьогодні, є домінуючими формами соціального захисту в Україні. Досліджуючи законодавчі норми було виявлено понад 120 різних видів пільг, які забезпечують соціальний захист більш як 100 категоріям громадян, серед яких категорії громадян, які потребують особливої уваги від держави.

Одна із форм соціального захисту це соціальні послуги. Ця форма є порівняно новою в нашій державі [2, с. 76]. Вона ще встигла достатньою мірою охопити найбільш соціально незахищені категорії громадян, але є дієвою щодо надання послуг працездатному населенню за професійною ознакою або родом занять.

Різновиди пільг спрямовані на соціальний захист громадян. Більша їх частка спрямована на найбільш соціально незахищені категорії, інші це особи, які мають певні заслуги перед державою та представники певних професій чи роду занять. Найменшу кількість пільг, близько 40 видів, передбачено працездатним громадянам у працездатному віці. Зауважимо, біля 60 категорій (це найбільша категорія пільговиків) формується як раз за рахунок цієї демографічної групи. Згідно чинного законодавства на соціальний захист вони мають право завдяки своїй професійній діяльності [3, с. 76] або роду занять.

Огляд основних законодавчих актів надав нам уяву про групи соціальних пільг та їх структуру. Найбільш кількісною групою є категорія пільговиків, яка отримує пільги на квартплату, за житлово-комунальні послуги; на забезпечення житлом й покращення житлових умов. До цієї групи відносять пільги на проїзд у міському громадському транспорті, пільги які забезпечують лікування, оздоровлення, придбання ліків.

Аналіз нормативно-правових актів українського законодавства показав відмінність діючої системи пільг від системи соціальних та компенсаційних виплат. Виплати побудовані більш логічно і адресне [4, с. 63]. Соціальні - спрямовані на найбільш соціально незахищені категорії населення. Компенсаційні – на додаткове матеріальне забезпечення представників певних професій (виплати, які пов'язані з професійною/службовою діяльністю).

Отже, згідно статистичних даних, категорія соціально незахищених осіб отримує найбільшу кількість різновидів соціальних та компенсаційних виплат в Україні. Саме соціально незахищені категорії громадян потребують з боку держави допомоги та матеріального забезпечення. Це є мета такої категорії допомоги.

Не може не викликати занепокоєння виплати за професійною ознакою, їх приблизно така ж кількість в категорії соціальних компенсаційних виплат. Такі обставини створюють додаткове навантаження на державний та місцеві бюджети, тому що певна кількість видів компенсаційних виплат працездатному населенню не відповідає їхньому становищу (потребує соціальної допомоги). Вона не завжди є виправданою.

Отримання соціальних послуг за рахунок держави повинні мати підстави - єдина підстава для надання таких прав, це перебування особи у складних життєвих обставинах [5, с. 66]. Але, доволі часто, соціальні послуги отримують представники певних професій, або громадяни з певними заслугами перед державою.

Випадки, при яких представники певних професій чи роду занять отримують соціальні послуги мають такі підстави: нездатність до самообслуговування, похилий вік, стан здоров'я, робота у небезпечних та шкідливих умовах, особливості професійної діяльності тощо.

Заходи соціального захисту в Україні, залежно від загального спрямування та цільових груп поділяється на дві категорії. Перша - загальний соціальний захист - такий соціальний захист охоплює певні категорії отримувачів пільг: учасники війни; громадяни похилого віку; інваліди та члени їх сімей; сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах; діти-сироти; постраждалі вів наслідків Чорнобильської катастрофи тощо.

Друга - спеціальний соціальний захист – охоплює громадян за ознаками професійної приналежності чи роду занять. Утримувачі: за ознаками професійної діяльності – працівники Державної податкової служби України та податкової міліції, працівники міліції (стимулювання працевлаштування і заохочення добросовісної служби); педагогічні та науково-педагогічні працівники, наукові працівники, студенти, аспіранти, докторанти тощо

(стимулювання наукової діяльності, фундаментальних досліджень, матеріальне забезпечення); військовослужбовці (створення сприятливих умов для здійсненнями військової служби); за ознаками певних заслуг – Герої України, громадяни з особливими заслугами перед Батьківщиною (соціальні гарантії та пільги); ветерани – війни, праці, військової служби, органів внутрішніх справ (соціальні гарантії та пільги).

Зазначимо, деякі діючі положення та статті Декретів Кабінету Міністрів України, Законів України про надання гарантій їх соціального захисту втратили чинність, свою актуальність, є застарілою та вимагають змін у підходах визначення категорій пільговиків, переліку пільг, способів їх надання.

Досліджуючи чинне законодавство України робимо висновок: в Україні держава забезпечує соціальний захист базових потреб громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах, є найбільш соціально незахищені. Також соціальний захист з боку держави мають інші категорії громадян - представники певних професій, роду занять, громадян, які мають заслуги перед державою.

Література:

1. Курепін В. М., Іваненко В. С. Сутність відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки // День Землі - Earth Day [Електронний ресурс] : тези доповідей здобувачів вищої освіти спеціальностей 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» та інших учасників освітнього процесу за результатами тематичного «круглого столу» на обліково-фінансовому факультеті, м. Миколаїв, 22 квітня 2020 року. - Миколаїв : МНАУ, 2020. – С. 31-33. URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/7042>.

2. Іваненко В. С. Практичні аспекти адаптації законодавства ЄС у сфері безпеки і гігієни праці в Україні // Участь молоді у розбудові агропромислового комплексу країни : матеріали 35-ої студ. наук.-теорет. конф., 22-24 березня 023 року, м. Миколаїв. Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 74-78. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13346>.

3. Іваненко В. С., Курепін В. М. Управління професійними ризиками на вітчизняних підприємствах // Проблеми та перспективи розвитку охорони праці : матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, аспірантів та ад'юнктів, м. Львів, 12 травня 2022 р. Львів : ЛДУ БЖД, 2022. С. 97-99. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/11713>.

4. Єгіазарян А. С., Курепін В. М. Історія боротьби жінок за закріплення прав та свобод у законодавстві України // Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності людини в сучасному суспільстві : матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції, м. Миколаїв, 24 листопада 2021 р. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 61-64. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/10506>.

5. Тищенко І. Є. Соціальний захист осіб з інвалідністю // Глобальні цілі сталого розвитку – безпека світу, соціально-економічні та екологічні прояви, можливості активізації партнерства : тези доповідей - здобувачів вищої освіти денної й заочної форм навчання за результатами щорічного тематичного «круглого столу» на обліково-фінансовому факультеті, м. Миколаїв, 12 листопада 2020 р. Миколаїв : Миколаївський національний аграрний університет, 2020. С. 65-66. URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/8207>.

Царенко Ольга Михайлівна,
*доцент кафедри адміністративної діяльності Національної академії Державної
прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
кандидат юридичних наук, доцент*

Фомінов Дмитро Олександрович,
*курсант факультету правоохоронної діяльності (командир відділення
навчальної групи) Національної академії Державної прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького*

ПРАВИЛА ПРИКОРДОННОГО РЕЖИМУ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У контексті правового режиму воєнного стану важливо акцентувати на значенні основних фундаментальних цінностей, які є визнаними в нашій державі та закріплені на найвищому законодавчому рівні, зокрема у Конституції України (статті 1 та 3) [1]. Права та свободи людини та їх гарантії визначають спрямованість діяльності держави, яка несе відповідальність перед громадянами за свої дії. Забезпечення та утвердження прав і свобод людини є основним обов'язком держави.

Від початку застосування правового режиму воєнного стану значно зросли випадки незаконного перетинання державного кордону України громадянами самої країни. Це, в свою чергу, створює значний тиск на Державну прикордонну службу України та породжує постійний дисбаланс між забезпеченням ефективної охорони кордону та гарантуванням прав і свобод громадян.

На сьогоднішній день існує неприємна тенденція, коли перебування особи чоловічої статі віком від 18 до 60 років у близькості лінії державного кордону (контрольованому прикордонному районі/прикордонній смузі), яка не є її місцем постійного проживання, може слугувати підставою для припущення, що вона може намагатися незаконно перетнути кордон. Це може призводити до затримання таких осіб на термін до 3-х діб для з'ясування обставин порушення. Хоча такий підхід бачиться цілком доцільним з позицій Державної прикордонної служби України, він може вказувати на обмеження прав і свобод і стати проявом дискримінації особи.

Порівнюючи статистику 2021 та 2023 рік, очевидним є те, що випадки порушення державного кордону з України до західних країн зросли із геометричною прогресією. Можна ввести безкінечні дискусії про «воєнний стан», «тікають», «під час дії воєнного стану обмежуються певні права». Проте з метою подолання цих труднощів пропонується введення механізму, який регулюватиме порядок в'їзду, перебування, проживання та пересування громадян України чоловічої статі віком від 18 до 60 років в прикордонній смузі/контрольованому прикордонному районі під час дії правового режиму воєнного стану. Запропоновані зміни до правил прикордонного режиму мають полягати в розширенні пункту 7 постанови Кабінету Міністрів України від 27.07.1998 №1147 «Про прикордонний режим» [2]:

«Під час дії режиму воєнного стану громадяни України чоловічої статі (віком від 18 до 60 років), які в'їжджають у прикордонну смугу (та перебувають у межах до 5 км від лінії державного кордону у населених пунктах), мають перебувати на цій території на підставі перепустки, що видана уповноваженим органом охорони державного кордону, за винятком осіб, які є місцевими мешканцями прикордонної смуги (в населених пунктах, в межах до 5 км від лінії державного кордону».

Ці заходи мають надати належні правові підстави для дій посадових осіб, які здійснюють охорону державного кордону щодо громадян України, а також зумовлять підвищення ефективності виконання завдань, які покладені на Державну прикордонну службу України. Профілактика правопорушень та усне роз'яснення потенційним порушникам правил

в'їзду, проживання та пересування, особливості настання відповідальності за ухилення від військової служби під час дії правового режиму воєнного стану/мобілізації мають сприяти попередженню адміністративної та кримінальної відповідальності за спробу чи незаконне перетинання державного кордону.

До прикладу, при виявленні громадянина України чоловічої статі віком від 18 до 60 років в контрольованому прикордонному районі/прикордонній смузі, який не може пояснити мету свого перебування у близькості до лінії державного кордону, а також не має відповідної перепустки, є цілком обґрунтовані підстави у уповноважених осіб Державної прикордонної служби України затримувати таку особу з метою з'ясування обставин правопорушення.

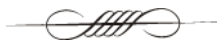
Зазначимо, що у перспективі, є доцільним передбачити в законі України правила прикордонного режиму, що відповідатиме основам конституційного порядку, оскільки у статті 92 Конституції України зазначено, що виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина [1].

Доцільно визначити органи та підрозділи охорони державного кордону, що матимуть право видавати тимчасові перепустки та здійснювати облік означеної категорії осіб відповідному журналі з вказівкою: прізвища, імені, по-батькові особи, даних документу, що посвідчує особу, дати в'їзду-виїзду в контрольований прикордонний район, мети перебування та інших даних. Припускаємо, що наявність паперового варіанту тимчасової перепустки не є обов'язковою, варто надати можливість особі, яка планує в'їжджати у контрольований прикордонний район/прикордонну смугу, отримати перепустку в електронному вигляді. Від так прикордонний наряд зможе володіти інформацією про те який прикордонний загін, який підрозділ здійснив облік виявленої ним особи.

Отже, перевагами даного підходу є профілактичний аспект, спрямований на усвідомлення та можливе уникнення майбутніх правопорушень, пов'язаних із незаконним перетинанням державного кордону особами, що входять до зазначеної категорії. Вважається, що достатніми підставами для затримання особи, яка не є мешканцем контрольованого прикордонного району, є виявлення при розгляді справи про спробу незаконного перетинання державного кордону (за ст.204 КУпАП) того, що така особа ухилилась від свого місця проживання, вказаного у даних обліку. Важливим аспектом під час дії правового режиму воєнного стану є забезпечення контрольованого пересування осіб в межах контрольованого прикордонного району/ прикордонної смуги, що може сприяти зменшенню ймовірності вчинення ними протиправних дій.

Література:

1. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року.
2. Про прикордонний режим : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 р. № 1147.

Шершель Ольга Вікторівна,

аспірант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Поза природним праворозумінням питання правомірного обмеження прав людини дослідити неможливо, якщо на це не зважати таке дослідження зводиться до опису і характеристики існуючих законів, історичної доби, в якій вони прийняті, а також моральних коливань у суспільстві, і, відповідно, застосовуватиметься принцип законності, а не верховенства права.

Ідея природності прав людини закладена в міжнародних актах, конституціях багатьох держав, в тому числі і Конституції України.

Акцентування уваги на людині, формулювання права з огляду на природу людини характерно для антропологічної концепції.

Досліджуючи обмеження прав людини, науковці використовують і наповнюють змістом такі поняття як «правовий статус особи», «автономія особи», «образ людини».

Водночас неможливо однозначно, як то кажуть, один раз на всі часи визначити зміст цих понять. Тим більше зараз, коли людина змінюється не тільки ментально, але й завдяки розвитку біотехнологій фізично.

Як відзначає М.Гайдеггер, лише у горизонті постійної мінливості виявляється повнота частковостей, фактів; наукова діяльність повинна встановити мінливе у його зміні, зупинити його, залишивши, однак рух рухом; стійкість фактів та сталість їх зміни як такі є правило.

Тому, надаючи перевагу ідеї про природність прав, неможливо не застосовувати при дослідженні обмежень прав людини історичного, системного методів, характерних для позитивістського мислення.

С.Максимов, який зазначає, що природа права може бути відображена такими концепціями права, які прагнуть не до протиставлення, а до поєднання різних аспектів права [1, с. 347]. Дуальна природа права (як узгодження ідеального і реального вимірів), вважає Р.Алексі, проявляється у всіх фундаментальних питаннях права: в збалансованості принципів справедливості та юридичної визначеності, в аналізі різних версій позитивізму і неопозитивізму з погляду адекватності вираження ними природи права.

Поєднання застосування цих двох типів праворозуміння відбувається у діяльності судів, які не лише застосовують норми права, а й їх створюють. Верховний Суд США у справі Хенінгсен проти Блумфілд Моторс Інк. зазначив: «Чи існує принцип більш знайомий і міцніше вмонтований в історії англо-американського права, ніж основна доктрина, згідно з якою суди не повинні дозволяти використовувати себе як інструмент беззаконня та несправедливості?».

Природничо-правова аргументація міститься як в рішеннях Конституційного Суду України та Верховного Суду, доктринальних працях науковців. Приміром, суди здійснюють конформне (узгоджене з конституційними приписами) тлумачення закону. Так, рішенням КСУ від 8 червня 2022 року № 3-р(П)/2022 визнано неконституційним положення Кримінального процесуального кодексу України, внаслідок дії якого обмежувалися права особи стосовно якої припинено кримінальне провадження з nereабілітуючих підстав. Через це особа фактично позбавлялася прав стати поліцейським, співробітником розвідувального органу тощо.

Вищезгадане зумовлює необхідність поряд із герменевтичним методом застосовувати аксіологічний підхід, цінності і їх ієрархію необхідно також враховувати при вирішенні питання обмеження прав особи.

О.Бандура стверджує, що цінності треба розкрити шляхом людського пізнання, а не створити; істинні загальнолюдські цінності – це життя, свобода, відповідальність, гідність, власність, рівність, справедливість тощо [2, с. 30].

М.Костицький, Н.Кушакова-Костицька відзначають, що етичний закон приходить у світ, стоїть над усім, зобов'язує схилитися перед ним усі державні закони, урівнює всіх, вимагає від усіх діяти однаково щодо Закону; етика приходить одна для всіх, часто в умовах, коли запозичення етичних правил одним народом в іншого не є можливим ні географічно, ні світоглядно [3, с. 17].

Ідея цінності справедливості, свободи особи зумовлює питання щодо універсальності прав людини. Реальністю сучасного світу є зближення правових систем країн, в тому числі у сфері обмеження прав людини. Цьому сприяє в першу чергу розвиток технологій, тісні економічні зв'язки. Звичайно, як вказувалось на початку, про змінність образу людини, правового статусу особи в різні епохи. У цьому зв'язку наведемо позицію С.Максимова, який зазначає, що права людини вважаються «синхронно-історичними», тобто всі люди, що живуть сьогодні, їх мають.

Крім цього, при розгляді порушеного питання неможливо обійти увагою тему тілесності людини, те, що людина є біосоціальною істотою, а отже необхідно також використовувати досягнення інших соціальних наук таких як психологія та природничих наук.

Будучи прихильником поліметодологічного підходу до пізнання в теорії та практиці, М.Костицький відкидає ієрархію методологій, методик і методів та вважає, що в юриспруденції з однаковим успіхом можуть застосовуватися логічна, позитивістська, феноменологічна, психологічна, діалектична, психоаналітична, герменевтична, лінгвістична чи інша методологія (та пов'язані з нею методики і методи), і, що юриспруденція з суто соціальної науки неминуче трансформується на комплексну науку з гуманітарними та природничими відтінками.

Підсумовуючи хочеться підкреслити, що досліджуючи питання обмеження прав людини, з огляду на складність та багатогранність цього поняття, необхідно застосовувати методи характерні як для природного, так і позитивного праворозуміння, і поєднувати їх із методами природничих і соціальних наук. Для того, щоб ідея неможливості неправомірного обмеження прав людини працювала, необхідно не лише її доктринальне розроблення, а й усвідомлення цього в суспільстві як абсолютної істини.

Література:

1. Максимов С. Що є Право? Ключові моменти концепції правової реальності. *Філософія права і загальна теорія права*. 2016. № 1-2. С. 343–351
2. Бандура О. О. Гносеологія права як складова філософії права (загальні думки) *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1–2. С. 25-33.
3. Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н.В. Цілісність і єдність в онтології законів буття та соціуму. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1. С. 8–21.

Школьник Олена Ігорівна,

*асистент кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЗНЕЦІНЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України насильство стало невід'ємною частиною життя, воно переслідує нас усюди: починаючи з телебачення та інтернету, закінчуючи реальними ситуаціями. За такого становища країни актуальність проблеми домашнього насилля постає більш гостро, ніж зазвичай. Серед факторів, які зумовлюють домашнє насилля, дослідниками прийнято виділяти: соціокультурні; психологічні; економічні; політичні; соціально-педагогічні; правові; фізіологічні та медичні.

Під час воєнного стану та активного ведення бойових дій на території України особливої уваги потребують такі фактори збільшення чисельності проявів домашнього насильства, як: страх, невпевненість, відчуття безпорадності та розгубленості; соціально-економічна нестабільність та втрата роботи; вимушене переселення та втрата безпечного оточення й усталеного міжособистісного простору; порушення сімейної динаміки та стосунків; підвищене вживання алкоголю та наркотиків; легкий доступ до різних видів зброї; виникнення посттравматичного стресового синдрому та ін [6].

За даними Національної поліції України, у 2019 році надійшло 141 814 звернень щодо домашнього насильства. У 2020 році до поліції надійшло 208 748 звернень, з яких 87% надходило від жінок. У 2021 році до органів поліції надійшло 144 394 звернень, а у 2022 році їх вже було 244 381, що на 40% більше ніж у попередньому році [2; 3; 4].

Окрім того, М. Змисла зазначає, що в умовах воєнного стану статистичні дані щодо зафіксованих випадків домашнього насилля в різних регіонах залежить від віддаленості області від зони ведення активних бойових дій: чим ближче відповідна область до зони бойових дій, тим менше зафіксовано в судах справ, пов'язаних із домашнім насильством. Зокрема, у період з березня по червень 2022 року найменшу кількість справ щодо розгляду заяв про видачу обмежувального припису у порядку цивільного судочинства зафіксовано у Полтавській, Черкаській, Сумській, Одеській, Запорізькій та Чернігівській областях України. При цьому найбільшу кількість справ розглянуто у Львівській, Вінницькій, Хмельницькій, Тернопільській та Волинській областях [1].

Фахівці що працюють в органах Національної поліції та загальних і спеціалізованих службах підтримки постраждалих осіб в областях активних бойових дій або наближених до них, з-поміж основних факторів зниження кількості зафіксованих випадків виділяють такі [1]:

- через евакуацію з небезпечних територій зменшилась загальна кількість мешканців України [5];
- величезній кількості людей, які залишилися на території України, довелось розлучитися із сім'єю, у т.ч. у зв'язку з мобілізацією чоловіків до лав Збройних Сил;
- зміна пріоритетів (на перше місце вийшли базові потреби; їжа, житло, безпека);
- знецінення небезпеки домашнього насильства як самими постраждалими, так і його оточенням та навіть представниками органів влади («...людей вбивають, а мені лише ляпаса дали»; «ми тут з вбивцями боремось, а ви зі своїми сімейними сварками...»);
- фізична неможливість звернутися до правоохоронних органів (не було поліції або відсутній телефонний зв'язок);
- за викликами щодо фактів домашнього насильства відповідні органи не реагували належним чином;
- відсутня реєстрація заяв та повідомлень про факти домашнього насильства.

Для нас особливо важливими є питання зміни пріоритетів та знецінення небезпеки домашнього насильства у суспільстві, оскільки державна політика щодо питань протидії домашньому насильству, формування відповідної нормативної бази законів (*Сімейний кодекс України; Кримінальний кодекс України; Кримінальний процесуальний кодекс України; Кодекс України про адміністративні правопорушення; Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; Закон України «Про охорону дитинства»; Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»; Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; Закон України «Про Національну поліцію»; Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі») нарешті привернули увагу громадськості до даної проблеми, а також сформувавши розуміння того, що покарати правопорушника недостатньо, з ним необхідно проводити роботу для запобігання повторних випадків протиправних насильницьких дій, а також необхідно надавати реабілітаційну допомогу жертвам. Відповідно, ми можемо зробити висновок, що за умов війни українське суспільство робить серйозний крок назад в питанні протидії домашньому насильству.*

Таким чином, в рамках виконання закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» необхідно запроваджувати й реалізовувати певні моделі роботи з суспільством, в тому числі з жертвами насилля. До таких моделей варто віднести: превентивну роботу, навчально-тренінгові програми, психотерапевтичні програми, групи взаємопідтримки та самопомоги.

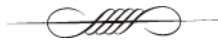
Надзвичайно важливим є розробка програм для постраждалої особи від домашнього насильства в умовах війни, що являє собою комплекс заходів, спрямованих на формування у постраждалої особи здатності відстоювати власну гідність, захищати свої права у приватних стосунках; подолання невпевненості у собі тощо.

З метою впровадження та реалізації просвітницьких програм щодо необхідності відстоювання жертвою домашнього насилля в умовах війни власної честі та гідності, а також

права на особисту недоторканість варто використовувати ресурси всевітньої мережі «Інтернет», зокрема, блогерів, як осіб, які безпосередньо взаємодіють з великою аудиторією та мають серйозний вплив на її свідомість; засоби масової інформації; інформаційні банери тощо.

Література:

1. Блага А.Б., Адашик А.С. Динаміка домашнього насильства в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1. С. 355-358. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/86> (дата звернення: 06.12.2023).
2. Доступ до правосуддя постраждалих від домашнього насильства під час пандемії. ЮрФем : веб-сайт. URL: <https://jurfem.com.ua/doslidgennya-dostup-do-pravosuddya-postrazdalyh-vid-domashyogo-nasylstva-pid-chas-pandemii/>
3. Звіт за результатами моніторингу судової практики щодо вчинення домашнього насильства щодо дитини. ЮрФем : веб-сайт. URL: <https://jurfem.com.ua/zvit-za-rezultatamy-sudovoi-praktyky-nasylstvo-shodo-ditei/>
4. Змисла М. Чи втратило домашнє насильство свою актуальність в умовах воєнного стану? *Юридична газета online* : веб-сайт. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-vtratile-domashne-nasilstvo-svoyu-aktualnist-v-umovah-voennogo-stanu-.html> (дата звернення: 06.12.2023).
5. Міграційна криза унаслідок російсько-української війни. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0_%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BA_%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8 (дата звернення: 06.12.2023).
6. Мілорадова Н. Е., Доценко В. В. Особливості прояву домашнього насильства під час війни. *Габітус*. 2023. № 47. С. 194-199. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.47.34>. (дата звернення: 06.12.2023).

Ювсечко Ярослав Володимирович,

доцент Хмельницького національного університету, кандидат філософських наук, доцент

НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ СПІВЗВ'ЯЗОК З ЮРИСДИКЦІЄЮ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Ефективність механізму забезпечення захисту прав людини є показником правової держави. Однією з форм захисту прав і свобод людини є судовий захист. В постанові Верховного Суду зазначено, що невиконання судового акту – це бездіяльність, що полягає в незастосуванні заходів, необхідних для його виконання, за умови, якщо суб'єкт був зобов'язаний і мав реальну можливість виконати судовий акт [8]. Як наслідок, невиконання рішень суду порушує механізм захисту прав людини, а це, в свою чергу, негативно впливає на авторитет судової влади та держави в цілому. Судовий захист передбачає здійснення правосуддя з метою захисту або відновлення порушених оспорюваних прав і свобод. Право на судовий захист не є абсолютним, однак держава має забезпечити доступ до правосуддя в такий спосіб або такою мірою, щоб сама суть цього права не було порушено.

Стаття 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає: кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження [4]. Наразі існує багато механізмів та

способів захисту прав людини, але вони не завжди є дієвими та ефективними. Тому виникає необхідність зробити співставлення національних механізмів захисту прав людини з юрисдикцією Європейського суду з прав людини.

Згідно ст. 3-4 Цивільного процесуального кодексу України, кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів [1]. Тобто, це право передбачає судовий захист прав людини. Реалізуючи своє право, людина користується способами, які відносяться до національного або міжнародного механізму захисту прав. Конституцією України проголошено: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [2].

Конституційний Суд України неодноразово зазначав, що виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, законодавчо визначений комплекс дій, спрямованих на захист і відновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави, а невиконання судового рішення загрожує сутності права на справедливий суд.

«Підписання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у 1950 році поступово перетворилося на ефективну систему колективного судового захисту прав і свобод. Центральним елементом європейської системи захисту прав людини став Європейський суд з прав людини, а ефективність правозахисного механізму Конвенції була забезпечена гарантуванням правила звернення з індивідуальною заявою» [3]. Це колосальний крок в розвитку нашої держави, адже він передбачає удосконалення та адаптацію національної правової системи до норм та стандартів Ради Європи. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод стала частиною національного законодавства, оскільки передбачає застосування національними судами норм Конвенції та практики Європейського суду при прийнятті рішень.

Зокрема, в ч. 3 ст. 55 Конституції зафіксовано, що кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [2]. Стаття 35 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод визначає, що Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту, згідно із загальноновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж 4-х місяців від дати постановлення рішення на національному рівні [4].

Таким чином, після вичерпання національних засобів захисту прав, людина має право звернутися до міжнародних організацій, зокрема до Європейського суду з прав людини. Європейський суд з прав людини (м. Страсбург, Франція) – це міжнародний суд, який розглядає заяви тільки від осіб, організацій та підприємств, які вважають, що стали потерпілим від порушення прав, свобод і гарантій, зазначених у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод чи в Протоколах до неї [5].

Європейський суд з прав людини посідає ключове місце в Європейській системі та, відповідно до Конвенції, створений для забезпечення зобов'язань, взятих на себе Високими Договірними Сторонами за Конвенцією і Протоколами до неї.

Протягом багатьох років Україна займала перше місце серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ, які перебували на розгляді в Європейському суді. Згідно звітів про результати діяльності уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, спостерігається наступна статистика: станом на 31.12.2020 на розгляді в Європейському суді перебувало загалом 62 000 справ проти держав – сторін Конвенції, з них 10 400 справ – проти України, що складає 16,8 % від загальної кількості справ [6]. Станом на 31.12.2021 Україна займала третє місце серед держав – членів Ради Європи за кількістю справ, які перебували на розгляді в Європейському суді. Зокрема, в Європейському суді на розгляді перебувало загалом 70 150 справ проти держав – сторін Конвенції, з них 11 350 справ – проти України, що складає 16,2 % від загальної кількості справ. За 2022 рік ЄСПЛ постановив 144 рішення у справах

проти України, з яких у 141 рішенні (97,8%) визнано щонайменше одне порушення прав людини.

Чільне місце у захисті прав людини в ЄСПЛ (в контексті ст. 14 та протоколу 12) посідає поняття рівності. Стаття 14 Конвенції забороняє будь-які прояви дискримінації. Користування правами та свободами, визнаними в Конвенції, має бути забезпечене без якої б то не було дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою. Дискримінація є порушенням принципу рівності. Основним критерієм є персональна (особиста) характеристика, така як вік, стать, мова, колір шкіри, етнічна приналежність тощо. Однак, ст. 14 не є самостійним правом, вона застосовується в поєднанні з іншими статтями Конвенції.

Визначено два типи дискримінації: пряма і непряма. ЄСПЛ сформулював пряму дискримінацію як "відмінність у ставленні до осіб, які знаходяться в аналогічних або відповідним чином схожих ситуаціях" (до прикладу, Справа №42184/05). Тобто, до особи ставляться у менш сприятливий спосіб і причиною такого ставлення є наявність у цієї особи певних характеристик, що відносяться до категорії "захищених ознак" - стать, сексуальна орієнтація, обмежені фізичні можливості, вік, раса, етнічне та національне походження, сімейний та майновий стан, місце проживання, мовні або інші ознаки, тощо.

Непряма дискримінація полягає в однаковому ставленні до людей, ситуації яких відрізняються. Наприклад, у рішенні № 57325/00 ЄСПЛ зазначив, що "відмінність у ставленні може проявлятися у формі непропорційно шкідливих наслідків загальної політики чи заходу, які попри своє нейтральне формулювання дискримінують певну групу осіб". Таким чином, непряма дискримінація - ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, окрім, коли їх реалізація чи застосування має правомірну мету.

В Україні ми маємо ситуацію, що національні суди нечасто застосовують ст. 14 Конвенції та відповідну практику ЄСПЛ. Аналіз рішень національних судів за допомогою ЄДРСР дозволяє стверджувати, що найбільш поширеним у судовій практиці є посилення на рішення у справі «Пічкур проти України» від 07.02.2014 р. Із доволі "свіжих" рішень ЄСПЛ - справа "Івашків проти України" 22 вересня 2022 року, відповідно до якого визнано порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) в контексті дискримінації заявниці національними судами за ознакою статі при визначенні суми компенсації за нанесення їй легких тілесних ушкоджень.

На думку таких авторів, як В. Цимбал, Д. Коваль та Т. Родік необхідно розширити застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо забезпечення головних засад прав і свобод людини і громадянина відповідно до європейського досвіду. Вкрай важливо, щоб європейські стандарти ширше застосовувались національними судами [7].

Можна дійти висновку про недостатню дієвість «ланок» національного механізму захисту прав людини. З приводу питання дієвості національного механізму захисту прав влучно висловився Євген Захаров, який вважає, що великий потік звернень до Європейського суду з прав людини і його подальше зростання зумовлені масовим і системним порушенням Україною прав і свобод людини. Більше того, необхідно реформувати не тільки механізм захисту прав людини, але й механізм виконання рішень. Адже два механізми Захисту і Виконання відіграють ключову роль в розбудові правової держави, в якій реалізуються та захищаються всі права людини [9].

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 15.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини : навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2020. 260 с.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) : Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 р. документ 995_004 : станом на 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Федорчак М. Що таке Європейський суд та яку роль він виконує? Західне міжрегіональне управління *Міністерства юстиції України*. URL: <https://pzmrujust.gov.ua/yurydychni-konsultatsii/144-yurydychni-konsultatsii/2611-shcho-take-yevropeiskyi-sud-z-prav-liudyny-ta-iaku-rol-vin-vykonuie>
6. Звіти про результати діяльності уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://minjust.gov.ua/m/zviti-pro-rezultati-diyalnosti-upovnovajenogo-u-spravah-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini>
7. Цимбал В. О., Коваль Д. С., Родік Т. П. Європейський суд з прав людини як правова гарантія захисту прав людини в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 103–106. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/23>
8. Постанова Верховного Суду від 13 липня 2021 р., судова справа № 664/2551/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98368391>
9. Морська, Н. Л., Потапов, О. А., Ювсечко, Я. В. (2023). Судові гарантії прав людини та співвідношення національних засобів правового захисту з юрисдикцією Європейського суду з прав людини (досвід для України). *Академічні візії*, (19). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/377>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

збірник тез

*Науково-практичного круглого столу,
присвяченого 75-й річниці проголошення
Загальної декларації прав людини
(м. Хмельницький, 8 грудня 2023 року)*

Відповідальний редактор – *Галус О.О.*

Комп'ютерний набір – *Галус О.О.*

Підписано до друку 11.12.2023 р. Електронне видання. Формат 60x84 ¹/₁₆
Ум. друк. арк. 8,58.

Віддруковано у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова.
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8
Тел.: (382) 71-75-91
www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України
про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 6982 від 19.11.19 р.